WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Ks. Zdzisław Struzik

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Poziom 2

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II

WARSZAWA 2020

Redaktor naczelny
ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Recenzenci
ks. dr hab. Andrzej Najda, prof. UKSW
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Opracowanie redakcyjne
Elżbieta Salwocka

Korekta
Aneta Buczyńska

Zdjęcia
https://pexels.com
https://pixabay.com
https://unsplash.com

Koncepcja graficzna serii, skład i łamanie
Dominika Kotlińska

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by ks. Zdzisław Struzik
© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II 978-83-65198-73-0
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW 978-83-8090-748-5

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 • 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 • fax 22 213 11 92 • instytut@ipjp2.pl • www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Wydawnictwo Naukowe
UKSW

Spis treści

Wykaz skrótów 8

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych 11

Wartość 1.
Pozytywna relacja ze wszystkimi kolegami w klasie 46

Wartość 2.
Pozytywna relacja z osobami spotykanymi na terenie szkoły 55

Wartość 3.
Pozytywna relacja z dziećmi w szkole i poza szkołą 65

Wartość 4.
Dynamiczna i pozytywna grupa podwórkowa 74

Wartość 5.
Dobre relacje międzyludzkie, międzykoleżeńskie 84

Wartość 6.
Wartość grupy społecznej, w której się żyje 94

Wartość 7.
Wartości wspólnotowego życia 104

Wartość 8.
Wartość informacji przekazywanych przez radio 113

Wartość 9.
Wartość informacji przekazywanych przez telewizję 124

Wartość 10.
Wartość informacji przekazywanych przez Internet 134

Wartość 11.
Wartości przekazywane poprzez teatr 144

Wartość 12.
Wartości przekazywane przez świat filmu i fotografii 153

Wartość 13.
Wartość wyznawanej religii 163

Wartość 14.
Wartości zawarte w Biblii dla życia społecznego i indywidualnego 172

Wartość 15.
Wartość życia człowieka w aspekcie społecznym 181

Wartość 16.
Godność mojej osoby oraz godność innych ludzi 192

Wartość 17.
Godność ojcostwa 202

Wartość 18.
Godność macierzyństwa 213

Wartość 19.
Godność braterstwa 225

Wartość 20.
Znaczenie i godność rodziny wielopokoleniowej 236

Wartość 21.
Wartość i znaczenie dzieciństwa 245

Wartość 22.
Wartość i znaczenie wieku dorastania 254

Wartość 23.
Wartość przekazywania życia 266

Wartość 24.
Ludzie starsi – ich godność i wpływ na moje życie 279

Wartość 25.
Wartość, piękno i dobro przyrody nieożywionej 289

Wartość 26.
Wartości: piękno i bogactwo przyrody ożywionej – roślin i zwierząt 300

Wartość 27.
Znaczenie i prawo do wypoczynku 310

Wartość 28.
Znaczenie i niezbędność ludzkiej pracy 320

Wartość 29.
Nauka, jej znaczenie w życiu indywidualnym i społecznym 331

Wartość 30.
Wartość materialnego wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza 341

Bibliografia 352

Wykaz skrótów

adh.	adhortacja
CA	Jan Paweł II, Encyklika z okazji 100. rocznicy ogłoszenia encykliki *Rerum Novarum*, *Centesimus annus* (1.05.1991)
ChL	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie *Christifideles laici* (30.12.1988)
CT	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* (16.10.1979)
DA	Sobór Watykański II, Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965)
DD	Jan Paweł II, List apostolski o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* (31.05.1998)
DM	Jan Paweł II, Encyklika o Bożym miłosierdziu *Dives in misericordia* (30.11.1980)
DRN	Sobór Watykański II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (28.10.1965)
DSP	Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica* (4.12.1963)
DWCH	Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965)
DWR	Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (7.12.1965)
Dz.U.	Dziennik Ustaw
enc.	encyklika
EV	Jan Paweł II, Encyklika o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego *Evangelium vitae* (25.03.1995)
FC	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej *Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	Jan Paweł II, Encyklika o relacjach miedzy wiarą a rozumem *Fides et ratio* (14.09.1998)

KDK Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965)

KK Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964)

KKK Katechizm Kościoła Katolickiego 2002

KL Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963)

KNSK Papieska Rada Iustitia et Pax, Kompendium Nauki Społecznej Kościoła (2004)

KO Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965)

KPK Kodeks Prawa Kanonicznego (25.01.1983)

LdR Jan Paweł II, *List do rodzin* (2.02.1994)

LE Jan Paweł II, Encyklika o pracy ludzkiej *Laborem exercens* (14.09.1981)

LF Franciszek, Encyklika o wierze *Lumen fidei* (29.06.2013)

LS Franciszek, Encyklika poświęcona trosce o wspólny dom *Laudato si'* (24.05.2015)

MD Jan Paweł II, List apostolski o godności i powołaniu kobiety *Mulieris dignitatem* (15.08.1988)

MEN Ministerstwo Edukacji Narodowej

PS Jan Paweł II, List apostolski do Młodych całego świata *Parati semper* (31.03.1985)

PW Program Wychowawczy

RC Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o Świętym Józefie i jego posłannictwie w życiu Chrystusa i Kościoła *Redemptoris custos* (15.08.1989)

RH Jan Paweł II, Encyklika o Zbawicielu ludzi *Redemptor hominis* (4.03.1979)

SPS Benedykt XVI, Encyklika o nadziei chrześcijańskiej *Spe salvi* (30.11.2007)

SRS Jan Paweł II, Encyklika z okazji 20. rocznicy ogłoszenia *Populorum Progressio*, *Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)

ŚDŚSP Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu

VC Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w życiu i świecie *Vita consecrata* (25.03.1996)

VS Jan Paweł II, Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła *Veritatis splendor* (6.08.1993)

Polskie skróty ksiąg biblijnych według Biblii Tysiąclecia

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych[1]

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, zbudowanej na analogicznych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności[2]. Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz państwa prawa. I choć obserwujemy tendencję do tzw. uniwersalizmu, który w cień usuwa religijne źródła Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej[3].

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania[4].

---

[1] Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018. Dalej cyt. Program wychowawczy.

[2] Por. Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa,* 108-112, w: tegoż, *Dzieła zebrane*. *Adhortacje*, t. 2, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

[3] Por. F. Gołembski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

[4] R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycały się", określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie więc rozumiano tzw. „rządy prawa", których zadaniem jest służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia" wartości niejako w pewnej ustalonej hierarchii.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną), były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo[5]. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowano odpowiedzieć na pytanie, jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Rewolucja francuska (1789-1799)[6] dokonała zwrotu w kwestii prawa, mimo iż w sferze funkcjonowania państwa zdecydowanie odrzuciła wymiar religijny, wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiając funkcjonującą definicję wartości wolności, sprawiedliwości i braterstwa płaszczyzny sacrum[7]. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela[8], mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach

[5] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo, świat – polityka. Zeszyty społecznej myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

[6] Okres w historii Francji w latach 1789-1799, w którym doszło do głębokich przemian polityczno-społecznych.

[7] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, dz. cyt., s. 9.

[8] Deklaracja została uchwalona 26 sierpnia 1789 roku.

chciała bronić praw człowieka, które w Deklaracji określano jako naturalne i nieprzedawnione prawa człowieka.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności". Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotykają cywilizacji europejskiej, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości, w którym będą obecne: środowisko rodzinne, szkoła, miejsce pracy, Kościół i wszystkie inne środowiska, w których funkcjonuje człowiek, w których formułowane jest prawo, będzie odzwierciedleniem aksjologii.

Będzie to możliwe, jeżeli u podstaw wykształcenia i wychowania człowieka znajdą się jednakowo rozumiane wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony" człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji, oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami żyje Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość.

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości", którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to,

ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»"[9].

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume'a i Augusta Comte'a sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów[10]. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako niesubiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania i potrzebę wprowadzania wartości w procesach wychowania człowieka. I tak na przykład racjonaliści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwe interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihiliści z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej, obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę odczytują wyłącznie w obrębie własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście

[9] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, wyd. Fundacja Jana Pawła II, Rzym 1986, s. 71.

[10] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie wartości obiektywnej jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji[11]. Nie oznacza to jednocześnie, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmiemy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznawanie wartości, doświadczenie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciem złożonym i zróżnicowanym w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej ujmujemy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, wartości przeżyć duchowych, wartości czynów czy wartości materialne.

Z uwagi na różnorodność ujmowanych wartości, nasuwa się kolejna kwalifikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie zależy od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego

[11] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, dz. cyt., s. 57.

czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej wśród tzw. wartości kwalitatywnych wyróżniamy dwubiegunowość: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie są zależne od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Takie spojrzenie jest zarazem integralnym widzeniem natury człowieka. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – tzw. samowychowania, oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiadanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny[12]. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą

[12] K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2000, s. 201.

wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego, i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość”[13]. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi[14].

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego „człowieczeństwie”. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmienne normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w całej prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność[15]. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm w ludzkim sumieniu następuje zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważa, że „(...) trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących

[13] Tamże, s. 207.

[14] „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa (...)”. VS 94.

[15] „(…) obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia”. Tamże, 96.

do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać"[16].

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro całego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego[17].

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione, poszukiwane i nieustannie stawiane za wzór środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez najwyższe dobro, jakim jest Bóg Stwórca. W takim planie wszyscy pełnią określone role, funkcje, obowiązki, zadania[18]; w takim planie mają miejsce prawidłowe relacje międzyludzkie.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna, naród, państwo, Kościół, wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

---

[16] EV 71.

[17] Por. Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone w Parlamencie, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

[18] Por. Hi 7,1; 1Kor 9,7; 2Tm 2,3n.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacji z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga[19]. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie musi pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”[20]. Zasadami postępowania, które będą wynikiem zrozumienia wartości życia, będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek[21].

Normy dla wartości życia będą realizowały się poprzez szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, również w takich jak: szacunek dla rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorych i upośledzonych,

[19] „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

[20] EV 2.

[21] VS 50.

nieznajomego, wyznawcy innej religii czy członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: sporty ekstremalne, pijani kierowcy, niedouczeni specjaliści z różnych dziedzin, czy kredyty obciążające rodzinę, które zaciągnięto z chęci mylnie rozpoznanych pragnień.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie, czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że dla realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność[22] to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego", ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność, czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje", „nasze – obce" oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać zasobami ludzkimi. Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której przejawem będzie nie

[22] Por. SRS 39.

tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr”[23].

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób”[24].

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwne, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi”[25].

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. (...) Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. (...) Tak więc to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy,

[23] Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte*, 50, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, red. P. Ptasznik, t. 3, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

[24] K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 31-32.

[25] FR 92.

drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. (...) Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”[26].

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę”[27].

To „coś” to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”[28].

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kultury narodów zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka[29].

---

[26] J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002, s. 200-201.

[27] VS 53.

[28] Tamże.

[29] Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, 108.

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił" go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również poprzez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni, rozmnażajcie się, napełniajcie ziemię i czyńcie ją sobie poddaną" (Rdz 1,28).

„Bądźcie płodni i rozmnażajcie się" (Rdz 1,28) to polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi. Polecenie to przyjmuje charakter przekazywanego autorytetu i władzy, mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczych Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność wychowania. W dziele stworzenia współuczestniczą jednak nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowawcze. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest zwią-

zana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II, dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę osobowości naturalnej człowieka. Papież przejmuje ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego[30], kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało" miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież należałoby, zdaniem Ojca Świętego Jana Pawła II, zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi, czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim trzeba jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo – oto człowiek" (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w młodych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się pracując z młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przezwyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzywające ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie). Swoim postępo-

[30] Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

waniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawca powinien wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywy procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w najbardziej oddanej młodzieży szkole. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkich – rodziny, narodu i państwa – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowe rozwiązania starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. (…) Przyszłość znajduje się w waszych sercach. (…) Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”[31]. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmosferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”[32]. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna.

[31] Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem*. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r., Watykan, 1.01.1985, 1, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, t. 4, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

[32] Jan Paweł II, List *Juvenum patris*, Rzym, 31.01.1988, 14, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, dz. cyt.

Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać jego człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu wychowawczego[33] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły podstawowej oraz grup przedszkolnych (0-8).

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim, sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata i ludzkości pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się

[33] Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy…*, dz. cyt.

nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowywanie zaczęło iść w parze z kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich jego zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony, dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość

w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[34].

W sensie ogólnym podmiotem Programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych celów następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do ich realizacji. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar"[35] dla nas i dla innych.

Wzajemne rozpoznanie człowieka przez drugiego człowieka (także rozpoznanie jednostki w społeczeństwie) rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiejkolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły podstawowej i „zerówki".

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest najważniejszym podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowied-

[34] Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, Rzym, 7.04.1988, wyd. Pallottinum, Poznań 1998.

[35] „(...) każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". LdR 16.

nich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodziny, z której pochodzi uczeń. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci[36]. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświadczenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze wzajemnym oddziaływaniem osobowości ludzkich jako zjawiskiem psychologicznym. Wyszczególnione podmioty: każdy człowiek, uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesach wzajemnego oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, w której młody człowiek żyje, region z własną kulturą, państwo oraz części świata.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych m.in. w Konstytucji RP[37], dokumentach Kościoła Katolickiego[38], Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym[39],

[36] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". FC 36; por. DWCH 3.

[37] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

[38] Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego, dokumenty nauczania papieskiego.

[39] Ustawa z dnia 25.02.1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tj. Dz.U. z 2019 r. poz. 2086 ze zm.

Konwencji o prawach dziecka, literaturze fachowej (dydaktycznej i wychowawczej), a ponadto na dobrej praktyce pedagogicznej.

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, Konstytucja RP, Kościół Katolicki, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Konwencja o prawach dziecka, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może być pod żadnym pozorem myląca, nie może też wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, zawsze mając przy tym na uwadze dobro wychowanka.

W Programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną przez podstawę programową jako lektury szkolne dla poszczególnych klas[40]. Wybrano tylko poszczególne fragmenty, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwań wartości, zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych zjawiskach i przesłaniach kultury.

[40] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 4.04.2020].

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego Programu wychowawczego są wartości[41] ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej.

Program zakłada budowanie relacji, dostosowane do wieku ucznia. Pierwsza część dotyczy relacji międzyludzkiej „ja – społeczność" i skierowania jest do grup przedszkolnych i klas 0-2, druga część relacji „ja – ty" i skierowania jest do klas 3-5. Trzecia część omawia relacje „ja – wobec samego siebie" i dotyczy klas 6-8. Każdą cześć ocenia wychowawca i dostosowuje ją do poziomu rozwoju ucznia.

Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od 0 do 8 klasy), jego wzrastanie i dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność") mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się najpierw rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje, a następnie wchodzi w krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, działalność w pełnieniu określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty") Program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, in-

[41] „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych". M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, wyd. TN KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, w: tegoż, *Dzieła wybrane*, t. 2, wyd. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

tensywność i celowość relacji „ja – ty", świadczy o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na wzajemne uspołecznienie się, zbudowanie własnego środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie") pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się[42] i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie kultywowane na przestrzeni całego życia.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program ten zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano około 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera pięć stałych elementów:

I. Wprowadzenie,
II. Prospekt,
III. Pedagog,
IV. Nauczanie religijne,
V. Literatura.

[42] Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Pedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

We Wprowadzeniu zamieszczone zostały materiały pomocnicze do realizacji lekcji: film edukacyjny lub zdjęcia. Prospekt zawiera konspekt lekcji według, którego nauczyciel może przygotować i przeprowadzić lekcję na temat wybranej wartości. Punkt pod nazwą Pedagog prezentuje wybrane fragmenty lektur szkolnych danej klasy z komentarzem pedagoga. Nauczanie religijne zawiera cytaty z Pisma Świętego oraz nauczania Kościoła dotyczące prezentowanej wartości. Literatura przedstawia bibliografię, zawierającą wybór lektur obowiązkowych i uzupełniających oraz literaturę przedmiotu.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje człowiek: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na niego i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter Programu miejscem, w którym proponuje się jego realizację jest szkoła, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować z innymi podmiotami wychowawczymi odpowiednie pola oddziaływań, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[43].

[43] „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". LdR 16.

III. METODOLOGIA

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu wychowawczego jest zaproponowanie spójnego projektu pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi i młodzieżą każdej szkoły podstawowej i przedszkola. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przewidziano 30 tematów (wartości), numerowanych liczbami rzymskimi. Rozdziały i podrozdziały numerowane są liczbami arabskimi. Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice ucznia mają włączyć się w realizację Programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- ZADANIA DLA UCZNIA,
- ZADANIA DLA NAUCZYCIELA (SZKOŁY),
- ZADANIA DLA RODZICA.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem – dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole podstawowej czy w przedszkolu.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy[44], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje, jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (Konstytucja, Prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

[44] „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła (…). Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki (…) może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie (…). Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 264-265.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[45], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek, wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[46], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, dąży się do określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego

[45] „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka...*, dz. cyt., s. 389-390.

[46] W przypadku dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Te pojęcia nie zawsze są możliwe do zweryfikowania w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Starsze pokolenie, rodziców czy dziadków, wykazuje tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego, jaki następuje w postępie czasowym.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować podstawami gospodarczymi, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizować takie struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego Programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN[47]: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”[48].

W antropologii zaproponowanej w Programie wychowawczym musi być założona współpraca wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię i antropologię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym Programu wychowawczego jest: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”[49].

---

[47] „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia (…). Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej”. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach, 17.01.2019, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej,* [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 4.04.2020].

[48] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wyd. MEN, Biuro Administracyjne, s. 28.

[49] Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w liceum. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie licealnym. Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym...*, dz. cyt., s. 31.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych we własne życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

- ROZWÓJ FIZYCZNY[50],
- ROZWÓJ ZDOLNOŚCI POSTRZEGANIA I KOJARZENIA[51],
- ROZWÓJ EMOCJONALNY[52],
- ROZWÓJ INTELEKTUALNY[53],

[50] „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in.". Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 343.

[51] „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych (…), zdolności mają charakter ogólny (...). Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki". Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 463.

[52] „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego". A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 153.

[53] Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i spo-

- ROZWÓJ MORALNY[54],
- ROZWÓJ WOLI[55],
- ROZWÓJ DUCHOWY[56],
- ROZWÓJ SPOŁECZNY[57].

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić tzw. cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka

łecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 145; A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.

[54] „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 343.

[55] „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik…*, dz. cyt., s. 440.

[56] Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. IPJPII, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.

[57] Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwoju...*, dz. cyt., s. 15 i 154; hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 364.

skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem. Wynika ona z tytułu szkoły, jej założyciela i patrona. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej cele szczegółowe określa w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła (…) powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[58].

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiąganiu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć.

[58] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie…*, dz. cyt., s. 34.

Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[59].

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz takich instytucji, jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące prawnie i legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole Program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy tradycyjnie na papierze lub w formie elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji Programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, np.: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze”. Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i działań. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie

[59] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie…*, dz. cyt., s. 39.

poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, a posługując się wiedzą i autorytetem – kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ I DZIAŁAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań i działań. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i działań. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

Program wychowawczy sugeruje niektóre z możliwych grup zainteresowań i działań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (np.: legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem; również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);

- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);
- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, czteroi wieloosobowe.

Wychowawca będzie odpowiednio przygotowywać i ukierunkowywać poszczególne zespoły na zdobywanie i selekcję materiałów, tak by prezentowały swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać anonimowe ankiety wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program wychowawczy.

1.

Pozytywna relacja ze wszystkimi kolegami w klasie

I. PROSPEKT WARTOŚCI

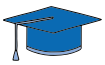
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie pozytywnej relacji do drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Nikt nie jest „samotną wyspą”.
- Mój kolega, koleżanka, to drugi „ja”.
- Grupa klasowa mnie akceptuje.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Nikomu w grupie przedszkolnej nie należy czynić nic złego.
- Trzeba być pozytywnie nastawionym do wszystkich.
- Należy zawsze mówić prawdę.

Zasady

- Wyrażam się pozytywnie o moich kolegach.
- Mówię prawdę.
- Współuczestniczę w radościach i smutkach kolegów.
- Staram się akceptować moje koleżanki i kolegów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wszyscy uczniowie w szkole są jak moje własne dzieci.
- Szkoła jest dla mojego dziecka drugim domem.
- Szkoła ma prawo i obowiązek wychowywać moje dziecko.

Zasady

- Chętnie kontaktuję się ze wszystkimi kolegami i koleżankami mojego dziecka.
- Zapraszam do domu kolegów i koleżanki mojego dziecka.
- Dbam o poprawne relacje wewnątrz mojej rodziny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wszyscy uczniowie i wychowankowie powinni być dla mnie jednakowo ważni.
- Należy być sprawiedliwym w działaniu i ocenianiu.
- Każdy uczeń jest darem, który należy szanować, pielęgnować i obdarować miłością.

Zasady

- Dokładnie poznaję osobowości moich wychowanków.
- Organizuję integrujące spotkania dla moich uczniów.
- Uczestniczę w zajęciach pozalekcyjnych: wycieczkach, wyjazdach, zabawach, uroczystościach.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Warto akcentować ważne wydarzenia z życia uczniów i nauczycieli np.: imieniny[1]. Można zaznaczyć w kalendarzu wiszącym na widocznym miejscu wszystkie klasowe święta i razem wymyślić sposób ich obchodzenia. Warto unikać kupowanych prezentów i starać się wykonać je samodzielnie. Pamięć o ważnym dla drugiej osoby wydarzeniu to podstawa do tworzenia relacji autentycznych, a nie powierzchownych. Do przygotowania obchodów ważnych wydarzeń trzeba angażować uczniów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Szkoła przestaje być dla uczniów tylko miejscem zdobywania wiedzy, staje się środowiskiem ludzkim, wspólnotowym, przyjaznym[2]. Uczeń przyzwyczaja się

[1] „Czas wolny służy budowaniu więzi z drugim człowiekiem, nawiązywaniu i umacnianiu przyjaźni, realizacji bezinteresownej solidarności, a także doświadczaniu radości z międzyludzkiego braterstwa". M. Ostrowski, *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 88; por. DD 11.

[2] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24.

do szkoły, chce do niej uczęszczać. W przyszłości będzie ją dobrze wspominał. Akceptacja szkoły i tego, co się w niej dzieje, jest zapowiedzią pozytywnych relacji społecznych w przyszłości. Grono pedagogiczne, pedagog i psycholog szkolny prowadzą mediacje rówieśnicze.

1.10. ZAGROŻENIA

Może wyniknąć niezdrowa rywalizacja pomiędzy uczniami. W starszych klasach istnieje ryzyko powstawania grup patologicznych, subkultur. Może wystąpić zwiększająca się absencja, grupowe wagarowanie. Silna grupa może powodować izolację osób z mniejszą siłą przebicia, które do niej nie należą[3]. Wyobcowanie ze społeczności szkolnej może prowadzić np. do nerwicy.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek funkcjonuje w dwóch wymiarach: osobistym i społecznym. Podstawą relacji z innymi jest życzliwość. Dziecko już od najmłodszych lat wybiera sobie osoby do zabawy. W towarzystwie jednych czuje się dobrze, a w innych nie. Wie, że nikt nie jest „samotną wyspą", a kolega to drugi „ja". Z biegiem lat zyskuje świadomość, że aby lepiej zrozumieć innych, samo musi się otworzyć na drugiego człowieka.

W klasie dzieci powinny słuchać siebie wzajemnie. Na godzinie wychowawczej należy poruszać temat empatii, komunikacji międzyludzkiej, akceptacji. Zadaniem wychowawcy jest stworzenie wspólnoty klasowej. Dzieci muszą czuć się dobrze w szkole, ponieważ jest ona ich drugim domem. Jeżeli uczeń będzie się czuł dobrze w szkole, będzie chętnie do niej uczęszczał, a jego samopoczucie będzie zdecydowanie lepsze. Pozytywna relacja ze wszystkimi

[3] „Młodzieży bardzo potrzebne jest okazanie przyjaźni i serca. Czasem spotykamy młodzież, która – zwłaszcza w wielkich miastach – czuje się bardzo samotna, i wtedy szuka jakiegoś odejścia od normalnej drogi życia, szuka zmiany. Często jest to alkohol, narkomania, które zaczynają człowieka stopniowo zabijać, a przynajmniej hamują jego rozwój". J. Glemp, *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006, s. 100.

kolegami w klasie często jest trudna do utrzymania. Powstają liczne konflikty, ale zawiązują się również przyjaźnie, czasem na całe życie.

Przyjaciele budują trwałe relacje, polegające na wzajemnym zrozumieniu, zaufaniu, szacunku. Nie uciekają od problemów, ale poprzez dialog, rozwiązują je. Są gotowi do poświęcenia i ofiary na rzecz swoich przyjaciół. Są różne sposoby okazywania przyjaźni. Pozytywne relacje w klasie w przyszłości zaowocują pozytywnymi relacjami społecznymi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Panna Obrażalska, Złośnicki, Beksa, Pan Byle-jak, Kasia bojąca się grzebienia to główni bohaterowie kilkunastu opowiadań, których spoiwem łączącym jest tytułowy Cudaczek-Wyśmiewaczek. „(…) licho malusie i cieniutkie jak igła mieszkał w domku, co to nie był ani duży, ani mały, tylko w sam raz. Nie jadł i nie pił, tylko śmiechem żył. Śmiał się i śmiał do rozpuku, a brzuszek pęczniał mu, aż napęczniał jak ziarnko grochu. Wtedy cudaczek był syty i zadowolony". Dzieci swoim nagannym zachowaniem powodują, że Cudaczek czuje się bardzo dobrze. On żywi się złymi uczynkami, dlatego prowokuje dzieci do złego zachowania.

Było sobie miasteczko nad rzeczką. A w tym miasteczku stał sobie domek ani mały, ani duży – taki w sam raz. I w tym domku mieszkała panna Obrażalska. Panna Obrażalska miała osiem lat, zadarty nosek i jasne warkoczyki. Nazwano ją panną Obrażalską, bo się wciąż obrażała. Obrażała się dziesięć razy na dzień. Wtedy mówiła: „nie bawię się" albo: „nie potrzebuję". Potem nadymała buzię, zadzierała jeszcze wyżej ten zadarty nosek i siadała w kącie nastroszona jak sowa. Długo siedziała w kącie, tak długo, póki cała obraza nie wyparowała z niej jak woda z kociołka. Wtedy panna Obrażalska wracała do zabawy z dziećmi. I co dalej? Ano, za chwilę mówiła znów: „nie bawię się" albo „nie potrzebuję" i znowu odchodziła do kąta. Drugiej takiej Obrażalskiej nie było w całej szkole, nie było nawet w całym miasteczku nad rzeczką.

J. Duszyńska, *Cudaczek-Wyśmiewaczek*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 5-6.

Przedstawiony powyżej fragment prezentuje antywartość: wartość przeciwstawną wobec wartości pozytywnej relacji ze wszystkimi kolegami i koleżan-

kami. Na podstawie tej lektury można tłumaczyć dzieciom, jak nie należy się zachowywać. Panna Obrażalska często gniewała się na dzieci, a nawet na dorosłych. Przez to była nieszczęśliwa. Sama źle się z tym czuła i sprawiała przykrość innym. Dzieci wokół nie wiedziały, czemu dziewczynka tak się zachowuje. W konsekwencji zaczęłyby od niej stronić, co tylko pogłębiłoby problem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczególnie jednak uczymy się człowieka, obcując z ludźmi. Trzeba, ażeby młodość pozwalała wam „wzrastać w mądrość" przez to obcowanie. Jest to przecież czas, w którym nawiązują się nowe kontakty, koleżeństwa, przyjaźnie, w kręgu szerszym niż sama rodzina. Błogosławione będzie to doświadczenie młodości, jeżeli stopniowo nauczycie się z niego owej zasadniczej prawdy o człowieku, prawdy, którą syntetyzuje znakomity tekst konstytucji *Gaudium et spes*: „Człowiek będąc jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć się w pełni inaczej, jak tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie samego" (KDK 6).

PS 14.

Jak dowodzą przykłady wielu świętych, dawnych i współczesnych, możliwe jest już teraz kształtowanie autentycznych relacji między ludźmi, jeśli miłuje się życie i broni go, jeśli dąży się nieustannie do tego, aby każdy człowiek był uznawany za dziecko Boże, które zostaje przyjęte z miłością, którego wzrost jest wspomagany, a prawa chronione.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa.* List do młodzieży Rzymu, Watykan, 8.09.1997, 6, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Aby modlitwa rozwinęła tę oczyszczającą moc, musi być z jednej strony bardzo osobista, musi być konfrontacją mojego „ja" z Bogiem, z Bogiem żywym. Z drugiej jednak strony musi być wciąż od nowa rowadzona i oświecana przez wielkie modlitwy Kościoła i świętych, przez modlitwę liturgiczną, w której Pan nieustannie uczy nas, jak modlić się właściwie. […] W ten sposób możemy mówić do Boga, a Bóg mówi do nas. Tak dokonują się w nas oczyszczenia, dzięki którym otwieramy się na Boga i stajemy się zdolni do służby ludziom.

SPS 34.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali (J 13,34).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Uczestnictwo jest dobrowolnym i szlachetnym zaangażowaniem się osoby w wymianę społeczną. Jest konieczne, by wszyscy, stosownie do zajmowanego miejsca i odgrywanej przez siebie roli, uczestniczyli w rozwoju dobra wspólnego. Obowiązek ten jest nierozłącznie związany z godnością osoby ludzkiej (KKK 1913).

Por. KKK 1702; 1829; 1914.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Franciszek, Audiencja generalna, 22.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 46.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Grabarska T., *A bliźniego swego…*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2001.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa.* List do młodzieży Rzymu, Watykan, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3. red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, List *Dies Domini*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Młodzież solą ziemi i światłem świata*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2006.

Ostrowski M., *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 85-89.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Miłość na co dzień*, wyd. Soli Deo, Warszawa–Ząbki 2001.

2.

Pozytywna relacja z osobami spotykanymi na terenie szkoły

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kultura bycia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Szacunek dla szkoły

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co by było ze mną, gdyby nie było szkoły?
- Dlaczego szanuję wszystkich w szkole?
- Jedna trzecia mojego życia to szkoła.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Szkoła jest moim „drugim domem".
- Środowisko szkolne jest analogiczne do środowiska rodzinnego.
- W szkole nikt nie czyni nikomu krzywdy.
- Nauczyciel wychowuje również poprzez ukazanie złej strony mojego zachowania.

Zasady

- Staram się zrozumieć wszystkie role pracowników w mojej szkole.
- Gdy ktoś mi pomaga, odwzajemniam się wdzięcznością.
- Nie prowokuję konfliktów z nauczycielami, z wychowawcami, z dyrekcją ani z personelem technicznym szkoły.
- Staram się zrozumieć, dlaczego nauczyciel zwraca mi uwagę? Po co to robi?

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Godność wszystkich ludzi jest jednakowa.
- Powinno się mieć zaufanie do szkoły swojego dziecka.
- Pracownicy szkoły mojego dziecka uczestniczą w jego wychowaniu.

Zasady

- Osobiście poznaję personel pracujący w szkole.
- Uczestniczę w spotkaniach i uroczystościach organizowanych przez szkołę.
- Słucham i analizuję krytycznie opinie mojego dziecka o personelu szkolnym i weryfikuję te opinie z rzeczywistością.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Cały personel szkoły powinien uczestniczyć w procesie wychowawczym.
- Wszyscy pracujący w szkole mają tę samą godność.
- Uczniowie szanują nauczycieli za jasne zasady postępowania.

Zasady

- Dzielę się uwagami, spostrzeżeniami i trudnościami, z całym personelem szkolnym.
- Zapraszam personel szkoły do współpracy wychowawczej.
- Dostrzegam znaczenie i zakres obowiązków wszystkich pracowników.
- Jestem w stałym kontakcie z rodzicami (opiekunami) ucznia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy wspólną imprezę dla uczniów i nauczycieli. Warto starannie dobrać taki repertuar, w którym obie grupy będą się dobrze czuły. Innym pomysłem może być przeprowadzana raz w roku akcja, w której następuje zamiana ról: uczniowie przejmują obowiązki całego personelu szkoły.

Organizujemy zawody sportowe, teatr, może zabawę przy karaoke, w których udział wezmą zarówno uczniowie, jak i nauczyciele. Warto poznać nauczycieli od strony działań nie tylko dydaktycznych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Panuje wzajemne zrozumienie i sympatia pomiędzy dziećmi a całym personelem szkoły[1]. Wytwarza się zdrowa hierarchia relacji, bazująca na wzajemnym szacunku dzieci i nauczycieli[2]. Każda grupa szkolna: uczniowie, nauczyciele i personel, zna zakresy swoich kompetencji i działań. Celowość postępowania każdej z grup jest powszechnie znana. Każde dziecko powinno czuć, że szkoła kształtuje je, aby w przyszłości było lepszym człowiekiem.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje niebezpieczeństwo niezdrowej rywalizacji, deprecjacji poszczególnych pracowników szkoły, niebezpieczeństwo braku kompetencji w zakresach obowiązków zawodowych. Uczniowie mogą okazywać brak szacunku dla autory-

[1] „Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby". SRS 39.

[2] „Sobór kładzie silny nacisk na człowieka, tak, aby poszczególni ludzie bezwzględnie uznawali każdego bez wyjątku bliźniego za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki do jego godnego prowadzenia". KDK 27.

tetu nauczyciela w sytuacjach, kiedy klasa dominuje nad wychowawcą[3]. Szczególnie groźne jest wykorzystywanie przez nauczyciela i personel szkoły ich własnej dominującej pozycji.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rozwój społeczny, kultura bycia, szacunek dla szkoły to niezwykle istotne zagadnienia w rozwoju młodego człowieka. Dzieci i młodzież przebywają wiele godzin w szkole. Wraz z nauczycielami, wychowawcami, dyrekcją i personelem technicznym tworzą wspólnotę. Wspólnota (łac. *communio*) to związek między osobami, które coś łączy. Mogą to być: więzy krwi, tradycja, kultura, przekonania, miłość. Nie każdą zbiorowość można nazwać wspólnotą. Relacja z drugim człowiekiem jest naturalnym sposobem samorealizacji.

Jan Paweł II, analizując biblijny opis stworzenia, przedstawia mężczyznę i kobietę jako pierwszą formę wspólnoty osób (Rdz 1,27). Niezwykle istotna jest umiejętność kontaktowania się z ludźmi. Człowiek doskonali się w tej dziedzinie przez całe życie. Na terenie szkoły obowiązuje hierarchia rela-

[3] „Zło pojawia się także w stosunku do ludzi. Jeżeli wyrządza się krzywdę drugiemu człowiekowi, to jest to jednocześnie krzywda wyrządzona Panu Bogu. Pan Bóg bowiem tak ukształtował społeczność ludzką, aby tworzyła jedność, aby żyła prawem Bożym, które jest wpisane w naturę i dane jako przykazania Boże". J. Glemp, *Prymas Polski do młodzieży…*, dz. cyt., s. 295.

cji. Postawę życzliwości w stosunku do nauczycieli, dyrekcji oraz pozostałych pracowników szkoły każde dziecko powinno wynieść z domu rodzinnego.

Szkoła jest drugim domem, dlatego tak ważne jest, aby rodzice szanowali pracowników szkoły. Wszystkie osoby pracujące w szkole mają tę samą godność. Jeśli rodzice wyrażają się w lekceważący sposób o nauczycielach, dzieci będą robiły podobnie. Rodzice powinni mieć zaufanie do pracowników szkoły, ponieważ uczestniczą oni w wychowaniu ich dzieci. Dobrą okazją do poznania wszystkich pracowników szkoły, a także innych rodzin, są spotkania i uroczystości organizowane przez placówkę. W ostatnich latach coraz częściej w przedszkolach i szkołach odbywają się tzw. pikniki rodzinne. Można zorganizować zawody sportowe, teatr, karaoke, podczas których da się spojrzeć na nauczycieli z innej perspektywy. Będzie to doskonała okazja do poznania personelu szkolnego nie tylko od strony działań dydaktycznych, lecz także rekreacyjnych. Jeśli się kogoś pozna bliżej, łatwiej o sympatię i zrozumienie pomiędzy nauczycielami a uczniami.

Jest jednak zagrożenie związane z tym, że rodzice nie wierzą w to, co mówi im dziecko, albo zapracowani nie mają czasu porozmawiać, wysłuchać dziecka, które skarży się na krzywdę w szkole. Trzeba słuchać krytycznych opinii dziecka o personelu szkolnym i weryfikować je. Szczególnie groźne jest wykorzystywanie przez dorosłych dominującej pozycji.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Według wielu krytyków i zwykłych czytelników „O czym szumią wierzby" to książka ładna i mądra. Dzieci chętnie sięgają po nią z racji ciekawych bohaterów i ich licznych perypetii. Dorosłemu czytelnikowi przypadnie do gustu humor i fantazja. Wszystko to napisane pięknym językiem.

Szczur zafrasował się, stanął i chwilę rozmyślał. Potem wrócił do domu, przywdział pas, za który zatknął parę pistoletów, ujął w łapkę grubą laskę, stojącą w kącie hallu, i szybkim krokiem skierował się w stronę Puszczy. Zmrok już zapadał, kiedy dotarł do pierwszych drzew; lecz Szczur zapuścił się w las bez wahania, rozglądając się niespokojnie na boki w poszukiwaniu śladów przyjaciela. (…) – Kreciku! Kreciku! Kreciku! Gdzie jesteś? To ja, Stary Szczur! Biegał tak cierpliwie przez godzinę, a może i dłużej, gdy wreszcie ku swojej radości, posłyszał cichy odzew. (…) – Czy to naprawdę ty, Szczurku? Szczur wdrapał się do dziupli i odnalazł Kreta, który dygotał, zupełnie już wyczerpany. – O, Szczurku! – wykrzyknął Kret. – Tak się bałem! Nie możesz sobie wyobrazić, jak straszliwie się bałem! – Rozumiem to, dobrze rozumiem – rzekł Szczur uspokajająco.

K. Grahame, *O czym szumią wierzby*, wyd. IBIS, Poznań 2017, s. 133.

Przedstawiony powyżej fragment można analizować pod kątem wartości pozytywnej relacji ze wszystkimi ludźmi, których spotyka się na co dzień. Ukazuje on wartość przyjaźni. Przyjacielowi biegnie się na pomoc, bez względu na okoliczności. Jest mądre powiedzenie: prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Budowanie cywilizacji miłości wymaga wyraźnej i wytrwałej gotowości do poświęceń, pragnienia, by otworzyć nowe drogi społecznego współżycia, przezwyciężając podziały i przeciwstawne sobie formy materializmu. Na tym właśnie polega konkretna odpowiedzialność współczesnej młodzieży, z której wyrosną mężczyźni i kobiety jutra, u progu trzeciego tysiąclecia. Drodzy młodzi, drodzy przyjaciele, bądźcie świadkami Bożej miłości, siewcami nadziei i budowniczymi pokoju.

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam.* Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II Światowy Dzień Młodzieży, 5.06.1999, w: *Młodzież nadzieją Kościoła*, dz. cyt., s. 58.

W obliczu zwodniczego oddziaływania, którego odbiorca społeczny dzisiaj doświadcza, katolicka szkoła, kierowana Ewangelią Jezusa Chrystusa, powinna pokazać młodzieży, że większa radość jest w dawaniu aniżeli w braniu, że wartość osoby bazuje raczej na tym, kim on czy ona jest, aniżeli na tym, co on czy ona posiada. W ten sposób oni odkrywają wyzwalającą wartość prostego i skromnego życia.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 388.

Młody człowiek pragnie odnaleźć samego siebie, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka, kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu? W naszym świecie, w świecie wielorakiego postępu i rozwoju, ale i dominującego materializmu, mło-

dzież szuka oparcia w Kościele, który kształtuje wiarę i ukazuje horyzonty chrześcijańskiego humanizmu.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole.* Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, oprac. A. Wieczorek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 112.

Jedność góruje nad konfliktami, zawsze! Konflikty, jeśli nie są dobrze rozwiązane, dzielą nas i oddzielają nas od Boga. Konflikt może nam pomóc wzrastać, ale może też nas podzielić. Nie idźmy drogą podziałów, walk między nami! Wszyscy bądźmy zjednoczeni, różni, ale zjednoczeni, zawsze: oto droga Jezusa. Jedność góruje nad konfliktami. Jedność jest łaską, o którą musimy prosić Pana, aby nas uwolnił od pokus podziałów, walk między nami, egoizmów, gadaniny. Jak bardzo krzywdzi gadanina, ileż wyrządza zła! Nigdy nie należy obmawiać innych, nigdy! Ileż szkód wyrządzają Kościołowi podziały wśród chrześcijan, partykularyzmy, ciasne interesy! Podziały wśród nas, ale i podziały między wspólnotami: chrześcijanie ewangelicy, chrześcijanie prawosławni, chrześcijanie katolicy, ale dlaczego podzieleni? Musimy starać się budować jedność.

Franciszek, Audiencja generalna, 19.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 73-74.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Uczeń nie przewyższa nauczyciela. Lecz każdy, dopiero w pełni wykształcony, będzie jak jego nauczyciel (Łk 6,40).

Por. Mt 10,24; Ef 4,11.

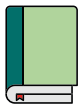
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie jest wyraźnie skierowane do dzieci, określając ich relację do ojca i matki, która jest najbardziej powszechna. Dotyczy również związków pokrewieństwa z innymi członkami rodziny. Domaga się okazywania czci, miłości i wdzięczności dziadkom i przodkom. Obejmuje wreszcie obowiązki uczniów względem nauczycieli, pracowników względem pracodawców, podwładnych względem przełożonych, obywateli względem ojczyzny oraz tych, którzy nią rządzą lub kierują. Przykazanie to wskazuje i obejmuje obowiązki rodziców, opiekunów, nauczycieli, przełożonych, urzędników państwowych, rządzących, wszystkich tych, którzy sprawują władzę nad drugim człowiekiem lub nad wspólnotą osób (KKK 2199).

Por. KKK 1899.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Franciszek, Audiencja generalna, 19.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 73-74.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319-376.

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II Światowy Dzień Młodzieży, 5.06.1999, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005, s. 54-59.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole*. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, oprac. A. Wieczorek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 107-115.

Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich*. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: „Wyzwania edukacji", 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Ignatianum, Kraków 2003.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Urbański S., *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2000.

Wrońska K., *Osoba i wychowanie: wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły Jana Pawła II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

3.

Pozytywna relacja z dziećmi w szkole i poza szkołą

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy w grupie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność budowania dobrych i trwałych przyjaźni

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co mi daje prawdziwa szkolna przyjaźń?
- Jak budować szkolne przyjaźnie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Drugi człowiek to drugi „ja".
- Czynię innym to, co sam uważam za dobre.
- Unikam izolacji.

Zasady

- Rozwijam dobre przyjaźnie.
- Unikam złośliwości wobec koleżanek i kolegów.
- Zwracam uwagę na objawy samotności u moich kolegów i koleżanek.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Przyjaźnie mojego dziecka są ważne i znaczące.
- Przyjaciel mojego dziecka jest dla mnie przyjacielem.
- Przyjaźń uspołecznia moje dziecko.

Zasady

- Przyjaciół mojego dziecka traktuję jak własne dzieci.
- Obserwuję, analizuję i oceniam przyjaźnie moich dzieci w szkole i poza szkołą.
- Podpowiadam dziecku, jak powinna kształtować się dobra przyjaźń.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Życie społeczne bazuje na związkach międzyludzkich.
- Szkolny okres życia służy do budowania dobrych i trwałych przyjaźni.
- W społeczeństwie występują relacje przyjacielskie.

Zasady

- Pokazuję przykłady, dobrych i owocnych przyjaźni międzyludzkich z życia i literatury.
- Obserwuję, analizuję i oceniam uczniowskie przyjaźnie.
- Uczę, czym jest dobra przyjaźń.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Analizujemy na podstawie znanych filmów, książek, obrazów – przykłady dobrych, trwałych i zdolnych do poświęceń przyjaźni. Uczniowie odpowiadają na pytania: Czy pamiętasz swojego pierwszego przyjaciela? Co dobrego zrobiłeś ostatnio dla swojego przyjaciela? Dlaczego przyjaźń jest ważna? Czy twoi rodzice są twoimi przyjaciółmi? Co zrobić, żeby dbać o przyjaźń?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Zdecydowana większość uczniów cieszy się wzajemną sympatią i buduje dobre przyjaźnie[1]. Uczniowie nie pozostają obojętni, gdy któryś z nich potrzebuje pomocy. Wewnętrzna pewność, że mogą na kogoś liczyć, wpływa na ich osobowość i sprawia, że nie obawiają się pokonywać trudności życiowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Mogą powstać patologiczne grupy szkolne i pozaszkolne, grupy przestępcze. Mogą zawiązać się znajomości prowadzące do patologii: uzależnienia od gier, palenia papierosów, picia alkoholu, zażywania narkotyków. Uczniowie przyjmują bierną postawę wobec kolegów, którzy potrzebują pomocy.

[1] „Dlatego umiłowanie Boga i bliźniego jest pierwszym i największym przykazaniem. Pismo święte zaś poucza nas, że nie można oddzielić miłości bliźniego: Wszystkie inne przykazania streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego! (...) Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem prawa (Rz 13,9 n., 1 J 4,20). To zaś uznaje się za rzecz najwyższej wagi dla ludzi, którzy coraz bardziej zależni są od siebie nawzajem, nawzajem także dla świata, który jednoczy coraz bardziej". KDK 24.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Życie społeczne bazuje na związkach międzyludzkich. Umiejętność budowania trwałych przyjaźni i zdolność współpracy w grupie to cechy ważne przez całe życie. Zadaniem rodziców jest nawiązanie nici przyjaźni z dzieckiem. Trzeba tłumaczyć, dlaczego przyjaźń jest ważna. Co zrobić, żeby dbać o przyjaźń? Czy człowiek może żyć samotnie? Przyjaźń uspołecznia dzieci, dlatego trzeba unikać izolacji: zapraszać kolegów i koleżanki do domu. Zadaniem rodziców jest obserwacja, analiza i ocenianie tych kontaktów.

Warunkiem pozytywnej relacji jest dialog. Szczera rozmowa przybliża nas do drugiego człowieka, obnaża mylne postrzeganie, obala stereotypy. Można stworzyć wspaniałą relację przyjacielską, w której każdy może podzielić się swoimi spostrzeżeniami, nikt nie będzie bał się wykluczenia, będzie budował, tak ważne, poczucie własnej wartości.

Godzina wychowawcza jest dobrą okazją do podejmowania tematów związanych z budowaniem pozytywnej relacji z kolegami, koleżankami w szkole i poza szkołą. Uczniowie pochodzą z różnych środowisk, czasem nawet ze środowisk dysfunkcyjnych, dlatego nauczyciele powinni kłaść duży nacisk na prowadzenie otwartej dyskusji. W konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* czytamy: „Braterski dialog ludzi dokonuje się jednak nie poprzez postęp, lecz głębiej, we wspólnocie osób, która wymaga wzajemnego poszanowania ich pełnej godności duchowej" (KDK 23).

Niestety w szkole często dochodzi do agresji i dyskryminacji. Media opisują coraz bardziej drastyczne wypadki. Czasami dyskryminuje się osoby, które w jakiś sposób różnią się od innych, czasem mogą to być nawet inne zainteresowania. A uczniowie, którzy czują się wykluczeni, rezygnują ze swojego zdania, ponieważ nie potrafią go obronić w polemicznej dyskusji. Część uczniów wychowuje się w rodzinach, w których nikt nie liczy się z ich zdaniem. Ma to konsekwencje w ich późniejszym życiu – nie potrafią nawiązywać kontaktu z innymi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Julia Duszyńska (1894-1947) jest autorką czytanek w podręcznikach szkolnych, fraszek i wielu książek dla dzieci. Była członkiem zespołu redakcyjnego „Słonka" i „Poranka". W roku 1947 opublikowała zbiór osiemnastu opowiadań pt. „Cudaczek-Wyśmiewaczek" Panna Obrażalska, Złośnicki, Beksa, Pan Byle-jak, Kasia bojąca się grzebienia to główni bohaterowie tych opowiadań. Spoiwem łączącym jest tytułowy Cudaczek-Wyśmiewaczek. „(…) licho malusie i cieniutkie jak igła mieszkał w domku, co to nie był ani duży, ani mały, tylko w sam raz. Nie jadł i nie pił, tylko śmiechem żył. Śmiał się i śmiał do rozpuku, a brzuszek pęczniał mu, aż napęczniał jak ziarnko grochu. Wtedy cudaczek był syty i zadowolony".

Stworek ten podjudza dzieci do gniewu, kłótni, wyśmiewania z innych. On czuje się wtedy bardzo dobrze. Żywi się złymi uczynkami, dlatego prowokuje dzieci do złego zachowania.

Było sobie miasteczko nad rzeczką. A w tym miasteczku stał sobie domek ani mały, ani duży – taki w sam raz. I w tym domku mieszkała panna Obrażalska. Panna Obrażalska miała osiem lat, zadarty nosek i jasne warkoczyki. Nazwano ją panną Obrażalską, bo się wciąż obrażała. Obrażała się dziesięć razy na dzień. Wtedy mówiła: „nie bawię się" albo: „nie potrzebuję". Potem nadymała buzię, zadzierała jeszcze wyżej ten zadarty nosek i siadała w kącie nastroszona jak sowa. Długo siedziała w kącie, tak długo, póki cała obraza nie wyparowała z niej jak woda z kociołka. Wtedy panna Obrażalska wracała do zabawy z dziećmi. I co dalej? Ano, za chwilę mówiła znów: „nie bawię się" albo „nie potrzebuję" i znowu odchodziła do kąta. Drugiej takiej Obrażalskiej nie było w całej szkole, nie było nawet w całym miasteczku nad rzeczką.

J. Duszyńska, *Cudaczek-Wyśmiewaczek*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 5-6.

W przywołanym powyżej fragmencie widzimy, jak zachowuje się jedna z bohaterek – panna Obrażalska. Dziewczynka ta cały czas obraża się, dąsa i jest nieprzyjemna. Jej zachowanie świadczy o braku wartości pozytywnych relacji z innymi. Na tym przykładzie należy tłumaczyć dzieciom, że to jest złe postępowanie, że nie należy tak robić. Uczenie się poprzez interakcję z rówieśnikami jest bardzo efektywne. Dziecko potrafi wyrażać swoją opinię i staje się empatyczne.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W przyszłości nieraz będziecie musieli współdziałać z innymi, mierzyć się z innymi. Znajdziecie się w obliczu sytuacji, problemów i projektów czyniących życie tak podobnym do meczu, który musi być przecież rozegrany uczciwie; meczu, w którym gra rolę mądre użycie własnych energii, jasno sprecyzowany pogląd na ogólny kontekst społeczny; tego kontekstu jest się częścią; gra też rolę zdolność dostosowania tempa do innych oraz lojalny i szlachetny stosunek do sprawy współzawodnictwa.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości.* Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 205.

Starajcie się gorliwie o dobro drugiego człowieka, wiernie wypełniajcie przyjęte zobowiązania. Nie wahajcie się rezygnować z radością z niektórych waszych rozrywek, akceptujcie wielkodusznie konieczne ofiary, dawajcie świadectwo waszej wiernej miłości do Jezusa, głosząc Jego Ewangelię zwłaszcza wśród waszych rówieśników.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem.* Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 141-142.

Czy niosę ewangeliczne słowo pojednania i miłości do środowisk, w których żyję i pracuję?

Franciszek, Twitter, 23.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 64.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich. Wy jesteście przyjaciółmi moimi, jeżeli czynicie to, co wam przykazuję. Już was nie nazywam sługami, bo sługa nie wie, co czyni pan jego, ale nazwałem was przyjaciółmi, albowiem oznajmiłem wam wszystko, co usłyszałem od Ojca mego (J 15,12-16).

Por. Mt 22,34-40; 25,31-40; J 13,31-35; 15,1-11.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: „Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za «drugiego samego siebie», zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzenia". Żadne prawodawstwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata (KKK 1931).

Por. KKK 1829; 1944.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem.* Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 139-145.

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Bratny R., *Kolumbowie. Rocznik 20*, wyd. Alfa-Wero, Warszawa 2004.

Franciszek, Twitter, 23.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 64.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości.* Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 204-206.

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2003.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których ci zależy*, [tłum. z ang.], wyd. Vocatio, Warszawa 2000.

Remarque E.M., *Na Zachodzie bez zmian*, tłum. S. Napierski, Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 2004.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

4.

Dynamiczna i pozytywna grupa podwórkowa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Aktywność w środowisku
Umiejętność kontaktowania się z rówieśnikami

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wykształcenie postawy altruistycznej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wspólne przebywanie i zabawy w gronie grupy blokowej, podwórkowej.
- Czy znam wszystkich moich sąsiadów, rówieśników?

- Czas i pomysły przeznaczone na budowanie wspólnoty blokowej, podwórkowej.
- Wpływ rówieśników na moje postępowanie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Osoby mieszkające wokół mnie są moimi znajomymi.
- Wszystkie dzieci i młodzież z mojego bloku, podwórka są moimi kolegami.
- Należy zorganizować czas, aby przebywać z kolegami i koleżankami, z bloku lub podwórka.

Zasady

- Ze wszystkimi się witam i nawiązuję krótki dialog.
- Nie wyłączam nikogo z grona znajomych.
- Chętnie przebywam z moimi kolegami, koleżankami.
- Rozmawiam z rodzicami na tematy społeczne.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wszystkie dzieci w bloku, na podwórku moralnie są moimi dziećmi.
- Powinno się mieć poczucie odpowiedzialności za wszystkich mieszkańców, a szczególnie za młodzież i dzieci.
- Należy reagować na złe zachowanie, a pochwalać dobre.

Zasady

- Staram się nawiązywać kontakt z dziećmi i młodzieżą z mojego bloku, podwórka.
- Pomagam w organizowaniu wspólnych spotkań, zabaw, wycieczek.
- Obserwuję, co dzieje się w środowisku blokowym, podwórkowym.
- Rozmawiam z domownikami na tematy społeczne.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Środowisko rówieśnicze pełni ważną funkcję wychowawczą.

- Nauczyciel ma pośredni wpływ na środowisko uczniów poprzez kształtowanie ich postaw.
- Środowisko pozaszkolne ma duży wpływ na wychowanie.

Zasady

- Znam środowisko, z którego pochodzą moi uczniowie.
- Obserwuję grupy środowiskowe uczniów.
- Podejmuję z rodzicami wspólne zadania wychowawcze.
- Spędzam z innymi swój wolny czas.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponujemy uczniom konkurs z atrakcyjnymi nagrodami na pomysł i realizację inicjatywy aktywizującej ich małą wspólnotę lokalną – blok, kamienicę. Może być to wystawa starych fotografii ze zbiorów mieszkańców kamienicy; może – zaadaptowanie często niewykorzystanej części wspólnej budynku (suszarnia, magazyn) na miejsce cyklicznych spotkań. Dobrym miejscem spotkań są obiekty sportowe, boiska, tereny rekreacyjne, skwery, parki. Jeśli młodym ludziom spodoba się ten pomysł, później sami będą wychodzić z inicjatywą.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Nastąpiło zapoznanie się dzieci, rodziców i wychowawcy w środowisku podwórkowym, w bloku, w miejscu wspólnego zamieszkania[1]. Integracja małych wspólnot lokalnych staje się możliwa dzięki inicjatywom wychodzącym od młodych i od rodziców. Wspólne działania przyczyniają się do zacieśniania znajomości, więzi koleżeńskich, sympatii.

1.10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest całkowity brak kontroli nad środowiskiem blokowym, podwórkowym. Pojawia się obawa i strach otoczenia w przypadku złego zachowania dzieci i młodzieży. Grupy blokowo-podwórkowe są pod wpływem agresyw-

[1] „Braterski dialog ludzi dokonuje się jednak nie przez postęp, lecz głębiej, we wspólnocie osób, która wymaga wzajemnego poszanowania ich pełnej godności duchowej. Objawienie chrześcijańskie oferuje wielką pomoc w budowaniu wspólnoty osób, a równocześnie doprowadza nas do głębszego zrozumienia praw życia społecznego, które Stwórca zapisał w duchowej i społecznej naturze człowieka". KDK 23.

nych i wulgarnych grup patologicznych[2]. Brakuje umiejętnego zorganizowania wolnego czasu. Środowisko dorosłych jest bezradne wobec agresywnego zachowania zdeprawowanych młodych. Takie grupy mogą terroryzować okolicę.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Każdy jest cząstką społeczności, w której żyje. We wspólnocie odkrywa się wartość przebywania z innymi ludźmi. Jedną z relacji jest relacja z kolegami i koleżankami na podwórku. Środowisko rówieśnicze pełni ważną funkcję wychowawczą. Podstawą relacji z innymi ludźmi jest życzliwość – drugi człowiek ma taką samą wartość jak ja. Dzieci i młodzież spędzają wiele czasu w szkole.

[2] „Wśród młodzieży w niektórych środowiskach szerzy się narkomania. Młodzi ludzie używają środków, które są straszliwe w skutkach i powodują zmiany dziś nieuleczalne. Mamy dwudziestoletnich młodzieńców i dziewczyny, które muszą umierać, bo ich organizm niszczy narkotyk. Ostrzegamy każdego młodego człowieka, żeby nie niszczył w sobie daru Bożego. Wytwarza się ten nałóg w kręgach młodzieży, w grupach przez jakąś ciekawość, gdy źli ludzie, którzy na tym zarabiają, podsuwają narkotyki". J. Glemp, *Prymas Polski do młodzieży…*, dz. cyt., s. 121.

Tam budują relacje z rówieśnikami. Młodsi uczniowie, którzy po zakończonych zajęciach dydaktycznych przebywają na świetlicy, do domu wracają nawet po 10 godzinach. Uczniowie, którzy wcześniej kończą zajęcia, mają jeszcze czas na budowanie relacji z grupą blokową czy podwórkową. Do spotkań dochodzi na skwerkach, na boiskach, w parkach. Ważne, aby młodzi ludzie mieli miejsce, w którym mogliby gromadzić się także zimą, dlatego warto udostępniać części wspólne w budynkach wielorodzinnych, np. strychy, suszarnie.

Należy uczyć, że wszystkie dzieci z najbliższej okolicy są potencjalnymi znajomymi i należy się im szacunek. Nie można nikogo wykluczać ze swojego grona. Ważną rolę w takiej relacji odgrywają dorośli, ponieważ powinni oni niejako stać na straży poprawności tych relacji, aby nie doszło do braku jakiejkolwiek kontroli nad grupą. Nauczyciele razem z rodzicami podejmują zadania wychowawcze. Integracja wspólnot lokatorskich jest możliwa dzięki inicjatywom wychodzącym nie tylko od młodocianych, ale także od rodziców. Wspólne działania wpływają na pozytywny charakter grupy blokowej czy podwórkowej. Dorośli są odpowiedzialni za własne środowisko społeczne i tę wiedzę powinni wpajać swoim dzieciom. To, czy nauczą dzieci postawy życzliwości wobec innych ludzi i środowisk, będzie rzutowało na dorosłe życie ich dzieci. Wspólnotowość nie wiąże się tylko z najbliższą okolicą czy szkołą, ale z późniejszym środowiskiem pracy czy wspólnotą europejską.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Któż z nas nie zna mieszkańców Stumilowego Lasu? Krzyś, Kubuś Puchatek, Prosiaczek, Królik, Kłapouchy, Sowa Przemądrzała, Mama Kangurzyca i Maleństwo mają różne usposobienia i różnie się zachowują, jednak każde z nich można porównać do określonego ludzkiego charakteru.

Wniosek z lektury jest taki, że chociaż bohaterowie różnią się od siebie, to mogą nawiązać wspaniałe przyjaźnie. Każdy jest inny, ale warto rozmawiać i dogadywać się, wypracować kompromis, bo on wszystkim wychodzi na dobre.

A jeśli pewnego dnia będę musiał odejść? – spytał Krzyś, ściskając Misiową łapkę. – Co wtedy? – Nic wielkiego – zapewnił go Puchatek – Posiedzę tu sobie i na Ciebie poczekam. Kiedy się kogoś kocha, to ten drugi ktoś nigdy nie znika (…).

A.A. Milne, *Kubuś Puchatek. Chatka Puchatka*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 202.

„Kubuś Puchatek" to opowieść m.in. o przyjaźni. Każdy ma jakieś wady, np. Prosiaczek jest bardzo bojaźliwy, ale jest też bardzo życzliwy dla wszystkich. Kłapouchy ciągle narzeka, ale chętnie pomaga innym. Ludzie, których spotykamy na co dzień, nie są tacy sami jak my. Każdy z nas ma jakieś wady i ograniczenia, ale nie można nikogo potępiać, tylko trzeba przyjrzeć mu się uważnej i dostrzec jego dobre strony. Takie bliższe poznanie może zaowocować wspaniałą przyjaźnią na całe życie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela.* Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, dz. cyt., s. 153.

Wybierajcie Chrystusa na swego najwspanialszego Mistrza i Nauczyciela. On was uwolni od egoistycznych namiętności, zamiłowania mody i chęci naśladowania ogółu. Ileż to młodych ludzi sądzi, że stają się wolni, ponieważ nie ulegają autorytetowi rodziców i wychowawców, podczas gdy nie zdają sobie sprawy, że stali się biernymi niewolnikami opinii byle jakiej grupy!

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 229.

Wychować to tyle, co właściwie wprowadzić drugiego człowieka w jego wolność. Dzięki temu uczy się on jej wewnętrznych praw, uczy się ludzkiego bytu. Posłuszeństwo jest elementem, który służy sprawie tego wdrażania w wolność. Rzecz jasna, wychowanie wymaga akceptacji ze strony dziecka.

Przykład świętej Teresy z Lisieux zachęca nas do praktykowania małej drogi miłości, by nie przegapić okazji do dobrego słowa, uśmiechu, każdego małego gestu, zasiewającego pokój i przyjaźń. Na ekologię integralną składają się również proste codzienne gesty, przełamujące logikę przemocy, wyzysku, egoizmu. Tymczasem świat szalejącej konsumpcji jest równocześnie światem znęcania się nad życiem we wszystkich jego formach.

LS 230.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Dawaj każdemu, kto cię prosi, a nie dopominaj się zwrotu od tego, który bierze twoje. Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie. Jeśli bowiem miłujecie tych tylko, którzy was miłują, jakaż za to dla was wdzięczność? I grzesznicy to samo czynią. Jeśli dobrze czynicie tym tylko, którzy wam dobrze czynią, jaka za to dla was wdzięczność? I grzesznicy to samo czynią. Jeśli pożyczek udzielacie tym, od których spodziewacie się zwrotu, jakaż za to należy się Wam wdzięczność? I grzesznicy pożyczają grzesznikom, żeby tyleż samo otrzymać. Wy natomiast miłujcie waszych nieprzyjaciół, czyńcie dobrze i pożyczajcie, niczego się za to nie spodziewając. A wasza nagroda będzie wielka, i będziecie synami Najwyższego; ponieważ On jest dobry dla niewdzięcznych i złych. Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny (Łk 6,30-36).

Por. Mt 5,40-48.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Wszystko mieli wspólne" (Dz 4,32). Wszystko, co posiada prawdziwy chrześcijanin, powinien traktować jako dobro, które ma wspólne z innymi, oraz zawsze powinien być gotowy i chętny przyjść z pomocą najbardziej potrzebującym. Chrześcijanin jest zarządcą dóbr Pana. (KKK 952).

Por. KKK 953.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, *Bóg bogaty w miłosierdzie*. Homilia wygłoszona na Błoniach krakowskich podczas VIII pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 351-489.

Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 627-725.

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela.* Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 153-155.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, wyd. Pax, Warszawa 2001.

5.

Dobre relacje międzyludzkie, międzykoleżeńskie

I. PROSPEKT WARTOŚCI

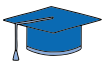
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kultura bycia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy życzliwości

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Znajomość i ocena wszystkich moich znajomych.
- Podział moich znajomych według określonych hierarchii wartości.
- Co dobrego zrobili dla mnie moi znajomi w ostatnim roku?
- Co to znaczy, że człowiek jest istotą społeczną?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy być pozytywnie nastawionym do innych.
- Należy odpłacać dobrem za dobro.
- Należy odpłacać dobrem za zło.
- Powinno się dbać o zawarte przyjaźnie i dobre znajomości.

Zasady

- Dostrzegam pozytywne cechy moich znajomych.
- Staram się zrozumieć problemy moich bliskich.
- Staram się zapominać o doznanych urazach.
- Potrafię zrezygnować z własnych zachcianek na rzecz kolegi/koleżanki.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Drugi człowiek ma taką samą godność jak ja.
- Moje dziecko ma taką samą godność jak dzieci innych rodziców.
- Zależy mi na szczęściu i powodzeniu sąsiadów i znajomych.

Zasady

- Nawiązuję życzliwy kontakt z sąsiadami.
- Zapraszam znajomych do mojego domu.
- Jestem uczynny: pomagam w pilnowaniu domu moim znajomym, chętnie pomagam w potrzebach.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy traktować z życzliwością środowisko wychowanków.
- Należy doceniać wychowawczą rolę środowiska pozaszkolnego.
- Środowisko pozaszkolne powinno pomagać w procesie wychowawczym.

Zasady

- Nawiązuję życzliwy kontakt z sąsiadami.
- Zapraszam znajomych do mojego domu.
- Jestem uczynny: pomagam w pilnowaniu domu moim znajomym, chętnie pomagam w potrzebach.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można wykorzystać metodę aktywizującą – „burzę mózgów" – na temat małych inicjatyw, które uczniowie sami będą podejmować po to, by budować dobrą atmosferę w najbliższym otoczeniu sąsiedzkim. Warto zaznaczyć, że jesteśmy odpowiedzialni za tych, obok których żyjemy. Należy również pamiętać o tym, by w okresie świątecznym odwiedzić z opłatkiem samotnych, starszych mieszkańców bloku, zaprosić ich na wspólne kolędowanie albo zorganizować w ramach bloku kwestę na wyprawki szkolne dla dzieci z wielodzietnej rodziny sąsiadów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość ludzi w swoim środowisku zna się na tyle, aby nawiązać dobry kontakt sąsiedzki. Mieszkańcy i sąsiedzi nie są sobie obcy. Dzieci rozumieją konieczność dzielenia życia z innymi[1]. Nie dominuje wzajemna niechęć wynikająca z różnicy wykształcenia czy posiadania[2].

[1] „Nie można młodości zmarnować. A przeżywa się ją dobrze w warunkach wspólnoty. Moja cząstka młodości staje się w wielkim zespole ogromną siłą. Przeżywajcie więc swą młodość we wspólnocie. Przeżywać młodość we wspólnocie to znaczy przeżywać ją w bliskim kontakcie z bliźnim. A nasz bliźni to kolega szkolny, i rodzina, i społeczeństwo, i cały Naród". J. Glemp, *Prymas Polski do młodzieży…*, dz. cyt., s. 100.

[2] „Ponieważ wszyscy ludzie, obdarzeni rozumną duszą i stworzeni na obraz Boga, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie, i odkupieni przez Chrystusa korzystają z tego samego powołania i przeznaczenia Bożego, powinna być uznawana podstawowa równość wszystkich". KDK 29.

1.10. ZAGROŻENIA

Pojawia się niezdrowa rywalizacja pomiędzy sąsiadami, mieszkańcami i wychowankami. Istnieje obawa i strach przed grupami patologicznymi występującymi w środowisku sąsiedzkim. Dzieci i młodzież niszczą dobro wspólne, przyrodę; dewastują bloki mieszkalne, klatki schodowe, place zabaw, urządzenia rekreacyjne. Wyzwala się agresja jako forma bycia i życia[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Relacje interpersonalne, harmonia, rozwój społeczny, rozwój osobowościowy, tożsamość, dialog, przyjaźń są to zagadnienia, którymi zajmuje się wiele nauk, w tym pedagogika.

Przyjaźń odgrywa ważną rolę w rozwoju psychospołecznym dzieci i młodzieży. Niektóre dzieci już od najmłodszych lat dobierają sobie koleżanki i kolegów, z którymi chcą się bawić. Ich relacje wynikają bardziej ze wspólnych cech zewnętrznych np. mieszkanie po sąsiedzku, takie same zabawki, niż ze wspólnie wyznawanych wartości. Do około 8. roku życia rówieśnicy są przede wszystkim towarzyszami zabaw. Rozmowy odbywają się przy okazji zabawy. Dopiero w późniejszym wieku dzieci spotykają się ze sobą, by prowadzić rozmowę. Często widzi się grupy młodzieży, która stoi i rozmawia.

Przyjaźnie, zwłaszcza te w kilku pierwszych latach życia, bywają burzliwe i mogą się szybko zakończyć. Taką relację może zakończyć konflikt o jakiś szczegół. Dzieci często mylnie odbierają intencje kolegów. Czasem ktoś odmawia zabawy i takie zachowanie odbierane jest jako złe. Niektórym rodzicom przeszkadza taki brak stabilności, ale to zupełnie normalne, ponieważ dzieci dopiero uczą się bliskich kontaktów z rówieśnikami.

Relacje w grupie rówieśniczej mają wpływ na kształtowanie się tożsamości młodzieży, na rozwój późniejszych bliskich związków w okresie dorosłości. Przyjaźń jest relacją przeciwną egoizmowi. Czasem rodzice nie pozwalają

[3] „Skłonności do agresji mają charakter wewnętrzny i drzemią w sercu człowieka. Niejednokrotnie, jako podświadome skłonności, wpływają na motywy jego działania". Por. S. Koller, *Agresja*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego...*, dz. cyt., s. 24.

na spędzanie zbyt dużej ilości czasu z rówieśnikami, ponieważ obawiają się, że ich dziecko może przejąć wiele złych nawyków, np. wulgaryzmy, niegrzeczne odnoszenie się do dorosłych czy używki. Rodzice wolą, aby ich dzieci poświęciły ten czas na naukę czy rozwijanie pasji na zajęciach pozaszkolnych wskazanych przez rodziców.

Dzieci uporczywie dążą do rówieśników i bardzo im na nich zależy. Towarzystwo bowiem umożliwia zaspokojenie wielu potrzeb. Przyjaźń daje głównie wsparcie nastolatkom poszukującym własnej tożsamości. Przyjaźnie dziecięce kształtują umiejętność komunikacji międzyludzkiej. Problemy w związkach przyjacielskich korelują z trudnym zachowaniem dzieci. Bliskość emocjonalna z drugim człowiekiem jest ważną potrzebą. Pozwala na utrzymanie pozytywnych więzi z innymi.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Przyjaźń, troska o drugą osobę, miłość nie są czymś przypadkowym. Najczęściej przyjaźnimy się z kimś, kto jest do nas podobny. Bohaterowie: Krzyś, Kubuś Puchatek, Prosiaczek, Królik, Kłapouchy, Tygrysek, Sowa Przemądrzała, Mama Kangurzyca i Maleństwo mają różne usposobienia i różnie się zachowują, jednak każde z nich można porównać do określonego ludzkiego charakteru.

Wniosek z lektury jest taki, że chociaż bohaterowie różnią się od siebie, to mogą nawiązać wspaniałe przyjaźnie. Każdy jest inny, ale warto rozmawiać i dogadywać się, wypracować kompromis, bo on wszystkim wychodzi na dobre. Wiedząc, że towarzyszom zależy na nas, budujemy poczucie własnej wartości.

A jeśli pewnego dnia będę musiał odejść? – spytał Krzyś, ściskając Misiową łapkę. – Co wtedy?

– Nic wielkiego – zapewnił go Puchatek – Posiedzę tu sobie i na Ciebie poczekam. Kiedy się kogoś kocha, to ten drugi ktoś nigdy nie znika.

A.A. Milne, *Kubuś Puchatek. Chatka Puchatka*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018, s. 202.

Wszyscy mieszkańcy Stumilowego Lasu i Krzyś tworzą grupę przyjaciół. Każde z nich ma jakieś wady, ale książka uczy, że przyjaźnić się z kimś można, a nawet trzeba, pomimo jego wad. Członkowie dobrze zgranej grupy podwórkowej wiedzą, że wobec siebie mogą i powinni być autentyczni – nie trzeba nikogo udawać.

Często spostrzeżenia Kubusia Puchatka i jego przyjaciół są zabawne, ale płynie z nich mądrość. Są przenikliwe i uniwersalne. Sentencje z tej lektury nie tracą na aktualności. Jest to książka m.in. o przyjaźni.

Według wielu krytyków i zwykłych czytelników „O czym szumią wierzby" to książka ładna i mądra. Dzieci chętnie sięgają po nią z racji antropomorficznych bohaterów i ich licznych perypetii. Antropomorfizm jest często wykorzystywany, aby podkreślić wybrane cechy charakteru postaci. W powieści obecni są także ludzie: maszynista pociągu, praczka, kobieta na barce. Dorosłemu czytelnikowi przypadną do gustu humor i fantazja.

> Szczur zafrasował się, stanął i chwilę rozmyślał. Potem wrócił do domu, przywdział pas, za który zatknął parę pistoletów, ujął w łapkę grubą laskę, stojącą w kącie hallu, i szybkim krokiem skierował się w stronę Puszczy. Zmrok już zapadał, kiedy dotarł do pierwszych drzew; lecz Szczur zapuścił się w las bez wahania, rozglądając się niespokojnie na boki w poszukiwaniu śladów przyjaciela. (…) – Kreciku! Kreciku! Kreciku! Gdzie jesteś? To ja, Stary Szczur!
>
> Biegał tak cierpliwie (…) przez godzinę, a może i dłużej, gdy wreszcie ku swojej radości, posłyszał cichy odzew. (…) – Czy to naprawdę ty, Szczurku? Szczur wdrapał się do dziupli i odnalazł Kreta, który dygotał, zupełnie już wyczerpany. – O, Szczurku! – wykrzyknął Kret. – Tak się bałem! Nie możesz sobie wyobrazić, jak straszliwie się bałem! – Rozumiem to, dobrze rozumiem – rzekł Szczur uspokajająco.

K. Grahame, *O czym szumią wierzby*, wyd. IBIS, Poznań 2017, s. 133.

Z powyższego cytatu wynika, że Kret, Szczur czy Ropuch przeżywają liczne rozterki, często znajdują się w trudnych sytuacjach, ale mogą na siebie liczyć. Powieść Grahame'a to gloryfikacja przyjaźni, widać to zwłaszcza w relacji Kreta i Szczura. Kiedy Kret zaginął, Szczur z narażeniem własnego życia i zdrowia, pełen trwogi, poszedł szukać przyjaciela.

Krytycy twierdzą, że „O czym szumią wierzby" można śmiało postawić obok „Kubusia Puchatka", bo obie te książki za pomocą zantropomorfizowanych zwierząt przekazują uniwersalne wartości, m.in. o przyjaźni.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Was, młodych, którzy instynktownie odruchowo wyrażacie swoją „wolę życia" w marzeniach i nadziejach, proszę byście się stawali „prorokami życia". Bądźcie prorokami słowem i czynem, buntując się przeciw cywilizacji egoizmu, która często traktuje człowieka jako narzędzie zamiast jako cel, depcząc jego godność i uczucia w imię korzyści materialnej; bądźcie prorokami, pomagając w konkretny sposób tym, którzy was potrzebują i którzy bez waszej pomocy mogliby ulec pokusie rozpaczy.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego*. Orędzie Jana Pawła II na XI Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 26.11.1995, 6, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, dz. cyt.

Wasza młodość nie jest tylko waszą własnością osobistą czy pokoleniową – należy ona do całokształtu tej drogi, jaką przebywa każdy człowiek w swoim życiowym itinerarium, a zarazem jest jakimś szczególnym dobrem wszystkich.

PS 1.

Franciszek, Twitter, 8.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 63.

Módlmy się, abyśmy mieli serce otwarte na imigrantów. Bóg będzie nas sądził na podstawie tego, jak traktowaliśmy najbardziej potrzebujących.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Następnie przywołał do siebie Dwunastu i zaczął rozsyłać ich po dwóch. Dał im też władzę nad duchami nieczystymi i przykazał im, żeby nic z sobą nie brali na drogę prócz laski: ani chleba, ani torby, ani pieniędzy w trzosie. „Ale idźcie obuci w sandały i nie wdziewajcie dwóch sukien!" I mówił do nich: „Gdy do jakiego domu wejdziecie, zostańcie tam, aż stamtąd wyjdziecie. Jeśli w jakim miejscu was nie przyjmą i nie będą słuchać, wychodząc stamtąd strząśnijcie proch z nóg waszych na świadectwo dla nich!" Oni więc wyszli i wzywali do nawrócenia. Wyrzucali też wiele złych duchów oraz wielu chorych namaszczali olejem i uzdrawiali (Mk 6,7-13).

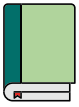
Por. Mt 5,46-48; 22,39; 12,30; 15,12-16; Mk 6,27-36; Łk 6,35; 10,27.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Sprawiedliwość jest cnotą moralną, która polega na stałej i trwałej woli oddawania Bogu i bliźniemu tego, co im się należy. (...) W stosunku do ludzi uzdalnia ona do poszanowania praw każdego i do wprowadzania w stosunkach ludzkich harmonii, która sprzyja bezstronności względem osób i dobra wspólnego. Człowiek sprawiedliwy, często wspominany w Piśmie świętym, wyróżnia się stałą uczciwością swoich myśli i prawością swojego postępowania w stosunku do bliźniego (KKK 1807).

Por. KKK 1459, 1939, 2477, 2317, 2478, 2538.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Franciszek, Twitter, 8.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 63.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego.* Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XI Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 26.11.1995, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005, s. 110-116.

Koller S., *Agresja*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 23-30.

Lewis C.S., *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2004.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2005.

Pokrywka M., *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

6.

Wartość grupy społecznej, w której się żyje

I. PROSPEKT WARTOŚCI

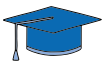
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za środowisko społeczne

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy życzliwości do innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Ludzie z mojego otoczenia wpływają na moje życie.
- Moje środowisko wpływa na moją osobowość.
- Wielkie miasto, miasteczko, wioska, w których żyję, dostarczają mi wielu wartości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Akceptacja miejsca i środowiska, w którym się żyje.
- Każdy styl i sposób życia można zmienić na lepszy albo go pogorszyć.
- Każdy jest cząstką społeczności, w której żyje.

Zasady

- Poznaję historię miejsca mojego życia i osoby, które przyczyniły się do jego rozwoju.
- Odkrywam wartości mojej społeczności.
- Staję w obronie mojego domu, środowiska.
- Nie pogardzam żadną ze spotkanych społeczności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Nie należy mówić źle o swoim środowisku.
- Środowisko, w którym żyję, jest częścią mojego życia.
- Ludzie, którzy mnie otaczają, są moimi braćmi.

Zasady

- Doceniam miejsce, środowisko, w którym żyjemy.
- Dbam o dobro wspólne: wygląd mojego domu, ulicy, osiedla.
- Identyfikuję się z ludźmi z mojego miejsca zamieszkania.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Powinna następować akceptacja miejsca swojego życia, swojej pracy.
- W każdym miejscu na Ziemi można osiągać właściwy rozwój osoby i społeczności.
- Uczniowie pochodzący z różnych środowisk noszą w sobie tę samą godność.

Zasady

- Poznaję środowisko życia moich uczniów, wychowanków.
- Wspólnie organizujemy działania na korzyść miejsca naszego życia.
- Analizuję, jaki wpływ miała, ma i będzie miała szkoła na miejscowe środowisko.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie poproszeni są o przyniesienie z domu przedmiotów związanych z regionem, miejscowością, z której pochodzą. Mogą to być pamiątki rodzinne, przedmioty, które mają swoją historię lub mają dla nich duże znaczenie sentymentalne (zdjęcie, historyczna pocztówka, portret przodka, odznaczenie wojenne). Następnie uczniowie opowiadają historię tych pamiątek oraz o ich związku z miejscem, w którym mieszkają.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Doceniamy ludzi[1] i miejsce, w którym żyjemy. Jesteśmy życzliwie nastawieni do każdego człowieka. Szanujemy[2] swoich bliższych i dalszych sąsiadów, jesteśmy zawsze gotowi do udzielenia pomocy. Nasze środowisko nie stanowi „zamkniętego kręgu", okazujemy innym zainteresowanie i chęć udzielenia pomocy. Razem z pracownikami szkoły, pedagogami, wychowankami i rodzicami działamy na rzecz naszego otoczenia. Potrafimy wspólnie przeprowadzić konstruktywną ocenę środowiska.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postawy niechęci i ciągłej krytyki swojego środowiska. Może się pojawić agresja wobec współmieszkańców albo wobec wspólnego dobra[3]. Wychowankom grozi brak umiejętności adaptowania się do środowiska, trudności w nawiązywaniu kontaktów społecznych, brak wiedzy, brak zainteresowania się historią swojej wioski, miasta lub osiedla.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W dzieciach już od najmłodszych lat należy kształtować odpowiedzialność za środowisko społeczne. Niezależnie od tego, czy żyje się w grupie wiejskiej, małomiejskiej czy wielkomiejskiej, należy kierować się życzliwością wobec innych. Relacje sąsiedzkie są bardzo ważne, bowiem ludzie z najbliższego otoczenia wpływają na nasze życie, a środowisko, w którym się obracamy, wpływa

[1] „Solidarność pomaga nam dostrzec «drugiego» – osobę, lud czy naród – nie jako narzędzie (…), ale jako «podobnego nam», jako «pomoc», czyniąc go na równi z sobą uczestnikiem «uczty życia», na którą Pan Bóg zaprasza jednakowo wszystkich ludzi". SRS 40; por. Rdz 2,18.

[2] „Szacunek dla osoby ludzkiej. Przechodząc do praktycznych i pilniejszych wniosków, Sobór kładzie silny nacisk na szacunek dla człowieka, tak by poszczególni ludzie bezwzględnie uznawali każdego bez wyjątku bliźniego za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia, aby nie naśladowali owego bogacza, który nie wykazał żadnej troski o ubogiego Łazarza". KDK 27.

[3] „Więzi społeczne mogą tworzyć z jednej strony «struktury dobra», ale mogą też służyć rozbudowywaniu «struktur zła»". M. Drożdż, *Mediacyjno-integracyjna rola mediów w osobowych relacjach komunikacyjnych*, „Studia Socialia Cracoviensia" 6(2014), nr 1(10), s. 40.

na osobowość. Nie ma znaczenia, czy mieszkam na wsi czy w mieście, każde z tych miejsc jest jednakowo wartościowe. Część wartości jest zbieżna, inne z kolei występują tylko na wsi lub tylko w mieście. Jednocześnie powinniśmy umieć przeprowadzić konstruktywną ocenę środowiska.

Często ludzie ze wsi, w konfrontacji z miejskimi rówieśnikami, mają kompleksy – zupełnie niepotrzebnie! Szalenie ważna jest akceptacja środowiska, z którego człowiek wywodzi się i w którym żyje. Każdy z nas jest cząstką społeczności, w której mieszka. Warto uczyć dzieci wartości, które są związane z miejscem zamieszkania. Można to robić poprzez: przybliżanie postaci historycznych bohaterów czy współczesnych lokalnych działaczy, którzy pracują dla dobra współmieszkańców. Trzeba budować w dzieciach dumę z miejsca pochodzenia, aby w razie konieczności umiały stanąć w obronie swojego rodzinnego regionu. Szanujmy wszystkich sąsiadów. Nie musimy z każdym być w bliskich relacjach, ale z każdym powinniśmy wymienić kilka kurtuazyjnych zdań.

Dużym ryzykiem jest krytyka i niechęć do najbliższego otoczenia, brak akceptacji środowiska. Taka postawa nie służy niczemu dobremu. Powoduje trudności w nawiązywaniu kontaktów, brak znajomości struktur gminnych czy historii.

W podkreślaniu wartości grupy społecznej, w której się żyje, ważną rolę odgrywa szkoła. Wychowawca powinien dobrze znać środowisko, z którego pochodzą jego uczniowie. W szkole należy organizować wydarzenia, które sprzyjają propagowaniu lokalnych wartości. Szkoła ma bowiem ogromny wpływ na lokalne środowisko.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą" autorstwa Agnieszki Frączek to napisana ciekawym językiem barwna historia życia Juliana Tuwima. Dodatkowym walorem tej publikacji jest to, że autorka zamieściła w niej także wiersze i żarty. Każdy mały urwis z przyjemnością przeczyta tę lekturę. Przy okazji dowie się, że z małego rozrabiaki może wyrosnąć naukowiec, pisarz, polityk itd.

Agnieszka Frączek to doktor habilitowana językoznawstwa, germanistka i leksykograf. Pracuje na Uniwersytecie Warszawskim. Znakiem rozpoznawczym jej książek dla dzieci jest popularyzacja wiedzy o współczesnej polszczyź-

nie. Pisze o homonimach, frazeologizmach, przysłowiach, błędach językowych. Wydała serię książek logopedycznych.

(…) Julek nie broił sam. Każdą chwilę spędzał „z bandą złożoną z kilkunastu podobnych urwipołciów". (…) Gnał gdzieś, popędzany przez kolejny ze swoich bzików, zbierał eksponaty do wciąż nowych przedziwnych kolekcji, ścigał motyle, piekł z chłopakami ziemniaki w ognisku…

Albo, tak jak pewnego gorącego popołudnia, urządzał koleżankom kąpiel w rzece. Mieszkańcy Inowłodza długo wspominali te piski i śmiechy! Bo kąpiel, oczywiście, była nieplanowana. To znaczy nie planowały jej koleżanki Juliana, on sam za to zaplanował wszystko w najdrobniejszych szczegółach.

A. Frączek, *Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2013, s. 32.

Agnieszka Frączek w genialny sposób opisała dziecięce zabawy małego Julka Tuwima. Nie były to samotne zabawy, ale wspólne wygłupy z kolegami i koleżankami. W rodzinie, środowisku szkolnym, parafialnym, rówieśniczym kształtują się indywidualności i osobowości.

Rodzina, szkoła, inne instytucje wychowawcze muszą wytrwale pracować nad rozbudzaniem i pogłębianiem wrażliwości na bliźniego. Każda pozytywna relacja z drugim człowiekiem stwarza nową rzeczywistość duchową. Może ubogacić i uprzyjemnić wspólnie spędzony czas. Życie społeczne ma wartość samą w sobie. Kształtuje ona człowieka i stwarza kulturę życia wspólnotowego.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Bez „porządku moralnego", uporządkowane współżycie jest nieustannie zagrożone i nieuchronnie atakowane. Głębokie przekonanie moralne kształtuje właśnie sumienie obywateli, pobudzając ich do ludzkiego i braterskiego współżycia, we wzajemnym poszanowaniu, w obustronnym zrozumieniu i obopólnej pomocy. W ten sposób miasto, jakkolwiek wielkie i rozproszone, będzie miało swoją duszę i nie będzie mogło nazywać się aglomeracją jednostek, które nie znają się wzajemnie, lecz raczej wielką rodziną, której członkowie za cel stawiają sobie zrozumienie siebie i wzajemne pomaganie sobie.

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*. Przemówienie do burmistrza i Rady Miejskiej w Rzymie, 25.01.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 100.

Społeczeństwo, w którym brak jest silnej inspiracji moralnej, które nie jest oświecane światłem z góry, które do życia ludzkiego i jego godności nie odnosi się z szacunkiem – nie będzie mogło stworzyć prawdziwych podstaw do odnowy życia ani podać pomocnej dłoni tym, co często są ofiarami egoizmu i braków, za które sami nie odpowiadają.

Jan Paweł II, *Wierzę w was*. Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, dz. cyt., s. 17.

Ukształtowana osobowość moralna stanowi (…) najistotniejszy wkład, jaki możecie wnieść do życia wspólnotowego, do rodziny, do społeczeństwa, do działalności zawodowej, a także do działalności kulturalnej czy politycznej – wreszcie do samej wspólnoty Kościoła, z którą jesteście, lub będziecie kiedykolwiek związani.

PS 7.

W istocie degradacja środowiska i degradacja społeczeństwa wyrządzają szczególną szkodę najsłabszym mieszkańcom planety. Zarówno wspólne doświadczenia życia codziennego, jak badania naukowe wskazują, że najpoważniejsze skutki wszystkich przestępstw przeciwko środowisku znoszą ludzie najubożsi.

LS 48.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nie zapominajcie o dobroczynności i wzajemnej więzi (Hbr 13,16).

Nie tylko za nimi proszę, ale i za tymi, którzy dzięki ich słowu będą wierzyć we Mnie; aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, by świat uwierzył, że Ty Mnie posłałeś. I także chwałę, którą Mi dałeś, przekazałem im, aby stanowili jedno, tak jak My jedno stanowimy (J 17,20-22).

Por. Ps 133,1; J 26; Dz 2,43; 1Kor 10,16-17; Flp 1,5; Hbr 13,8; 1J 1,5-7.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Coraz bardziej pogłębia się wzajemna zależność ludzi. Rozszerza się ona stopniowo na całą ziemię. Jedność rodziny ludzkiej, obejmującej osoby cieszące się równą godnością naturalną, zakłada powszechne dobro wspólne. Domaga się ono organizacji wspólnoty narodów zdolnej zaradzać różnym potrzebom ludzi, zarówno na tych odcinkach życia społecznego, do których należą: wyżywienie, zdrowie, wychowanie, praca, jak i w pewnych specjalnych sytuacjach mogących tu i ówdzie występować... zaradzenia biedzie uchodźców rozproszonych po całym świecie... wspomagania emigrantów oraz ich rodzin (KKK 1911).

Por. KKK 1882; 1932; 2444; 2448.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2006.

Drożdż M., *Mediacyjno-integracyjna rola mediów w osobowych relacjach komunikacyjnych*, „Studia Socialia Cracoviensia" 6(2014), nr 1(10), s. 40.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319-376.

Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 755-822.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej.* Przemówienie do burmistrza i Rady Miejskiej w Rzymie, 25.01.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 98-101.

Jan Paweł II, *Wierzę w was*. Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 16-18.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Miłość na co dzień*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

7.

Wartości wspólnotowego życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy życzliwości dla innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Dwa wymiary życia: osobisty i społeczny.
- Jestem w rodzinie ludzkiej.
- Wpływ społeczności na moją osobowość.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Podstawą relacji z innymi jest życzliwość.
- Drugi człowiek ma taką samą wartość jak ja.
- Obowiązuje hierarchia relacji: rodzice, rodzeństwo, sympatia, krewni, sąsiedzi, znajomi, przypadkowi znajomi.

Zasady

- Mam stały kontakt ze znajomymi.
- Dzielę się swoimi sukcesami, porażkami i przeżyciami.
- Organizuję wspólny czas: z rodziną, przyjaciółmi i ze znajomymi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy mówić dobrze o swoich bliskich i znajomych.
- Trzeba odkrywać wartości u innych ludzi.
- Rodzina, szkoła mojego dziecka i miejsce pracy powinny być dla mnie przyjaznym środowiskiem.

Zasady

- Jestem w stałym kontakcie z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi.
- Chętnie organizuję wspólne spotkania, weekendy i urlopy.
- Poprzez swoją otwartość dla różnych środowisk, pokazuję dziecku znaczenie wspólnotowego życia.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Powinna następować akceptacja środowiska, w którym się mieszka, pracuje i wypoczywa.
- Należy podtrzymywać dawne znajomości.
- Obowiązuje postawa otwartości wobec ludzi: uczniów, ich rodziców, przyjaciół.

Zasady

- Poszukuję dobra w moich uczniach i ich rodzicach, i staram się im pomóc w życiu.

- Uczestniczę w problemach moich uczniów, w problemach szkoły i moich znajomych.
- Dzielę z innymi mój czas, wymieniam poglądy, wspólnie wypoczywam.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów wykonuje foliał z zaznaczonymi relacjami w rodzinie, wśród przyjaciół i znajomych. Następnie liczy się liczbę relacji. Można czerwonym kolorem zaznaczyć relacje przerwane bądź osłabione. Liniami przerywanymi zaznacza się niedoskonałe relacje, które wymagają naprawy. Trzeba podkreślić, iż liczba relacji nie stanowi o ich intensywności, jakości i szczerości.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Większość uczniów potrafi nawiązywać i podtrzymywać pozytywne związki międzyludzkie[1]. Wychowankowie są otwarci na poznawanie nowych ludzi, nie zaniedbując jednocześnie starych znajomości. Dbają w jednakowy sposób o wszystkich bliskich i przyjaciół. Młodzi ludzie nie pozwalają, aby najbliżsi

[1] „Ludzkość stanowi jedną wielką rodzinę, a w związku z tym wszyscy ludzie są powołani do tego, aby podstawową solidarność rodziny ludzkiej uznać za zasadniczy warunek współżycia na ziemi". Jan Paweł II, *Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju.* Orędzie na XX Światowy Dzień Pokoju, Watykan, 8.12.1986, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 12.05.2020].

czuli się osamotnieni – pamiętają o ich rocznicach i utrzymują z nimi stały kontakt.

1.10. ZAGROŻENIA

Utrwalają się negatywne relacje w środowisku domowym, szkolnym i w miejscu zamieszkania. Niechęć rodziców do określonych osób przenosi się na postawę dzieci. Krąg rodzinny i kręgi znajomych są zredukowane i zamknięte. Bardzo sporadycznie dochodzi do wzajemnych spotkań i do wymiany informacji o sobie. Następuje zamieszanie w hierarchii relacji; przygodne znajomości dominują nad więzami rodzinnymi[2]. Brak kontaktów z drugim człowiekiem prowadzi do osamotnienia i zamknięcia się w sobie, a to z kolei uniemożliwia powstawanie rozwiniętych więzi społecznych[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Budowanie wspólnoty jest ściśle związane z wymiarem duchowym człowieka. Dojrzałemu człowiekowi przyświeca przekonanie, że sensem istnienia jest funkcjonowanie w wielkiej rodzinie ludzkiej, której członkowie indywidualnie, a jednocześnie wspólnie zmierzają ku zbawieniu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Legendy polskie" to jedna z tych lektur, których nie sposób pominąć. Wydanie przygotowane przez Wandę Chotomską jest dodatkowo pięknie ilustrowane, co

[2] „Komunia małżeńska stanowi fundament, na którym powstaje szersza komunia rodziny (…). Komunia zakorzenia się w naturalnych więzach ciała i krwi, rozwija się i doskonali w sposób prawdziwie ludzki poprzez zawiązywanie i rozwijanie głębszych jeszcze i bogatszych więzów ducha". FC 21.

[3] „Spośród więzów społecznych, które są konieczne do doskonalenia człowieka, jedne, takie jak rodzina i wspólnota polityczna, bardziej bezpośrednio odpowiadają jego wewnętrznej naturze; inne wynikają raczej z jego wolnej woli. W naszej obecnej epoce z dnia na dzień mnożą się z różnych przyczyn wzajemne powiązania i zależności; w ten sposób powstają różnorodne stowarzyszenia i instytucje, czy to prawa publicznego, czy prywatnego. To zaś zjawisko, które nazywa się socjalizacją, chociaż z pewnością nie jest pozbawione niebezpieczeństw, wpływa jednak bardzo korzystnie na umacnianie i rozwijanie przymiotów osoby ludzkiej oraz na ochronę jej praw". KDK 25.

z pewnością spodoba się najmłodszym odbiorcom. Autorką ilustracji jest Małgorzata Flis. Dzieci lubią słuchać o tym, co kiedyś było, co się dawno temu zdarzyło. Ktoś trafnie powiedział, że legendy są jak pałeczka w sztafecie pokoleń.

W czasach, kiedy ludzie nie umieli pisać, kiedy nie liczono lat i nie zapisywano dat, wieści o tym, co się zdarzyło, przekazywano sobie z ust do ust. Najpierw mówili o nich naoczni świadkowie, a potem szły w świat – powtarzane z pokolenia na pokolenie, synom i wnukom przez ojców i dziadów.

Nazywano je „ustnymi podaniami" i niektórzy kronikarze umieszczali je później w swoich kronikach.

W. Chotomska, *Legenda o Lechu, Czechu i Rusie*, w: tejże, *Legendy polskie*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 5.

Budowanie wspólnoty i troska o pozytywne relacje wewnątrz niej są ściśle związane z wymiarem duchowym człowieka. Życie w relacji z innymi ludźmi uczy miłości, przyjaźni, odpowiedzialności, kontaktu z osobami starszymi, rodzicami, rodzeństwem; uczy wspólnej modlitwy, kultywowania tradycji. O tym wszystkim można przeczytać w: legendzie o Lechu, Czechu i Rusie, o Popielu i Mysiej Wieży, o Piaście i postrzyżynach jego syna Siemowita, o Smoku ze Smoczej Jamy, o Czarodziejskim Młynku z Wieliczki, o Warsie i Sawie, o Bazyliszku, o Złotej Kaczce i wielu innych.

Współcześnie hierarchia wartości okazywana innym rozpoczyna się również od rodziny, biegnie przez znajomych, dociera do szkoły, następnie do ludzi przelotnie znanych, a kończy się na każdym spotkanym człowieku.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby. Ci, którzy posiadają większe znaczenie, dysponując większymi zasobami dóbr i usług, winni poczuwać się do odpowiedzialności za słabszych i być gotowi do dzielenia z nimi tego, co posiadają. Słabsi ze swej strony, postępując w tym samym duchu solidarności, nie powinni przyjmować postawy czysto biernej lub niszczącej tkankę społeczną, ale dopominając się o swoje słuszne prawa, winni również dawać swój należny wkład w dobro wspólne. Grupy pośrednie zaś nie powinny egoistycznie popierać własnych interesów, ale szanować interesy drugich.

SRS 39.

„Jeden drugiego brzemiona noście" – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla międzyludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. Więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni przeciw drugim. I nigdy „brzemię" dźwigane przez człowieka samotnie. Bez pomocy drugich. Nie może być walka silniejsza od solidarności. Nie może być program walki ponad programem solidarności. Inaczej rosną zbyt wielkie brzemiona. I rozkład tych brzemion narasta w sposób nieproporcjonalny. Gorzej jeszcze, gdy mówi się naprzód „walka" – choćby w znaczeniu walki klas – drugi czy drudzy pozostają na „polu społecznym" przede wszystkim jako wrogowie. Jako ci, których trzeba zwalczyć. Niejako ci, z którymi trzeba szukać porozumienia, z którymi wspólnie należy obmyślać, jak dźwigać brzemiona.

Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 494.

Jeśli ktoś czasem mówi do drugiego: „Idź do domu, jesteś bezużyteczny", jest to nieprawda, bo nikt nie jest bezużyteczny w Kościele, wszyscy jesteśmy niezbędni, by zbudować tę Świątynię. Nikt nie jest drugorzędny. Nikt nie jest najważniejszy w Kościele, wszyscy jesteśmy równi w oczach Boga.

(…) Nikt nie jest bezimienny: Wszyscy tworzymy i budujemy Kościół. Zachęca nas to także do refleksji nad faktem, że jeśli brakuje cegiełki naszego życia chrześcijańskiego, brakuje czegoś pięknu Kościoła. Niektórzy mówią: „Ja z Kościołem nie mam nic wspólnego", ale w ten sposób odpada cegiełka jednego życia z tej pięknej Świątyni. Nikt nie może sobie pójść, wszyscy musimy wnosić w Kościół nasze życie, nasze serce, naszą miłość, naszą myśl, naszą pracę: wszyscy razem.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 17.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Dopełnijcie mojej radości przez to, że będziecie mieli te same dążenia: tę samą miłość i wspólnego ducha, pragnąc tylko jednego, a niczego nie pragnąc dla niewłaściwego współzawodnictwa ani dla próżnej chwały, lecz w pokorze oceniając jedni drugich za wyżej stojących od siebie. Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugich. To dążenie niech was ożywia; ono też było w Chrystusie Jezusie (Flp 2,2-5).

Por. Dz 4,32-36; 2, 41-47; 1Kor 1,10-11; 5,11.

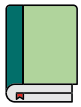
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie (KKK 1879).

KKK 959; 1905; 1907; 2404.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 17.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą*, wyd. „Antyk", Kęty 2000.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319-376.

Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 490-4984.

Jan Paweł II, *Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju.* Orędzie na XX Światowy Dzień Pokoju, Watykan, 8.12.1986, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 12.05.2020].

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2005.

Nawrot J., *Przyjaźń w „Etykach" Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Nessia L., *Zamiast telewizji*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2006.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, Wydawnictwo Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Sujak E., *ABC psychologii komunikacji*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, wyd. „Scholar", Warszawa 2002.

Wspólnota, w: *Encyklopedia nauczania moralnego – Jan Paweł II*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, wyd. Polwen, Radom 2005, s. 584.

8.

Wartość informacji przekazywanych przez radio

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

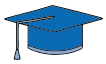
Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność gromadzenia i weryfikowania informacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Porządkowanie i selekcja informacji radiowych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Informacja radiowa poszerza wiedzę o świecie.
- Typy audycji radiowych.
- Radio – przekaz słowny i muzyczny.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy słuchać radia ze świadomością, o czym mówią i jaką muzykę przekazują stacje.
- Należy stosować kryterium wiarygodności wobec przekazywanych treści.
- Poprzez radio nawiązuje się relacje z innymi.

Zasady

- Wybieram konkretne i właściwe: audycje, informacje, muzykę.
- Kontaktuję się z daną stacją radiową.
- Unikam natłoku niepotrzebnej informacji i muzyki.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Informacja radiowa nie zawsze jest zgodna z prawdą.
- Należy stosować ocenę moralną przekazu radiowego i ocenę jego przydatności.
- Radio powinno informować, pomagać w życiu, bawić i przekazywać wartości kultury.

Zasady

- Interesuje mnie to, jakich audycji słucha moje dziecko.
- Stosuję selektywny wybór przekazu słownego i muzycznego.
- Dzielę się z innymi otrzymanymi informacjami oraz przeżyciami związanymi ze słuchanymi audycjami.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Przez radio nawiązuje się kontakt z innymi.
- Radio powinno wychowywać.
- Szkoła i wychowawca powinni reagować na treści przekazywane w określonych programach.

Zasady

- Wspólnie z wychowankami słuchamy określonych audycji radiowych.

- Traktuję radio jako pomoc dydaktyczno-wychowawczą[1].
- Audycje radiowe są inspiracją do poszukiwania nowych metod wychowawczych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Korzystając ze szkolnego węzła radiowego, tworzymy szkolny program radiowy dla danej klasy lub dla wszystkich w szkole. Przeprowadzamy wywiady na interesujące nas tematy, zarówno wśród uczniów, jak i pracowników szkoły. Po kilku dniach, lub tygodniach nadawania audycji organizujemy ankietę na temat działalności naszej rozgłośni. Analizujemy wyniki i zastanawiamy się, jak ulepszyć nasze audycje.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W sposób mądry słuchamy radia oraz krytycznie ustosunkowujemy się do przekazywanych informacji i audycji. Poddajemy selekcji wiadomości uzy-

[1] „Podobnie skutecznego wsparcia należy udzielać przede wszystkim dobrym audycjom radiowym i programom telewizyjnym, które są wartościowe dla rodzin. Szczególnie gorliwie powinny być popierane audycje katolickie, które nakłaniają słuchaczy i widzów do uczestniczenia w życiu Kościoła i przekazują im prawdy religijne. Tam, gdzie zajdzie taka potrzeba, należy z rozmysłem tworzyć katolickie stacje nadawcze, troszcząc się, aby ich audycje odznaczały się odpowiednim poziomem merytorycznym i skutecznością oddziaływania". KDK 14.

skiwane drogą radiową, w miarę możliwości porównujemy je z informacjami pochodzącymi z innych źródeł masowego przekazu. Nasz kontakt z radiem nie ogranicza się jedynie do słuchania programów informacyjnych, radio dostarcza nam także rozrywki intelektualnej.

1.10. ZAGROŻENIA

Radio jest traktowane jako sposób na zabicie wolnego czasu. Chaotycznie słuchamy wszystkiego, co jest przekazywane na antenie, nie przywiązując wagi do upowszechnianych treści[2]. Odbieramy otrzymywane przekazy bez oceny

[2] „Bardzo łatwo jest dokonać złego wyboru, ponieważ zło przenika czasem pod pozorem dobra. Trzeba więc, abyście umieli wybierać dobro". J. Glemp, *Prymas Polski do młodzieży*…, dz. cyt., s. 160.

moralnej i bez weryfikacji z rzeczywistością. Zbyt dużo cennego czasu poświęcamy na bezwartościowe audycje, nie koncentrujemy się na wyławianiu z chaosu informacyjnego najważniejszych treści. Radio spełnia głównie cele komercyjne i przeszkadza nam w refleksyjnym sposobie życia[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Początkowo dzieci czerpią informacje o świecie od rodziców. Dopiero z wiekiem nabywają umiejętność gromadzenia i weryfikowania informacji. Jednym ze źródeł wiedzy jest radio. Jest ono obecne w naszym życiu, może nawet nie do końca zdajemy sobie z tego sprawę. Radia słuchamy wszędzie: w domu, w pracy, w komunikacji miejskiej, w samochodzie, u fryzjera, w sklepie itd. Każdy z nas może wymienić kilka powodów, dla których warto słuchać radia. Dla niektórych będą to wiadomości. Wielu z nas zdaje sobie sprawę z tego, że bez wiadomości nie da się praktycznie funkcjonować. Wiadomości podawane są z dużą częstotliwością, zazwyczaj co godzinę, ale są także radiostacje, w których serwis informacyjny emitowany jest co pół godziny, a w wyjątkowych sytuacjach program jest przerywany, aby ogłosić jakąś ważną wiadomość, zazwyczaj nie jest ona dobra.

Jest także liczna grupa radiosłuchaczy preferująca konkursy radiowe, w których można wygrać atrakcyjne nagrody rzeczowe, podróże czy pokaźną sumę pieniędzy.

Radio dostarcza także rozrywki. Służą temu różne audycje. Słuchamy debat politycznych, programów muzycznych lub o tematyce kulturalnej, religijnej. Czasem nawet można zadzwonić na antenę i przedstawić swój punkt

[3] „Każda treść o charakterze informacyjnym kształtowana jest w taki sposób, by odbiorca mógł ją zrozumieć i przyjąć. Dlatego jeśli zdarza się, że informacja mająca dotrzeć do odbiorcy w jakiś sposób doznaje zakłóceń, np. przez zafałszowane prawdy, wówczas rodzi się zagrożenie nie tylko dla osobistego rozwoju konkretnej jednostki, ale i dla pełnego rozwoju całego społeczeństwa". A. Zwoliński, *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego…*, dz. cyt., s. 507; por. Jan Paweł II, *Do dziennikarzy zagranicznych. Informacja – odpowiedzialna wolność*, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 22-24.

widzenia. Radio nie ogranicza się jedynie do słuchania programów informacyjnych, ono dostarcza także rozrywki intelektualnej.

Należy uczyć dzieci, że nie wszystkich radiostacji mogą słuchać. Dla najmłodszych najlepsze są audycje, które bawią i promują wartości. Radio powinno wychowywać. Jest pomocą dydaktyczno-wychowawczą. Z audycji można nawet czerpać nowe metody wychowawcze. Przypominamy uczniom, żeby mądrze wybierali audycje i poddawali je selekcji. Dla przykładu można porównać informacje pochodzące z innych źródeł masowego przekazu.

Istnieje zagrożenie, że młodzi ludzie słuchają wszystkiego, co jest przekazywane na antenie, nie przykładając wagi do upowszechnianych treści, a mogą być one niemoralne i nieetyczne. Szkoda poświęcać cenny czas na bezwartościowe audycje. Oby nie stało się tak, że radio zagłusza zdrowy rozsądek i nie dopuszcza jakiejkolwiek refleksji.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Julian Tuwim (1894-1953) to wybitny poeta znany zwłaszcza z twórczości dla dzieci. Warto jednak zaznaczyć, że pisał także dla dorosłych. Były to: wodewile, skecze, libretta operetkowe, teksty piosenek. Tłumaczył z języka: rosyjskiego, francuskiego, niemieckiego, z łaciny.

Jego najbardziej popularny utwór skierowany do dzieci to „Ptasie radio". W wierszu tym jest mowa o audycji radiowej prowadzonej przez ptaki.

Halo, halo! Tutaj ptasie radio w brzozowym gaju,
Nadajemy audycję z ptasiego kraju.
Proszę, niech każdy nastawi aparat,
Bo sfrunęły się ptaszki dla odbycia narad:
Po pierwsze – w sprawie,
Co świtem piszczy w trawie?
Po drugie – gdzie się
Ukrywa echo w lesie?
Po trzecie – kto się
Ma pierwszy kąpać w rosie?
Po czwarte – jak
Poznać, kto ptak,
A kto nie ptak?
A po piąte przez dziesiąte
Będą ćwierkać, świstać, kwilić,
Pitpilitać i pimpilić
Ptaszki następujące (…).

J. Tuwim, *Ptasie radio*, w: *Antologia poezji polskiej dla dzieci*, red. J. Klecel, wyd. Stowarzyszenie Parafiada im. św. Józefa Kalasancjusza, Warszawa 2009, s. 67-69.

Mieszkańcy „ptasiego kraju" próbowali na antenie radiowej rozwiązać różne problemy: „Co świtem piszczy w trawie?" „Gdzie się ukrywa echo w lesie?" „Kto się ma pierwszy kąpać w rosie?" Dyskusja była tak zażarta, aż wezwano „ptasią milicję". W takim natłoku różnych komunikatów trudno jest wybrać te najważniejsze. Powstał chaos komunikacyjny.

Nie tylko akcja jest w tym wierszu ważna. Bardzo ciekawe jest naśladowanie głosów poszczególnych ptaków. Każdy z nich śpiewa po swojemu, wydaje skomplikowane dźwięki: „Ćwir! ćwir! świrk!", „Pio pio pijo lo lo lo lo lo", czy „Kuku! kuku!". Takie wyrazy nazywa się wyrazami dźwiękonaśladowczymi.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

We współczesnym świecie głównym czynnikiem kształtującym opinię publiczną są różnorodne środki społecznego przekazu: prasa, kino, radio i telewizja. Dlatego na wszystkich, którzy się nimi posługują, bądź je inspirują, spoczywa ogromna odpowiedzialność. Środki te bowiem winny służyć człowiekowi, a więc prawdzie i dobru – najistotniejszym i niezbywalnym wartościom ludzkim. Stąd osoby pracujące w dziedzinie społecznego przekazu winny czuć się zaangażowane w kształtowanie i szerzenie poglądów zgodnych z prawdą i dobrem.

Jan Paweł II, *Kształtowanie opinii publicznej*. Orędzie Jana Pawła II na XX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1986, 5, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, oprac. M. Lis, wyd. Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2002.

Jeżeli przekazy radiowo-telewizyjne nie stanowią czynnika sprzyjającego wzrostowi jednostki, i to nade wszystko w obrębie rodziny, tracą swoje znaczenie i w skutek tego rację istnienia. A mówiąc o wzroście, nie mam na myśli jedynie wzrostu religijnego, lecz także i w szczególności wzrost po prostu ludzki i kulturalny, w przekonaniu, że to, co jest autentycznie ludzkie, jest już domyślnie chrześcijańskie.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, dz. cyt., s. 536.

Staliśmy się olbrzymami w technice, a jednocześnie karłami w etyce w ogólności, w etyce informacji w szczególności. Kościół mówi w jednej ze swoich modlitw, że trzeba związać Bożą wiarę z ziemską wiedzą. Wtedy dopiero poznanie będzie prowadziło do prawdy, wiedza zaś do wykształcenia, do formacji i informacji człowieka.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)…, dz. cyt., s. 216.

Zastanówmy się dobrze dzisiaj nad tym, jaki jest nasz język: czy mówimy naprawdę z miłością, czy też mówimy trochę tym językiem, który każe nam mówić piękne rzeczy, których nie myślimy? Niech nasza mowa będzie ewangeliczna. Prośmy dzisiaj Pana, aby nasz język był mową ludzi prostych, mową dzieci, mową dzieci Bożych: a więc mową w prawdzie miłości.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 69.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Co mówię wam w ciemności, powtarzajcie w świetle, a co słyszycie na ucho, rozgłaszajcie na dachach (Mt 10,27).

Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha (Mk 4,23).

Por. Łk 8,17; 12,2-9; 1P 3,14.

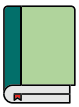

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Środki społecznego przekazu (w szczególności mass media) mogą doprowadzić do pewnej bierności u odbiorców, czyniąc z nich konsumentów niezbyt czujnych na to, co słyszą i widzą. Odbiorcy powinni narzucić sobie umiar i dyscyplinę w stosunku do mass mediów. Powinni kształto-

wać w sobie światłe i prawe sumienie, by łatwiej opierać się niegodziwym wpływom (KKK 2496).

Por. KKK 2497.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 69.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-536.

Jan Paweł II, *Do dziennikarzy zagranicznych. Informacja – odpowiedzialna wolność*, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 22-24.

Jan Paweł II, *Kształtowanie opinii publicznej*. Orędzie Jana Pawła II na XX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1986, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, oprac. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 142-144.

Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2003.

Mass media i ewangelizacja: ogólnopolskie obchody Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa w Łodzi, oprac. J. Janiec, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.

Paweł VI, enc. *Populorum progressio*, wyd. „Tum", Wrocław 1999.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2008, s. 118-133.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Kościół i media*, wyd. Pax, Warszawa 2002.

Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Zwoliński A., *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 504-511.

9.

Wartość informacji przekazywanych przez telewizję

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Właściwy odbiór twórczości filmowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Film jako rzeczywistość wirtualna.
- Gatunki filmowe i wartości przez nie przekazywane.
- Postacie filmowe: negatywne i pozytywne.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Rzeczywistość wirtualna, filmowa jest wytworem ludzkiego umysłu przekazanym przez filmowe środki techniczne.
- Należy krytycznie oglądać filmy i programy telewizyjne.
- Powinno się z góry ustalać, ile czasu można poświęcić na telewizję, np. film, teatr itp.

Zasady

- Szukam prawdziwych informacji, przeżyć i wartości moralnych w określonych gatunkach twórczości filmowej.
- Nie poświęcam zbyt dużo czasu na oglądanie telewizji.
- Mam ulubione, ustalone programy i gatunki filmów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Telewizja jest „oknem na świat", ale jest to świat wirtualny.
- Poddaję krytyce przekaz filmowy i telewizyjny.
- Telewizja nie zastępuje rzeczywistości i prawdy w życiu rodzinnym.

Zasady

- Interesuje mnie, ile czasu, i jakie programy ogląda moje dziecko.
- Świadomie wybieram gatunki filmów i programy, które pomogą rozwijać się mojemu dziecku.
- Zwracam uwagę na określone treści moralne przekazywane w filmach.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Telewizja, film są potężnym środkiem oddziaływania na osobowość człowieka.
- Kino, telewizja, film niosą wartości i jednocześnie mogą je niszczyć.
- Kino i jego przekaz należą do współczesnej kultury.

Zasady

- Wartości lub ich brak w przekazie filmowym komentuję razem z wychowankami.
- Wykorzystuję przekaz filmowy w edukacji i formach wychowawczych.

– Mam świadomość, że twórczość filmowa nie powinna zastępować rzeczywistości, ale ją wzbogacać.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Przeprowadzamy w klasie rozmowę na temat ulubionych programów telewizyjnych. W starszych klasach można nagrać kamerą krótki film na wybrany temat. Przeprowadza się krytykę powstałego filmu, zwracając uwagę na wiele aspektów takiej twórczości oraz na wartości artystyczne i moralne[1].

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowankowie mają krytyczne spojrzenie na rzeczywistość filmową. Odróżniają rodzaje przekazu filmowego. Film i obrazowy przekaz informacji nie zastępują prawdziwej rzeczywistości, doświadczanej i przeżywanej osobiście. Przekaz filmowy poszerza wiedzę i dostarcza niezbędnych informacji[2].

[1] „Praca dla miłości Boga jest uczestnictwem człowieka nie tylko w dziele stworzenia, ale i w dziele odkupienia naszego". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001, s. 66.

[2] „Telewizja wprzęgnięta w służbę Ewangelii niezmiernie poszerza zakres słuchania Słowa Bożego i zanosi orędzie zbawienia milionom ludzi". ŚDŚSP 1986.

1.10. ZAGROŻENIA

Może nastąpić pomieszanie rzeczywistości wirtualnej z realną. Uczniowie bezkrytyczne oglądają „wszystko". Często mamy do czynienia z niedostosowaniem wieku widza do gatunku i treści obrazu. Pornografia i patologia społeczna podawane są jako treści przekazu[3]. Wzmacnia się agresja, a osłabia wola przez sugestywne obrazy[4]. Zbyt wiele czasu poświęca się na oglądanie telewizji lub filmów.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Mamo, włącz mi bajkę... Myślę, że wielu rodziców słyszy takie prośby. Tymczasem, z badań przeprowadzonych przez naukowców z różnych ośrodków uniwersyteckich wynika, że włączony telewizor źle wpływa na relacje między członkami rodziny, nawet jeśli nikt w danej chwili go nie ogląda. Udowodniono także, że oglądanie telewizji przez dzieci do drugiego roku życia znacznie spowalnia rozwój mowy, ponieważ takie dzieci mniej gaworzą. Nie mówiąc już o złym wpływie na ich wzrok.

Czasem zmęczony czy zapracowany rodzic traktuje telewizor jak dodatkową osobę do pomocy, dzięki której zyskuje chwilę spokoju. Wielu rodziców lubi, gdy dziecko ogląda telewizję, ponieważ w domu od razu robi się spokojniej. Można wtedy wykorzystać ten czas na obowiązki lub odpoczynek.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, że telewizja jest zła. Prawdą jest, że z telewizji dzieci czerpią wiedzę o świecie. Niektórzy nauczyciele mówią, że

[3] „Jan Paweł II postrzega telewizję w schemacie dwuwartościowym: widzi zarówno możliwość wzbogacania przez nią i wspierania życia jednostek, rodzin, środowiska społecznego, jak i niebezpieczeństwa związane z upowszechnianiem fałszywych i degradujących człowieka wartości, ideałów i modeli życia". A. Zwoliński, *Środki społecznego…*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego*, dz. cyt., s. 508.

[4] „Ukazywanie za pośrednictwem środków społecznego przekazu, zła moralnego w opowiadaniu, opisie lub obrazie może niewątpliwie służyć głębszemu poznaniu i odkrywaniu człowieka oraz ukazywanie i podkreślanie wzniosłości prawdy i dobra, gdy zastosuje się odpowiednie dramatyczne środki wyrazu. Jednocześnie, aby środki te nie przyniosły duszom raczej szkody niż pożytku, winny być całkowicie podporządkowane zasadom moralnym, zwłaszcza jeżeli chodzi o sprawy, które wymagają należnego poszanowania, albo o takie, które budzą niskie instynkty w człowieku zranionym grzechem pierworodnym". DRN 7.

jest to błędne myślenie, ponieważ tę samą wiedzę rodzice mogą przekazywać dzieciom sami lub z książek. Dodatkowym czynnikiem przemawiającym przeciwko telewizji jest fakt, że gotowe obrazy mogą wyłączać wyobraźnię. Dzieci powinny ćwiczyć wyobraźnię, aby w przyszłości być kreatywnymi dorosłymi.

Przeciwko oglądaniu telewizji przemawia także fakt, że dziecko nie powinno siedzieć długo w bezruchu, lub w pozycji niezdrowej dla kręgosłupa.

Kolejną kwestią, świadczącą o tym, że dzieci nie powinny bez ograniczeń oglądać telewizji, są reklamy. Małe dzieci w ogóle nie odróżniają reklam od innego programu. Wierzą we wszystko, co się tam mówi.

Wszelkie nowinki technologiczne są wskazane, ale w odpowiednim wieku. Dzieci powinny widzieć, że rzeczywistość telewizyjna jest wytworem ludzkiego umysłu, dlatego należy podchodzić do niej krytycznie. Warto korzystać tylko ze sprawdzonych programów, które niosą wartości i przeżycia moralne, ponieważ są filmy i programy, które propagują antywartości. Telewizja jest potężnym środkiem oddziaływania na osobowość człowieka. W skrajnych przypadkach może nawet dojść do pomieszania rzeczywistości wirtualnej z realną.

Duże znaczenie mają tutaj lekcje wychowawcze, na których nauczyciel wykorzystuje przekaz filmowy w edukacji, podkreślając że wytwory telewizyjne należą do współczesnej kultury. Młodzi ludzie powinni mieć świadomość, że filmy nie mogą zastępować rzeczywistości – mogą ją jedynie ubogacać.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Zofia Stanecka jest autorką serii o Basi. Basia jest kilkuletnią dziewczynką, mieszka w Polsce. Nie jest idealnie grzeczna, ale jest bardzo sympatyczna. W każdej kolejnej książce tytułowa bohaterka staje przed jakimś problemem. W części zatytułowanej „Basia i telewizor" główna bohaterka dowiaduje się, dlaczego dzieci nie powinny oglądać programów telewizyjnych przeznaczonych dla dorosłych.

> Basia westchnęła i powlokła się do salonu. Zaczęła szukać kredek, gdy nagle zauważyła leżącego na stoliku pilota. Wzięła go i włączyła telewizor. Ściszyła dźwięk, żeby niepotrzebnie nie denerwować Mamy. Z ekranu zamigała do niej kolorowa reklama batoników i Basia od razu zrobiła się głodna. Klik. Zmieniła kanał. Tym razem pan w sztywnym garniturze zapewnił ją, że nad miasto nadciąga burza połączona z nawałnicą. Klik. Pani w białym sweterku zachwalała najlepszy na świecie wybielacz. Klik. Ubrana w same rajstopy i podkoszulek dziewczyna śpiewała o tym, że nikt jej nie rozumie. Klik. Z ekranu popłynęła rzewna melodia serialowej piosenki o nieszczęśliwej służącej Marii Celebes zakochanej w Estebanie – synu pracodawcy.

Z. Stanecka, *Basia i telewizor*, wyd. Egmont Polska, Warszawa 2011, s. 4.

Powyższy fragment doskonale obrazuje wpływ telewizji na małe dziecko. Basia doskonale wiedziała, że mama nie pozwoli jej włączyć telewizora, więc zrobiła to tak, żeby mama nie widziała. Dziewczynka sprawdziła, co jest na kilku kanałach. Okazało się, że na żadnym z ich nie ma programu, który mogłaby oglądać. Jednak psychika dziecka okazała się podatna nawet na, można się domyślić, latynoamerykańską telenowelę. Egzotyczne krajobrazy, obca kultura, przerysowane postaci i barwne dialogi przykuły uwagę dziecka. Dlatego tak ważne jest, aby kontrolować treści, które oglądają najmłodsi. Niektóre dzieci

sprawiają nawet wrażenie, jakby było im zupełnie obojętne, co oglądają, byleby tylko mogły siedzieć przed telewizorem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24.01.1994, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, dz. cyt., s. 195-196.

Pracownicy telewizji – dyrektorzy i kierownicy, producenci i reżyserzy, autorzy, reporterzy i dziennikarze, osoby występujące przed kamerami i personel techniczny – wszyscy mają bardzo poważne obowiązki moralne wobec rodzin, które stanowią tak wielką część ich odbiorców. W swoim życiu zawodowym i osobistym pracownicy telewizji powinni kierować się szacunkiem i uznaniem dla rodziny jako najważniejszej w społeczeństwie wspólnoty życia, miłości i solidarności. Świadomi wielkiego wpływu, jaki wywiera środek przekazu, w którym pracują, powinni szerzyć zdrowe wartości moralne i duchowe, unikając „wszystkiego, co mogłoby zaszkodzić istnieniu, trwałości, harmonii i szczęściu rodziny", a więc „pornografii i przemocy, propagowania rozwodów lub aspołecznych postaw wśród młodzieży".

Nie ma czysto obiektywnych wiadomości. Sądzę, że każda informacja opiera się na trzech zasadach. Po pierwsze: każda informacja jest wyborem, a każdy wybór jest oceną. Ocena zaś wtedy jest odpowiedzialna, gdy opiera się na słusznie uznanych wartościach. Po drugie: sama liczba podanych faktów jeszcze nie informuje, może nawet ogłupiać, odwracając uwagę od sedna sprawy. Tak będzie, gdy informacja nie będzie odpowiednio wyważona, gdy poza ukazaniem wielości szczegółów nie podejmie próby ukazania całości sprawy, bo to dopiero prowadzi do rzeczywistego poznania. Po trzecie: trzeba pamiętać, że do prawdziwej informacji należy dyskrecja, informacja bez dyskrecji może nie tylko uwłaczać ludziom, ale i zniekształcać prawdę. Z drugiej strony istnieje

jednak milczenie, które służy prawdzie. Co do pierwszego: jest wielkim zadaniem każdej informacji przeciwstawiać się milczeniu fałszywemu.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)…, dz. cyt., s. 216.

Z uwagi na to, że środki społecznego przekazu – na równi ze szkołą i środowiskiem – wpływają często, i to w znacznej mierze, na formację dzieci, rodzice, jako odbiorcy, powinni sami uczestniczyć w korzystaniu z umiarem, krytycznie, czujnie i roztropnie z tych środków, a zdając sobie sprawę z tego, jaki wpływ wywierają one na dzieci, wpajać im zasady pozwalające na takie wykształcenie „sumienia, by spokojnie i obiektywnie wskazywało, które wśród proponowanych programów należy przyjąć, a które odrzucić".

FC 76.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Po swym zmartwychwstaniu, wczesnym rankiem w pierwszy dzień tygodnia, Jezus ukazał się najpierw Marii Magdalenie, z której przedtem wyrzucił siedem złych duchów. Ona poszła i oznajmiła to tym z jej otoczenia, którzy byli z Nim, pogrążonym w smutku i płaczącym. Ci jednak

słysząc, że żyje i że ona Go widziała, nie dali temu wiary. Potem ukazał się w innej postaci dwom z nich na drodze, gdy szli do wsi. Oni powrócili i oznajmili pozostałym. Lecz im też nie uwierzyli. W końcu ukazał się samym Jedenastu, gdy siedzieli za stołem, i wyrzucał im brak wiary i upór, że nie wierzyli tym, którzy widzieli Go zmartwychwstałego. I rzekł do nich: „Idźcie na cały świat i głoście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu!" (Mk 16,9-15).

Por. Wj 20,14; 23, 1; Pwt 5,18.23-33; Ps 96, 3; Ps 66; Mt 5,27-31; Mt 18,7-10; Mk 9,33-3; 10,5; 1 Kor 9,16-17.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Informacja przekazywana przez środki społecznego przekazu pozostaje w służbie dobra wspólnego. Społeczeństwo ma prawo do informacji opartej na prawdzie, wolności, sprawiedliwości i solidarności: właściwe zastosowanie tego prawa domaga się, by co do swego przedmiotu informacja była zawsze prawdziwa i pełna, przy zachowaniu sprawiedliwości i miłości; poza tym, aby co do sposobu była godziwa i odpowiednia, to znaczy przestrzegała święcie zasad moralnych oraz słusznych praw i godności człowieka tak przy zbieraniu wiadomości, jak i przy ogłaszaniu ich (KKK 2494).

Por. KKK 2497.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Iłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium", Lublin 2009.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów.* Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24.01.1994, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, oprac. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 195-196.

Legutko P., *Jad medialny*, wyd. „Arcana", Kraków 2005.

Lepa A., *Mity i obraz*, wyd. Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

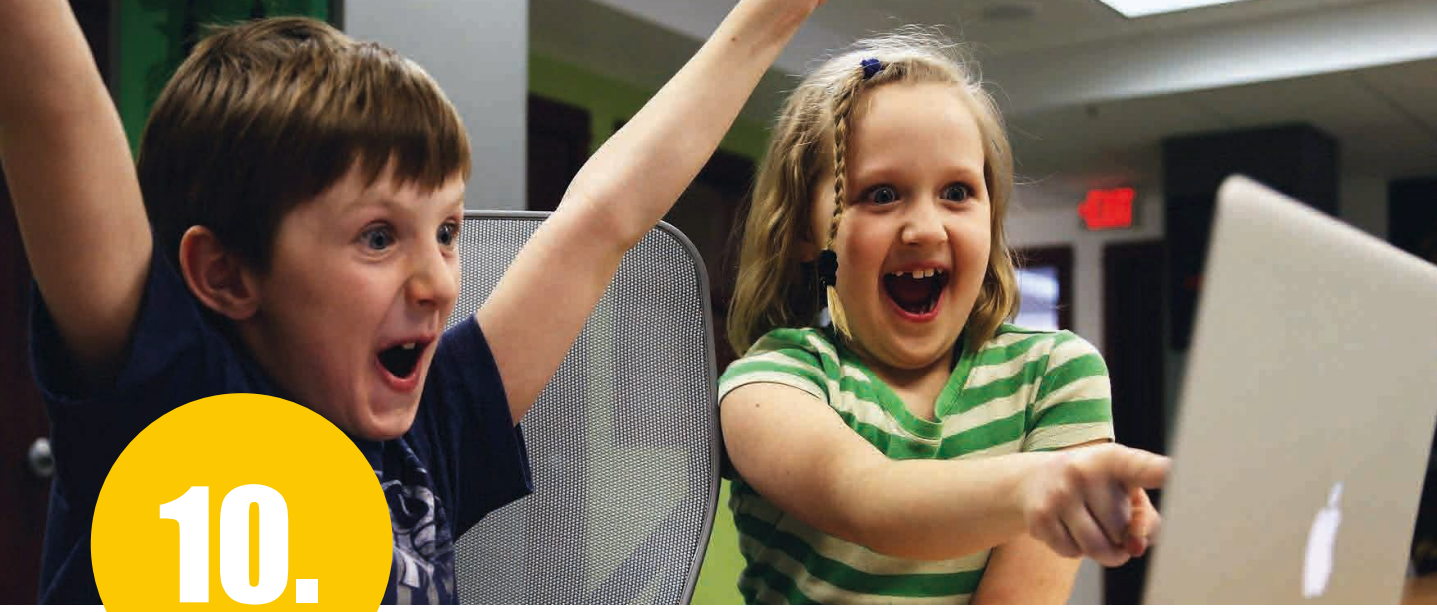
Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, wyd. „Maternus Media", Tychy 2002.

Sobór Watykański II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Zwoliński A., *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 504-511.

10.

Wartość informacji przekazywanych przez Internet

I. PROSPEKT WARTOŚCI

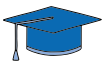
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność gromadzenia, segregowania i weryfikacji informacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wybór wiedzy i informacji użytecznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Nieskończona ilość informacji otrzymywanych przez Internet.
- Prawda, dobro, piękno, sprawiedliwość i miłość w Internecie.
- Możliwość współtworzenia kultury.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Należy przekazywać, przyjmować i odtwarzać prawdę przez Internet.
- Rzeczywistość wirtualna nie jest dominująca w kontaktach z innymi.
- Internet jest pomocą, narzędziem elektronicznym, a nie celem samym w sobie.

Zasady

- Internetowe informacje, wiedzę i rozrywkę właściwie dozuję w czasie, i w zakresie doboru tematów.
- Zwalczam zło przekazywane przez Internet: kłamstwo, pornografię, agresję, piractwo internetowe.
- Poza Internetem wykorzystuję inne źródła wiedzy, rozrywki oraz inne formy kontaktu: książka, czasopismo, film, teatr, telefon, bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy moralnie oceniać informacje, wiedzę i zasady komunikowania się przez Internet.
- Internet jest szybkim środkiem komunikacji, ale powinien podlegać kontroli.
- Internet nie zastępuje i nie wyczerpuje kontaktów międzyludzkich, rodzinnych.

Zasady

- Przekazuję dziecku wartości moralne drogą bezpośredniego kontaktu.
- Wpływam na właściwe – ilościowe i jakościowe – kontaktowanie się mojego dziecka przez Internet.
- Wykorzystuję Internet do uczenia się, zdobywania informacji oraz rozrywki.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła stwarza dogodny dostęp do Internetu.
- Szkoła i wychowawca uczą właściwego korzystania z Internetu.

– Internet stwarza wielkie możliwości w kształceniu i wychowaniu.

Zasady

– Wspólnie z uczniami przeprowadzam wymianę informacji przez Internet.
– Oceniam wartości treści i wartości moralne internetowych programów.
– Organizuję dostęp do wartości przekazywanych przez Internet.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w grupach przygotowują regulamin korzystania z Internetu, tzn. zasady mądrego użytkowania, tak aby korzystanie z sieci umożliwiało efektywne zdobywanie informacji, rozwój osobowościowy i intelektualny oraz kontakty z drugim człowiekiem.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Internet jest traktowany jako narzędzie do przekazu informacji, wiedzy i rozrywki. Umożliwia pozytywny i szybki kontakt z drugim człowiekiem[1]. Ułatwia nauczanie i wychowanie. Uczy dyscypliny i poszerza horyzonty myślowe[2].

1.10. ZAGROŻENIA

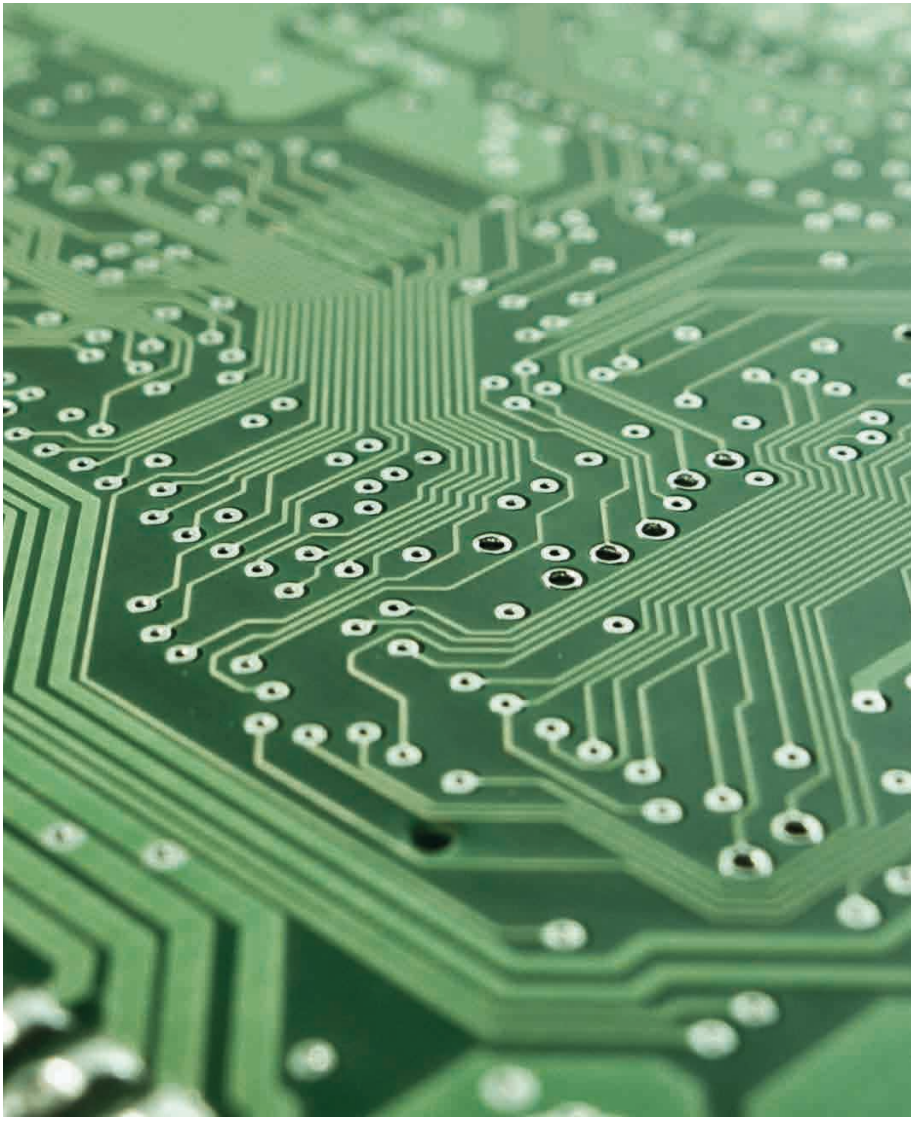

Internet pochłania bardzo dużo czasu. Rzeczywistość wirtualna fascynuje dzieci. Internet daje dostęp do bezwartościowych stron, zawierających treści patologiczne. Prowadzi do zaniechania korzystania z innych środków przekazu informacji. Informacja internetowa traktowana jest jako wartość i wiedza ab-

[1] „Kultura jest właściwym sposobem «istnienia» i «bytowania» człowieka. Człowiek bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza pomiędzy ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury.* Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 67.

[2] „W światowej sieci istnieje już niezliczona ilość źródeł informacji, dokumentacji oraz materiałów edukacyjnych dotyczących Kościoła, jego historii i tradycji, doktryny oraz zaangażowania w każdą sferę życia społecznego we wszystkich częściach świata. Nie ulega zatem wątpliwości, że Internet (…) jako ważne uzupełnienie może pomóc zarówno w spotkaniu z Chrystusem we wspólnocie, jak i w stawianiu pierwszych kroków na drodze wiary". ŚDŚSP (2002), 3.

solutna, niepodlegająca krytyce i osądowi moralnemu[3]. W Internecie dochodzi do wielu przestępstw, np. do: oszustwa internetowego, pornografii, przekazu wirusów, kradzieży programów i pieniędzy z kont bankowych.

[3] „Rozwiązanie całej złożonej problematyki zagrożeń niesionych przez Internet leży w duchowej sferze człowieka, który potrzebuje odpowiedniej formacji, by dobrze, mądrze i pożytecznie użyć danego mu do ręki narzędzia". A. Zwoliński, *Środki społecznego…*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego…*, dz. cyt., s. 510-511.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wydaje się, że korzyści, jakie daje nam dostęp do Internetu są wprost nieograniczone. Szybkość rozprzestrzeniania się Internetu spowodowała, że świat stał się globalną wioską. Łatwiej kontaktować się ze sobą, łatwiej wymieniać poglądy, znaleźć miłość, przyjaźń, nawiązywać nowe relacje nawet z ludźmi oddalonymi o wiele kilometrów. Można także uczyć się języków obcych, przeglądać oferty pracy, a nawet zrobić zakupy. Wysyłanie tradycyjnego listu pocztą jest już coraz rzadsze. Możliwość szybszego kontaktowania się wywołuje przekonanie, że reakcja na nasz apel będzie szybsza i bardziej skuteczna. W mediach społecznościowych można szybko zorganizować zbiórkę dla osoby potrzebującej pomocy.

Niestety istnieje ryzyko zbytniego przywiązania do komputera. Warto pamiętać, żeby poza Internetem wykorzystywać także tradycyjne źródła wiedzy, rozrywki: książki, gazety, kino, teatr, telefon, bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem. Internet jest jedynie wynalazkiem ułatwiającym życie, a nie celem samym w sobie.

Niestety Internet niesie ze sobą także niebezpieczeństwo. Ilość informacji otrzymywanych codziennie przez Internet jest trudna do zliczenia. Ofiarami internetowych oszustw padają zarówno dorośli, jak i dzieci. Szczególnym zagrożeniem dla dzieci i młodzieży są: pornografia, agresja, piractwo internetowe, dlatego tak ważne jest, aby rodzice kontrolowali to, co dzieci robią w sieci.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Opowiadanie pt. „Mój przyjaciel Necio" zostało wydane przez Fundację Dzieci Niczyje. Jest ono skierowane do dzieci w wieku przedszkolnym i pierwszych klas szkoły podstawowej. Jego celem jest przekazanie dzieciom elementarnych informacji o tym, czym jest i jak zbudowany jest komputer oraz podstawowych wiadomości o Internecie. Bajka ta jest elementem serwisu internetowego, w którym najmłodsi jego użytkownicy, poprzez animacje, piosenki i gry, uczą się podstaw bezpieczeństwa online.

Jaś siedział na strychu kilka dni, próbując połączyć ze sobą wszystkie części robota. Od czasu do czasu zaglądał do książki, a czasem też

do komputera taty. Ten komputer podłączony był do Internetu, a tam można znaleźć dużo ciekawych informacji. Również o tym jak zrobić robota! Babcia, nieco zaniepokojona, przynosiła Jasiowi jedzenie i picie oraz pytała, czy Jaś wie, co robi i czy na pewno to jest bezpieczne.

Ł. Wojtasik, *Mój przyjaciel Necio*, wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012, s. 9.

Bohaterem opowiadania jest chłopiec Jaś, który dzięki poradnikowi wypożyczonemu z biblioteki oraz dzięki informacjom zaczerpniętym z Internetu samodzielnie skonstruował robota o imieniu Necio. W tym przypadku chłopiec poruszał się bezpiecznie po stronach internetowych. Otwierał tylko te, które zawierały informacje dotyczące budowy robota. Należy jednak pamiętać, że dziecko pozostawione bez opieki może bardzo szybko natknąć się na serwisy nieodpowiednie w jego wieku, a nawet uzależniające, silnie niszczące młodą psychikę.

W opowiadaniu Łukasz Wojtasik przedstawia korzyści korzystania z sieci np.: wyszukiwanie potrzebnych informacji czy przesyłanie mejli. Autor sygnalizuje także zagrożenia, które czyhają na nieświadome niebezpieczeństwa dzieci. Necio nazywa je „Sieciuchami", które straszą i opowiadają groźne historie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Szczególnie młodzież szybko przystosowuje się do kultury komputerów i do ich „języka", co z pewnością stanowi powód do zadowolenia. Okażmy zaufanie młodzieży! Przewaga ludzi młodych polega na tym, że wzrastają w czasie, gdy dokonuje się rozwój technologii; to im przypadnie zadanie wykorzystania nowych narzędzi w coraz szerszym i bardziej intensywnym dialogu między wszystkimi rasami i klasami, jakie zamieszkują nasz „coraz mniejszy świat". Będą musieli odkryć odpowiednie formy zastosowania nowych systemów przechowywania i wymiany danych, by mogły one przyczynić się do umacniania coraz większej sprawiedliwości, do wzrostu poszanowania praw człowieka, do zdrowego rozwoju wszystkich jednostek i narodów oraz tych swobód, bez których niemożliwe jest życie w pełni ludzkie.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*. Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1990, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 12.05.2020].

Bogactwa i troski doczesne zagłuszają Słowo Boże. I nie pozwalają mu wzrastać. I Słowo umiera, ponieważ nie jest chronione, zostaje zduszone. W takim przypadku służy się bogactwu albo doczesnym sprawom, a nie Słowu Bożemu.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 19.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Cała mądrość od Boga pochodzi, i z Nim jest na wieki. Piasek morski, krople deszczu i dni wieczności któż może policzyć? Wysokość nieba, szerokość ziemi, przepaść i mądrość któż potrafi zbadać? Jako pierwsza przed wszystkim stworzona została mądrość, rozum roztropności od wieków. Korzeń mądrości komuż się objawił, a dzieła jej wszechstronnej umiejętności któż poznał? Jest Jeden mądry, co bardzo lękiem przejmuje, siedzący na swym tronie. To Pan ją stworzył, przejrzał, policzył i wylał na wszystkie swe dzieła, na wszystkie stworzenia jako swój dar, a tych, co Go miłują, hojnie nią wyposażył (Syr 1,1-10).

Por. Kpł 19,4; Mdr 7,1-28; 9,1-18; Hi 28,12-28.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Podstawowe badania naukowe, jak również badania stosowane stanowią znaczący wyraz panowania człowieka nad stworzeniem. Nauka i technika są cennymi bogactwami, gdy służą człowiekowi i jego integralnemu rozwojowi dla dobra wszystkich; nie mogą jednak być celem samym w sobie ani celem postępu ludzkiego. Nauka i technika są podporządkowane człowiekowi, od którego biorą początek i rozwój; zatem w osobie i w jej wartościach moralnych znajdują one swoją celowość i świadomość swoich ograniczeń (KKK 2293).

Por. 159; 216; 1723; 2286; 2294.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

B. a., *Kontrola umysłu. Mówią ofiary i świadkowie elektronicznej kontroli umysłu*, wyd. Neuron, Wrocław 2002.

Cantelmi T., Grifo L.G., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, tłum. L. Rodziewicz, wyd. „Bratni Zew", Kraków 2003.

Foley P., *Bóg w globalnej wiosce*, tłum. M. Rodkiewicz, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 19.

Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. Zasępa, R. Chmura, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów.* Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1990, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 12.05.2020].

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury.* Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, wyd. Fundacja Jana Pawła II, Rzym 1986, s. 64-81.

Lepa A., *Media a postawy*, wyd. Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Lepa A., *Świat propagandy*, wyd. „Niedziela", Częstochowa 2006.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Robak M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, wyd. Biblioteka „Więzi", Warszawa 2001.

Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.

Zwoliński A., *Środki społecznego przekazu*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 504-511.

11.

Wartości przekazywane poprzez teatr

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kultura jest aktualna, żywa i dominująca w moim życiu.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Teatr jest ekspresją duchowych i emocjonalnych przeżyć.
- Historia teatru związana jest z historią kultury.
- Rodzaje sztuk teatralnych: dramat, komedia, opera, operetka, przedstawienie kukiełkowe, cyrkowe, pantomima, kabaret, etc.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Teatr, sam w sobie i przez różnorodność swych form, jest nośnikiem kultury.
- Teatr uczy, bawi, wywołuje głębokie przeżycia.
- Poznawanie bohaterów teatralnych ubogaca osobowość widza.

Zasady

- Spotkanie z teatrem i jego różnorodnymi formami inspiruje mnie do wyrażania własnych uczuć i emocji.
- Staram się zrozumieć i przyjąć wartość artystycznej komunikacji, tzn. porozumienia pomiędzy aktorem i widzem.
- Uczestniczę w teatrze jako widz lub jako aktor: teatr szkolny, podwórkowy, osiedlowy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Powinno się wspólnie z dzieckiem uczestniczyć w spektaklach teatralnych.
- Należy docenić wpływ teatru na rozwój kultury ogólnoludzkiej i rozwój dziecka.
- Powinno się dzielić z dzieckiem oceną moralną treści przedstawień.

Zasady

- Razem z dzieckiem biorę udział w przedstawieniach teatralnych i uwrażliwiam je na sztukę.
- Mam określone upodobania teatralne i je realizuję.
- Wybieram spektakle, które mówią o wartościach, jakie chciałabym zaszczepić mojemu dziecku.
- Zachęcam dziecko do tworzenia teatru w szkole.
- Uczestniczę w działalności teatralnej jako widz, organizator, krytyk.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Teatr uczy, wychowuje i emocjonalnie łączy ludzi w danej społeczności.

- Należy przygotować ucznia do odbioru wartości przekazywanych przez teatr.
- W szkole powinien działać uczniowski (klasowy) teatr.

Zasady

- Zachęcam do korzystania z oferty teatralnej.
- Oglądane sztuki teatralne uczę oceniać merytorycznie (gatunek) i moralnie (wpływ na osobowość).
- Przeprowadzam analizę postaci, osobowości ukazanych w sztukach teatralnych – profesjonalnych i szkolnych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy klasowe wyjście do teatru, następnie dokonujemy analizy przedstawienia pod kątem jego walorów artystycznych, uwzględniając grę aktorów, scenografię, kostiumy, ruch sceniczny. Zwracamy uwagę na treści i przekazane wartości.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Teatr w swoich różnych formach jawi się jako doskonały środek komunikacji międzyludzkiej, uaktywnia rozwój indywidualny i społeczny, wpływa na postawy moralnie dobre[1]. Uczestnictwo w spektaklach rozwija wrażliwość estetyczną, poszerza horyzonty myślowe, inspiruje do działań, pozwala na zrozumienie kultury danej epoki.

1.10. ZAGROŻENIA

Sztuki teatralne są odbierane bezkrytycznie, a treści w nich zawarte nie podlegają ocenom moralnym[2]. Przy rozwoju radia, telewizji i Internetu teatr, jako środek komunikacji, zostaje zepchnięty na margines. Duży wysiłek, w prowadzeniu szkolnych kółek teatralnych, może prowadzić do zaniechania tego typu działalności. Koszty związane z wyjściem do teatru mogą powodować niechęć nauczycieli do korzystania z tej formy życia kulturalnego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Teatr jest elementem naszej kultury narodowej. Jest to jedyny rodzaj sztuki, który musi mieć widzów w chwili, w której się odbywa. Człowiek przenosi się do innego świata, wycisza i skupia na żywym obrazie scenicznym. Sztuka teatralna budzi w dzieciach różne emocje np.: strach, radość, dumę.

Samo życie stwarza gotowe do realizacji scenariusze. Historia życia człowieka to niejako spektakl. Życie ludzkie można porównać do przedstawienia, a każdego człowieka do aktora. Dziecko może utożsamić się z jedną z postaci, dlatego sztuki pozwalają zapomnieć o codziennych problemach. Może

[1] „Zasadniczym więc celem kultury jest doskonalić byt ludzki i zapewnić mu konieczne środki do rozwoju jego indywidualnego i społecznego charakteru". Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg sprzymierzył się z człowiekiem*. Spotkanie z ludźmi kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1986, s. 9-12.

[2] „Ponadto należy się troszczyć, aby szlachetna i klasyczna sztuka teatralna, którą środki masowego przekazu szeroko rozpowszechniają, wpływała na kulturę widzów i na kształtowanie obyczajów". DSP 14.

się tak zdarzyć, że oglądając sztukę teatralną, utożsamimy się z głównym bohaterem i spróbujemy znaleźć rozwiązania naszych problemów. Teatr pozwala przenieść się w inny świat, potrafi rozbawić, zasmucić, zmusza do refleksji. Już od najmłodszych lat trzeba zapoznawać dzieci z teatrem, bo jest on bardzo potrzebny we współczesnym świecie. Spektakle nie mogą być przykrym obowiązkiem np. podczas wycieczki szkolnej. Powinny być fascynującą przygodą poznawania innego świata.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Bon czy ton. Savoir-vivre dla dzieci" Grzegorza Kasdepke to lektura, z której dziecko nauczy się dobrych manier. Tytułowy savoir-vivre jest to wiedza o tym, jak dobrze wychowany człowiek zachowuje się w różnych sytuacjach. Jedno z opowiadań poświęcone jest zasadom kulturalnego zachowania w teatrze.

– Szybciej! – poganiała Kubę i Bubę. – Bo się spóźnimy!

– Oj tam, najwyżej pięć minut! – Buba machnęła lekceważąco ręką.

– Do teatru nie wypada się spóźniać! – Babcia Joasia zrobiła srogą minę. – Bo przeszkadza to i aktorom, i widzom! I w ogóle jest oznaką… braku szacunku!

Buba wiedziała z doświadczenia, że gdy mowa jest o braku szacunku, lepiej nie dyskutować. Nie dyskutowała więc, tylko pognała w milczeniu za babcią i Kubą do szatni, a stamtąd prosto do sali. Na szczęście spektakl jeszcze się nie zaczął – mimo że przed chwilą przebrzmiał ostatni już dzwonek.

G. Kasdepke, *Bon czy ton. Savoir-vivre dla dzieci*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 112.

Babcia Joasia, wybierając się z wnukami do teatru, przekazała im wskazówki, jak mają się zachowywać. Trzeba bowiem pamiętać, że z teatrem wiąże się tradycja i kultura wysoka. Obcowanie ze sztuką wymusza pewne normy zachowania. Przede wszystkim, niezależnie od wieku, należy pamiętać o stosownym ubiorze, który powinien okazywać szacunek do tego miejsca, do aktorów i innych widzów. Pozostałe zasady savoir-vivre'u dotyczą m.in. oklasków, przerw, ilości dzwonków, zachowania ciszy, czy powstrzymania się od jedzenia i picia. Do oglądania sztuki w teatrze potrzebna jest koncentracja, co niektórym kilkulatkom przychodzi z trudem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Społeczeństwo potrzebuje artystów, podobnie jak potrzebuje naukowców i techników, pracowników fizycznych i umysłowych, świadków wiary, nauczycieli, ojców i matek, którzy zabezpieczają wzrastanie człowieka i rozwój społeczeństwa poprzez ową wzniosłą formę sztuki, jaką jest „sztuka wychowania". W rozległej panoramie kultury każdego narodu artyści mają swoje miejsce. Gdy idąc za głosem natchnienia tworzą dzieła naprawdę wartościowe i piękne, nie tylko wzbogacają dziedzictwo kulturowe każdego narodu i całej ludzkości, ale pełnią także cenną posługę społeczną na rzecz dobra wspólnego.

Jan Paweł II, *List do artystów*, 4.04.1999, 4, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, dz. cyt.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Saula natomiast opuścił duch Pański, a opętał go duch zły, zesłany przez Pana. Odezwali się do Saula jego słudzy: „Oto dręczy cię duch zły, zesłany przez Boga. Daj więc polecenie, panie nasz, aby słudzy twoi, który są przy tobie, poszukali człowieka dobrze grającego na cytrze. Gdy będzie cię męczył zły duch zesłany przez Boga, zagra ci i będzie ci lepiej". Saul odrzekł sługom: „Dobrze, wyszukajcie mi człowieka, który by dobrze grał, i przyprowadźcie go do mnie!" Na to odezwał się jeden z dworzan: „Właśnie widziałem syna Jessego Betlejemity, który dobrze gra. Jest to dzielny wojownik, wyćwiczony w walce, wyrażający się mądrze, mężczyzna piękny, a Pan jest z nim". Saul wyprawił posłańców do Jessego, by powiedzieli: „Przyślij mi twego syna, Dawida, który jest przy owcach". Jesse wziął pięć chlebów, bukłak wina oraz jednego koziołka i przez swego syna Dawida posłał to Saulowi. Dawid przybył do Saula i przebywał z nim. Saul pokochał go bardzo. Dawid stał się jego giermkiem. Kazał więc Saul powiedzieć przez posłańców Jessemu: „Chciałbym zatrzymać u siebie Dawida, gdyż mi się spodobał". A kiedy zły duch zesłany przez Boga napadał na Saula, brał Dawid cytrę i grał. Wtedy Saul doznawał ulgi, czuł się lepiej, a zły duch odstępował od niego (1Sm 16,14-23).

Por. Rdz 1-11; Joz 1-12; 22-24; 2Sm; 1Krl 1-6; 10-11; 13; Ps 51; Mt 14,3-12; Dz 1-2.

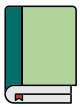
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek „stworzony na obraz Boży" (Rdz 1, 26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną, by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim czerpie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana (KKK 2501).

Por. KKK 2500; 2513.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Dziedzic A., *Teatr i edukacja*, wyd. Arka, Poznań 2004.

Fredro T., *Teatr, film, telewizja*, wyd. PZWSZ, Warszawa 1972.

Fręś J.A., *Dramat i teatr w szkole średniej*, wyd. Centrum Edukacji Teatralnej, Warszawa 1992.

Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan, 4.04.1999, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg sprzymierzył się z człowiekiem.* Spotkanie z ludźmi kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1986, s. 9-12.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Służyć kulturze*, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 1998.

Kiereś H., *Spór o sztukę*, wyd. Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1996.

Kunowski S., *Potrzeba chrześcijańskiego wychowania estetycznego*, „AK" 1961, t. 63, z. 315, s. 17-21.

Słońska J., *Teatr młodzieży*, wyd. Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia", Warszawa 1970.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2008, s. 118-133.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. H. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury Teatr STOP z Koszalina, Słupsk 2001.

12.

Wartości przekazywane przez świat filmu i fotografii

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

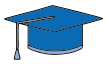
Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Postawa twórcza

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętny odbiór obrazu i zdolność osobistego tworzenia obrazu (mała kamera – filmy autorskie)

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia kina i wielość gatunków twórczości filmowej.
- Sposoby realizacji i ukazywania wartości artystycznej obrazu.
- Wpływ obrazu filmowego na kształtowanie się mojej osobowości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Rzeczywistość filmowa jest wytworem wyobraźni ludzkiej i owocem ludzkiego talentu.
- Świat i ludzi poznaje się drogą wzrokową, przez obraz.
- Twórcza działalność filmowa niesie wielkie wartości, ale także duże zagrożenia.

Zasady

- Oceniam odbierany i tworzony obraz pod względem moralnym.
- Używając kamery (aparatu fotograficznego), jestem odpowiedzialny za to, co przekazuję drugiemu człowiekowi.
- Szukam piękna człowieka i piękna natury w przekazie filmowym, w fotografii.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Należy dyskutować o rzeczywistości filmowej z zachowaniem dystansu moralnego i oceny wartości artystycznych.
- Obrazy utrwalone za pomocą kamery i aparatu fotograficznego pomagają zachować pamięć o przeżytych, istotnych momentach z życia rodziny, małej społeczności (domowa wideoteka, albumy ze zdjęciami).
- Należy popierać zainteresowania i działalność fotograficzną i filmową dziecka.

Zasady

- Razem z dziećmi utrwalamy historię rodziny za pomocą obrazu filmowego i zdjęciowego.
- Zależy mi na tym, by moje dziecko rozwijało się, korzystając z możliwości technicznych obrazu filmowego, zdjęciowego.
- Uczę dziecko, że oglądany film nie może spełniać jedynie funkcji rozrywkowej.
- Dbam o to, aby w domu było wiele zdjęć rodzinnych i pamiątek. Ukazują one historię rozwoju rodziny i wpływają na integrację pomiędzy pokoleniami.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Techniczne możliwości tworzenia i przekazu obrazu (aparat fotograficzny, kamera wideo) są narzędziem wychowawczym i formacyjnym.
- Tworzenie obrazu kształtuje właściwe jego zrozumienie.
- Szkoła powinna mieć możliwości techniczne i dydaktyczne w korzystaniu ze sprzętu rejestrującego obraz.

Zasady

- Organizuję konkursy fotograficzne i filmowe.
- Wspólnie z uczniami oceniam materiał filmowy małych form.
- Popieram działalność kółka fotograficznego.
- Wspólnie z uczniami oglądam najbardziej popularne filmy kinowe i na bieżąco rozmawiam z nimi o ich wartościach: moralnych, technicznych, wychowawczych i artystycznych.

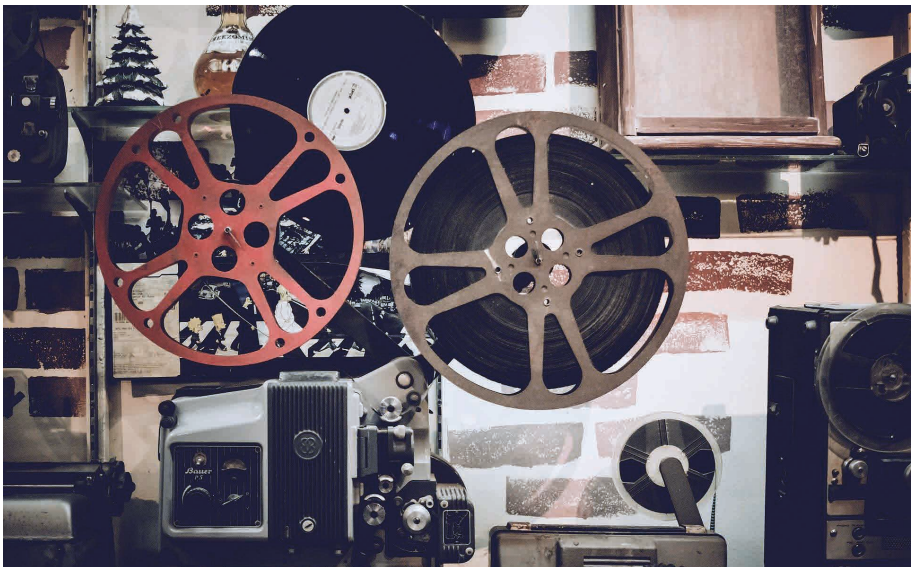
1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Chętni uczniowie tworzą film o wydarzeniu, które według nich jest istotne. Przy realizacji filmu biorą udział pozostali uczniowie, nauczyciele oraz rodzice. Po wspólnym obejrzeniu dokonujemy oceny dzieła, analizujemy jego wartości artystyczne i moralne.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obraz filmowy, zdjęcie to środki do umacniania kontaktów, związków międzyosobowych[1]. Tworzenie obrazu pomaga w rozumieniu relacji międzyludzkich. Własna inicjatywa kulturalna uwrażliwia na drugiego człowieka. Twórczość filmowa mówi o pięknie życia, jego wartościach, podkreśla walory otaczającego nas świata[2].

1.10. ZAGROŻENIA

Tworzony obraz nie ma wartości artystycznych, historycznych, nie przekazuje treści moralnych. Nie wykorzystuje się nowych środków wyrazu do przedstawiania rzeczywistości, pokazywania piękna i dobra otaczającego nas świata.

[1] „Wszelkimi sposobami należy wspierać i zabezpieczać produkcję oraz rozpowszechnianie filmów, zwłaszcza przeznaczonych dla młodzieży, które służą godziwej rozrywce, rozwojowi kulturalnemu i artystycznemu. Dokonuje się to przez wspieranie i zespalanie wysiłków i inicjatyw szanowanych twórców i dystrybutorów, przez wyróżnianie nagrodami filmów, które według opinii krytyków są godne pochwały, oraz przez popieranie i zrzeszanie kin prowadzonych przez katolickich i uczciwych przedsiębiorców". DSP 14.

[2] „Bóg tak pomyślał świat, że w ogromnej mierze dał nam możność prowadzenia dalszego ciągu swego dzieła stworzenia do tej miary doskonałości, którą sobie zamierzył. Chociaż dzieła Boże same w sobie są doskonałe, by jednak mogły być odpowiednio użyte, należy je przygotować do właściwego przeznaczenia. I tutaj jest miejsce dla udziału człowieka w dalszym kształtowaniu dzieła Bożego". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej…*, dz. cyt., s. 56-57.

Nie zostaje zarejestrowana historia rodziny i historia własnego życia. Obraz jest tylko odbierany, a nie współtworzony. Nadmiar odbieranych obrazów zakłóca ich prawidłową percepcję.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Śledząc współczesną kulturę, można dojść do wniosku, że zanika w niej hierarchia wartości lub jest celowo profanowana. Coraz częściej twórca staje się kimś, kto bezmyślnie powiela schematy, chcąc przypodobać się gustom tzw. masowego odbiorcy. Liczni artyści robią tylko to, co sprzeda się w mediach. Dziwi taka postawa, ponieważ obraz filmowy ma wpływ na kształtowanie osobowości odbiorcy. Każdy, kto używa kamery, bierze odpowiedzialność za to, co przekazuje.

Krytycy mówią o zjawisku ponowoczesności, o rozbiciu uniwersum znaczeń, jakim niegdyś była kultura w skali europejskiej czy światowej. Postmodernizm, dekonstrukcjonizm stały się tłem analizy oraz kształtowania znaczeń: nieostrych, pogmatwanych, względnych. Widać to zarówno w twórczości malarskiej, filmowej, jak i w sztuce reporterskiej, grze aktorskiej, w happeningach itp. Towarzyszy temu brak odniesienia człowieka do wartości najwyższej, jaką jest Bóg, a tym samym depersonalizacja jednostki, wątpliwe relacje etyczne między ludźmi, kryzys rodziny i roli państwa.

Rodzi się pytanie, czy artysta powinien ulegać wymaganiom odbiorcy masowego, a nawet deptać wartości? Czy dążąc do ukazania prawd własnych, powinien liczyć się z tradycją kulturową oraz wrażliwością społeczną, czy może nie brać ich pod uwagę? Odbiorca ocenia dzieło pod względem moralnym. O sferze kultury należy rozmawiać z zachowaniem reguł moralnych i wartości artystycznych.

Rozwój duchowy zakłada wspólnotę celów indywidualnych i społecznych, podporządkowanych zbawieniu człowieka. Również kultura współczesna może temu służyć. Pozytywna twórczość jest darem wynikającym z otrzymanych talentów. Każdy człowiek ma określone dary i talenty, powinien je rozwijać w duchu wartości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Już sam tytuł tej publikacji zmusza do zastanowienia: co to jest savoir-vivre? To jest to samo co bon ton, tylko że brzmi jeszcze bardziej obco. Dziecko będzie dociekało dalej: ale co to jest bon ton? Jest to wiedza o tym, jak dobrze wychowany człowiek zachowuje się w różnych sytuacjach. Lektura ta spowoduje, że każdy, kto ją przeczyta, zdobędzie tę wiedzę.

W 2004 roku Grzegorz Kasdepke zdobył ze tę książkę Nagrodę Edukacyjną XXI wieku.

– A dlaczego dzieciaczki mają takie smutne minki? – pani Cecylia pochyliła się nad bliźniakami i zrobiła buzię w ciup. – Coś się stało dzieciaczkom?

– Babcia nie pozwala nam oglądać telewizji – wyznała Buba.

– Gdy pani przychodzi – dodał Kuba.

Panią Cecylię zamurowało.

– A dlaczego? – zapytała ze zdumieniem, spoglądając na babcię Joasię.

– Jak to dlaczego? – obruszyła się babcia. – Bo to niekulturalnie gapić się w telewizor, gdy przychodzą goście! Tak samo, jak nie wypada oglądać telewizji podczas posiłków!

– A jaki tam ze mnie gość! – pani Cecylia machnęła ręką. – Traktujcie mnie jak domownika. Chętnie razem z wami pogapię się w telewizor…

Kuba i Buba aż podskoczyli z radości do góry. Babcia Joasia uśmiechnęła się kwaśno.

– Tym bardziej… – kontynuowała Pani Cecylia, sadowiąc się na kanapie – że… Zaraz, zaraz, która to już godzina? A właśnie, za moment rozpoczyna się moja ulubiona telenowela! Szybko, szybko, przełączcie na pierwszy program!...

Bliźniakom zrzedła mina. Telenowela?!

– Mówiłem, żeby jej nie wpuszczać… – szepnął Kuba.

– Właśnie… – mruknęła Buba.

– Mądry Polak po szkodzie – wyrwało się babci Joasi.

A potem podała pani Cecylii pilota.

G. Kasdepke, *Bon czy ton. Savoir-vivre dla dzieci*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 118.

Powyższy fragment dotyczy oglądania telewizji. Chyba wszystkie dzieci lubią bajki, filmy. Oglądać telewizję lubi także sąsiadka babci Joasi – pani Cecylia. Należy jednak pamiętać, że istnieje wiele gatunków twórczości filmowej. Programy przeznaczone dla dorosłych, nie są odpowiednie dla dzieci. Mali odbiorcy są bardzo podatni na wszystko, co widzą na szklanym ekranie. Jest to niebezpieczne, ponieważ filmy te mogą trwale wpłynąć na osobowość dziecka. Z całą pewnością Kuba i Buba nie powinni oglądać telenoweli – ulubionego gatunku pani Cecylii.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wartości ludzkie i chrześcijańskie, zasługujące na uwagę i pochwałę, można znaleźć nie tylko w filmach odwołujących się bezpośrednio do tradycji chrześcijańskiej, ale także powstających w innych kręgach kulturowych i religijnych, co potwierdza znaczenie kina jako przestrzeni wymiany kulturowej, która zachęca do otwarcia się i do refleksji nad rze-

czywistościami obcymi naszej formacji i mentalności. W tym sensie kino pozwala zmniejszać odległości i zyskuje ową szczególną godność właściwą kulturze, która „jest specyficznym sposobem istnienia i życia człowieka i tworzy zespół powiązań pomiędzy osobami żyjącymi wewnątrz każdej wspólnoty, określając międzyludzki i społeczny charakter bytu człowieka".

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości. Orędzie na XXIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 6.01.1995, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/sdssp_06011995.html [dostęp: 12.05.2020].

Tym, co dzisiaj rządzi, nie jest człowiek, ale pieniądz, to pieniądz, pieniądze rządzą. A Bóg, nasz Ojciec, powierzył zadanie doglądania ziemi nie pieniądzom, ale nam: mężczyznom i kobietom, do nas należy to zadanie! Tymczasem mężczyźni i kobiety są poświęceni w imię bożków zysku i konsumpcji: „jest to kultura odrzucenia". Kiedy psuje się komputer, robi to tragedię, ale ubóstwo, potrzeby, dramaty tak wielu osób stają się czymś normalnym. Jeśli w zimową noc tutaj w pobliżu, np. przy ulicy Ottaviano, umiera człowiek, nie budzi to zainteresowania. Jeśli w tylu częściach świata są dzieci, które nie mają co jeść, nie budzi to zainteresowania, wydaje się, że to rzecz normalna. Tak nie może być! A jednak takie rzeczy stają się czymś normalnym: to, że ludzie bezdomni umierają z zimna na ulicy, nie budzi zainteresowania. Natomiast spadek notowań o 10 punktów, to jest tragedia! W ten sposób osoby są odrzucane, jakby były odpadami.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 78.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców, księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził: czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz? Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałą i czcią go uwieńczyłeś. (...) Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich; złożyłeś wszystko pod jego stopy (Ps 8,4-5.7).

A dobroć Pana Boga naszego niech będzie nad nami! I wspieraj pracę rąk naszych, wspieraj dzieło rąk naszych! (Ps 90,17).

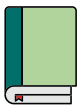
To bowiem, co o Bogu można poznać, jawne jest wśród nich, gdyż Bóg im to ujawnił. Albowiem od stworzenia świata niewidzialne Jego przymioty – wiekuista Jego potęga oraz bóstwo – stają się widzialne dla umysłu przez Jego dzieła, tak że nie mogą się wymówić od winy (Rz 1,19-20).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

We współczesnym społeczeństwie środki społecznego przekazu odgrywają wyjątkowo ważną rolę w informowaniu, rozwoju kultury i kształceniu. Rola ta wzrasta w związku z postępem technicznym, bogactwem i rozmaitością przekazywanych wiadomości, wpływem wywieranym na opinię publiczną (KKK 2493).

Por. KKK 2494; 2495; 2500, 2501; 2513.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 78.

Garbicz A., *Kino, wehikuł magiczny. Przewodnik osiągnięć filmu fabularnego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.

Gwóźdź A., *Obrazy i rzeczy*, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2003.

Historia kina. Kino klasyczne, t. 2, red. T. Lubelski, I. Sowińska, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2011.

Jan Paweł II, *Do uczestników sympozjum nt. „Kino nośnikiem wartości duchowych i kulturowych"*, Rzym 1 XII 1997, „L'Osservatore Romano" 1998, nr 3(201), s. 53-54.

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości.* Orędzie na XXIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 6.01.1995, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/sdssp_06011995.html [dostęp: 12.05.2020].

Prasa, radio, telewizja i film w nauczaniu Kościoła. Antologia tekstów źródłowych, wybór i oprac. K. Kluza, wyd. Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy, Warszawa 1992.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Słownik filmu, red. R. Syski, wyd. Zielona Sowa, Kraków 2005.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2008, s. 118-133.

Sobolewski T., *Za duży blask: o kinie współczesnym*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

13.

Wartość wyznawanej religii

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

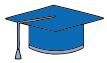
Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie zasad wiary

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wpływ religii na postępowanie w moim życiu

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Historia religii na świecie.
- Podstawy religii chrześcijańskiej.
- Katolicyzm w Polsce.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek jest istotą religijną.
- Zgodność rozumu poznającego z wyznawaną wiarą[1].
- Konieczność i obowiązek głoszenia wiary.

Zasady

- Wyznaję wiarę duchowo i w sposób publiczny.
- Zasady wiary staram się wprowadzać w życie.
- Rozmawiam o wartościach wiary.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wiara pozwala na poznawanie samego siebie i na właściwe wybory moralne w życiu.
- Należy przekazywać wiarę dzieciom jako największy skarb.
- Wartości wiary należy dostrzegać w życiu społecznym.

Zasady

- Wspólnie z dziećmi kierujemy się zasadami wiary chrześcijańskiej.
- Rozwijamy wiarę w rodzinie przez przekazywanie wiedzy religijnej (teologia), modlitwę i kult (udział w życiu liturgicznym Kościoła).
- Żyjąc zasadami wiary, pomagamy innym ludziom dostrzec jej wartości (działalność misyjna, świadectwo własnego życia).

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Religia i wiara odgrywają zasadniczą i podstawową rolę wychowawczą.
- Wartości wiary świadczą o bogactwie duchowym człowieka.
- Szkoła nie może unikać zagadnień wiary i religii (tzw. postawa indyferentyzmu i „prywatności" wiary).

Zasady

- Rozmawiam z wychowankami na temat wartości wyznawanej wiary.
- Uznaję, że życie moralne ma uzasadnienie w wierze, ma konsekwencje w obecnym i przyszłym życiu.

[1] FR 2.

– Jako wierzący budujemy wspólnotę wiary między nauczycielami i wychowawcami, rodzicami oraz wychowankami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Rozmawiamy na temat różnorodności religii. Pokazujemy zdjęcia świątyń różnych wyznań chrześcijańskich. Pytamy o to, jak dzieci rozumieją tolerancję.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie akceptują wartości wiary[2]. Potrafią rozmawiać o niej z otwartością, analizują swoje życie w świetle zasad wiary. Zaangażowanie religijne przejawia się w pogłębianiu wiedzy religijnej i w publicznym wyznawaniu wiary.

[2] „Wierni, przez chrzest wcieleni do Kościoła, dzięki otrzymanemu znamieniu są przeznaczeni do uczestnictwa w kulcie religii chrześcijańskiej, i odrodzeni jako dzieci Boże są zobowiązani do wyznawania przed ludźmi wiary, jaką otrzymali od Boga za pośrednictwem Kościoła". KK 11.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie indyferentyzmu religijnego[3], braku wiedzy i niechęci do uczestnictwa w katechezach, lekcjach religii, mszy świętej. Wiarę traktuje się jedynie jako część kultury opartej na zwyczaju. Oddziela się sfery życia wewnętrznego od kontaktów społecznych. Zanika kult jako wyraz wiary; zarzuca się modlitwę indywidualną i uczestnictwo w niedzielnej liturgii (w wypadku uczniów innego wyznania lub religii błędy i postawy mogą być analogiczne).

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek jest istotą religijną. Jest dzieckiem Bożym. Pierwszymi nauczycielami wiary są rodzice. Dzieci najlepiej uczą się poprzez dobry przykład. Wiarę można rozpatrywać jako zadanie dla każdego chrześcijanina, a uczynki człowieka to wyraz tej wiary. Religia odgrywa podstawową rolę wychowawczą.

[3] „Wyobraźmy sobie świat, który wykreślił prawdziwego Boga ze swego społecznego życia. Będziemy wtedy mieli obraz cyrków rzymskich, gdzie ludzie walczyli ze zwierzętami i umierali, aby swoją śmiercią zabawić innych ludzi. Wykreślając Boga będziemy mieli obraz straszliwych wojen, wycinających w pień mieszkańców podbitych ziem i pozostawienie zgliszczy. Będziemy mieli obozy koncentracyjne dla zagłady całych narodów, czego doświadczył XX wiek". J. Glemp, *Prymas Polski do młodzieży*..., dz. cyt., s. 73.

Istotą współdziałania wyznawców różnych religii jest zaufanie. Źródła wiary znajdujemy w Piśmie Świętym i w Tradycji Kościoła, w biografiach świętych i błogosławionych, w historii naszego życia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Władysław Bełza (1847-1913) – polski poeta neoromantyczny, publicysta, animator życia kulturalnego, działacz oświatowy. Pisał w duchu patriotycznym, dlatego nazwano go piewcą polskości.

Trzy są cnoty, o tym wiedz,
Które trzeba w sercu strzec.
Pierwsza, Wiary silna broń,
Wiary w Polski trwały byt,
Że ją dźwignie Boża dłoń
I na sławy wzniesie szczyt!
Druga, w doli gorzkiej, złej,
Niech od zwątpień strzeże cię;
Zdrój pociechy płynie z niej,
A Nadzieją zowie się!
Trzecia, Miłość, której siew
W serca rzucił niebios Pan,
Która każe własną krew
Za ojczysty przelać łan!
Te są cnoty, o tym wiedz,
Któreś winien w sercu strzec.

W. Bełza, *Cnoty kardynalne*, w: tegoż, *Katechizm polskiego dziecka*, wyd. Nortom, Wrocław 2014, s. 9.

Przytoczony powyżej wiersz jest dowodem na to, że poezja dziecięca i bajki nie tylko zachwycają magią baśniowego świata, wywołują uśmiech, dotyczą zabawy, ale również uczą właściwego postępowania, pokazują, że dobro zwycięża ze złem, a patriotyzm, wytrwałość i ciężka praca zostają wynagrodzone.

Autor przywołuje trzy cnoty kardynalne jako najważniejsze w życiu człowieka. Są to: wiara, nadzieja i miłość. Żyjąc zasadami wiary, pomagamy innym, dostrzec jej wartość.

Wiersz powstał w czasie, kiedy Polski nie było na mapie świata. Utwór ten z pewnością miał obudzić w rodakach nadzieję, bo w połączeniu z miłością i wiarą pozwalał przetrwać w tak ciężkich czasach. Wiersz adresowany jest przede wszystkim do młodzieży i dzieci.

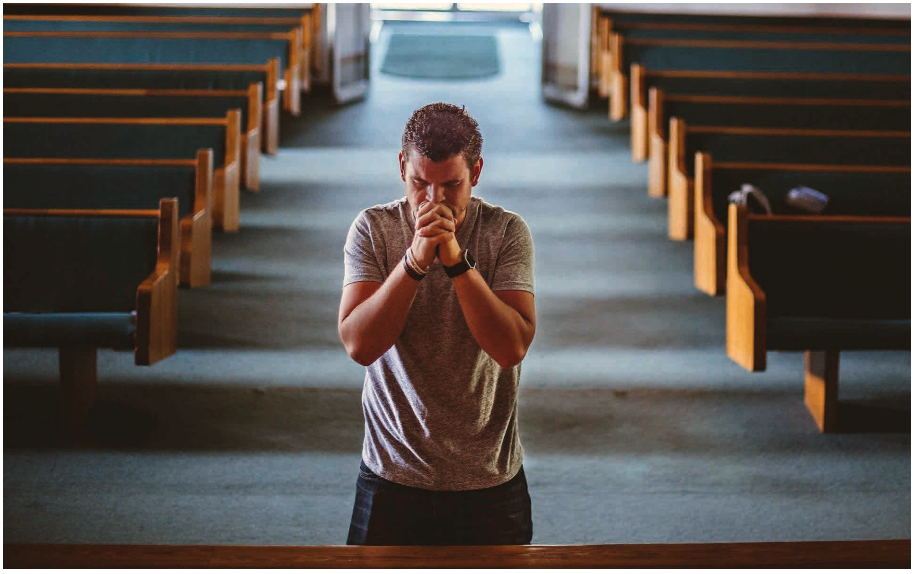
III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Drodzy młodzi, dziś musicie opierać się subtelnej a zarazem śmiertelnej pokusie, by wyłączyć Boga z życia, albo sprowadzić wiarę do okazjonalnych i formalnych gestów. Kościół potrzebuje świadków gotowych pójść za Chrystusem aż po krzyż.

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia*. Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX Światowym Dniem Młodzieży, 26.07.2004, 2, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005.

Jak przeżywamy to, że jesteśmy Kościołem? Jesteśmy żywymi kamieniami czy jesteśmy, żeby tak powiedzieć, kamieniami zmęczonymi, znudzonymi, obojętnymi? Czy zwróciliście uwagę, jaki smutny jest widok chrześcijanina zmęczonego, znudzonego, obojętnego? Taki chrześcijanin

to nie to, chrześcijanin musi być żywy, pełen radości z tego, że jest chrześcijaninem; musi żyć tym pięknem, że należy do ludu Bożego, którym jest Kościół. Czy otwieramy się na działanie Ducha Świętego, by odgrywać czynną rolę w naszych wspólnotach, czy też zamykamy się w sobie, mówiąc: „Mam tyle rzeczy do zrobienia, to nie moje zadanie?".

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 12.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Patrzcie, nauczałem was praw i nakazów, jak mi rozkazał czynić Pan, Bóg mój, abyście je wypełniali w ziemi, do której idziecie, by objąć ją w posiadanie. Strzeżcie ich i wypełniajcie je, bo one są waszą mądrością i umiejętnością w oczach narodów, które usłyszawszy o tych prawach powiedzą: „Z pewnością ten wielki naród to lud mądry i rozumny". Bo któryż naród wielki ma bogów tak bliskich, jak Pan, Bóg nasz, ilekroć Go wzywamy? Któryż wielki naród ma prawa i nakazy tak sprawiedliwe, jak całe to Prawo, które Ja wam dziś daję? (Pwt 4,5-8).

Por. 1Krl 8,10-21; Ps 145,18.

Niech będzie błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego, Jezusa Chrystusa. On w swoim wielkim miłosierdziu przez powstanie z martwych Jezusa Chrystusa na nowo zrodził nas do żywej nadziei: do dziedzictwa niezniszczalnego i niepokalanego, i niewiędnącego, które jest zachowane dla was w niebie. Wy bowiem jesteście przez wiarę strzeżeni mocą Bożą dla zbawienia, gotowego objawić się w czasie ostatecznym. Dlatego radujcie się, choć teraz musicie doznać trochę smutku z powodu różnorodnych doświadczeń. Przez to wartość waszej wiary okaże się o wiele cenniejsza od zniszczalnego złota, które przecież próbuje się w ogniu, na sławę, chwałę i cześć przy objawieniu Jezusa Chrystusa. Wy, choć nie widzieliście, miłujecie Go; wy w Niego teraz, choć nie widzicie, przecież wierzycie, a ucieszycie się radością niewymowną i pełną chwały wtedy, gdy osiągniecie cel waszej wiary – zbawienie dusz (1P 1,3-9).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W ciągu historii, aż do naszych czasów, ludzie w rozmaity sposób wyrażali swoje poszukiwanie Boga przez wierzenia i akty religijne (modlitwy, ofiary, kulty, medytacje itd.). Mimo niejednoznaczności, jaką one mogą w sobie zawierać, te formy wyrazu są tak powszechne, że człowiek może być nazwany istotą religijną. On z jednego człowieka wyprowadził cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi. Określił właściwe czasy i granice ich zamieszkania, aby szukali Boga, czy nie znajdą Go niejako po omacku. Bo w rzeczywistości jest On niedaleko od każdego z nas. Bo w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy (KKK 28).

Por. KKK 39, 842-845, 2244, 2569.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Dajczer T., *Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 12.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja *Dominus Iesus*, wyd. Pallottinum, Poznań 2006.

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, 7.04.1988, wyd. Pallottinum, Poznań 1998.

Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823-920.

Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Matysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 753-822.

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia.* Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX Światowym Dniem Młodzieży, 26.07.2004, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005, s. 216-219.

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Malherbe M., *Religie ludzkości*, tłum. M. Frankiewicz, wyd. Znak, Kraków 1997.

Odasso G., *Biblia i religie*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. A. Scarabel, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, tłum. T. Żeleźnik, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Rusecki M., *Istota i geneza religii*, Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, Lublin–Sandomierz 1997.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, tłum. M. Ruta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

14.

Wartości zawarte w Biblii dla życia społecznego i indywidualnego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

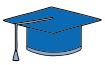
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie zasad wiary

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Spojrzenie na Biblię jako na Dzieło Boga i człowieka (autor natchniony)

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Współpraca Boga i człowieka w dziele powstania Biblii.
- Historia Narodu Wybranego i rozwój jego kultury.

– Wpływ wiary na kształtowanie się kultury społeczeństwa.
– Człowiek „starotestamentowy" i „nowotestamentowy".

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Poznawanie Biblii jako Księgi natchnionej[1].
– Historia narodów kształtuje historię świata i kulturę.
– Pojęcie Boga jest pojęciem wszystkich narodów i kultur.

Zasady

– Stale czytam Stary i Nowy Testament.
– Wiara kształtuje moją postawę wobec innych.
– W życiu kieruję się zasadami wiary.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Niezbędne jest poznawanie tekstów biblijnych.
– Przez teksty Starego i Nowego Testamentu Bóg przemawia do człowieka.
– Biblia jest ekspresją Ducha Boga i ducha człowieka.

Zasady

– Traktuję Biblię jak Księgę Życia.
– Zapoznaję się z literaturą biblijną.
– Wyjaśniam dziecku trudniejsze fragmenty Pisma Świętego.

[1] „Kościół miał zawsze we czci Pisma Boże, podobnie jak samo Ciało Pańskie, skoro zwłaszcza w Liturgii św. nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego. Zawsze uważał i uważa owe Pisma zgodnie z Tradycją świętą, za najwyższe prawidło swej wiary, ponieważ natchnione przez Boga i raz na zawsze utrwalone na piśmie przekazują niezmiennie słowo samego Boga, a w wypowiedziach Proroków i Apostołów pozwala rozbrzmiewać głosowi Ducha Świętego. Trzeba więc, aby całe nauczanie kościelne, tak jak sama religia chrześcijańska, żywiło się i kierowało Pismem św. Albowiem w księgach świętych Ojciec, który jest w niebie spotyka się miłościwie ze swymi dziećmi i prowadzi z nimi rozmowę. Tak wielka zaś tkwi w słowie Bożym moc i potęga, że jest ono dla Kościoła podporą i siłą żywotną, a dla synów Kościoła utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem czystym i stałym życia duchowego. Stąd doskonałe zastosowanie ma do Pisma św. powiedzenie: «żywe jest słowo Boże i skuteczne» (Hbr 4,12), które «ma moc zbudować i dać dziedzictwo wszystkim uświęconym»" (Dz 20,32). KO 21.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Biblia zawiera wartości kultury i wartości wiary; wartości prawdy objawionej.
- Biblia ma znaczenie formacyjne i wychowawcze.
- Biblia kształtuje kulturę chrześcijańską.

Zasady

- Interpretuję Biblię zgodnie z nauką Kościoła.
- W wychowaniu i formacji wykorzystuję teksty biblijne.
- Propaguję literaturę biblijną.
- Na lekcjach omawiam i wyjaśniam kontekst kulturowy, w którym powstały Księgi Pisma Świętego.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie podzieleni są na grupy, z których każda ma za zadanie opowiedzieć jedną z przypowieści biblijnych. Następnie dzieci wymieniają cechy przypowieści, np.: prosta fabuła, przedstawienie zwykłego wydarzenia, ma dwie warstwy: zewnętrzną – to, o czym opowiada, i ukrytą, zawierającą naukę.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Czytanie fragmentów Pisma Świętego staje się stałym punktem każdego dnia. Uczeń odczytuje teksty natchnione zgodnie z nauką Kościoła. (Biblia jest poznawana prawidłowo i z zainteresowaniem.) Biblijne treści przyczyniają się do kształtowania osobowości człowieka i jego związków społecznych. Biblia jest traktowana nie tylko jako tekst o wartościach literackich i historycznych, ale przede wszystkim – jako zbiór zasad moralnych o znaczeniu uniwersalnym. Tłumaczy i uzasadnia wyznawaną wiarę.

1.10. ZAGROŻENIA

Brakuje wiedzy na temat Biblii lub jej znajomość jest niewielka. Błędnie interpretuje się rolę Boga i autora natchnionego. Istnieje ryzyko nieuznawania auto-

rytetu Kościoła i Tradycji w jej interpretacji Biblii. Odrzuca się Biblię jako dokument wiary, nie uznaje się jej roli w kształtowaniu kultury chrześcijańskiej[2].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek wierzący spotyka się z Biblią: na Mszy św., podczas sakramentów świętych, obrzędów religijnych lub czyta ją w domu. Jednak często słyszy się, że ludzie nie chcą czytać Biblii, ponieważ jej nie rozumieją. Czytania Pisma Świętego można się nauczyć, potrzeba do tego czasu. Należy pamiętać, że zawsze opowiada ono o Bogu i Jego miłości do ludzi. Biblia jest księgą o miłości Boga do człowieka.

Uczeń powinien mieć świadomość, jaka wiedza jest potrzebna, aby właściwie interpretować Biblię. Jeśli nie wyniósł tej wiedzy z domu ani ze szkoły – dobrze, jeśli sam szuka jej w różnych źródłach.

[2] „Mamy obowiązek w każdej okoliczności świadczyć o Chrystusie, Jego męce, zmartwychwstaniu, wstąpieniu do nieba, o Jego obecności wśród nas. Czynić to musimy z pokorą, bo Pan Jezus przyszedł nie po to «aby mu służono, lecz aby służyć…» (Mt 20,28). W ten sposób tworzymy wielki, nadprzyrodzony organizm, który nazywamy Kościołem, Ludem Bożym, Mistycznym Ciałem Jezusa. To jest wielka wspólnota wierzących, na której czele stoi Jezus Chrystus, ubogacający nas swoimi łaskami". J. Glemp, *Prymas Polski do*…, dz. cyt., s. 65.

Wartością silnie zaakcentowaną w Biblii jest poświęcenie. Żeby być dzieckiem Bożym, należy wyzbyć się pychy, zmysłowości, egoizmu, wygodnictwa.

Pismo Święte mówi także o przebaczeniu i mądrości. Trzeba zrozumieć, że dla osobistego dobra, paradoksalnie, trzeba zrezygnować z własnego „ja". Należy zastanawiać się nad sensem istnienia i celem życia, i to nie w podeszłym wieku, ale także w młodości. Nigdy nie wiemy, kiedy nastąpi kres naszego życia, a przecież na sądzie ostatecznym będą rozpatrywane nasze uczynki.

Treści zawarte w Piśmie Świętym ukazują sens życia i wartości, jakimi człowiek powinien kierować się w życiu codziennym. Dobrze jest, jeśli człowiek rozwija w sobie potrzebę częstej lektury Pisma Świętego, ponieważ dzięki temu pogłębi swoje życie religijne.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Joanna Papuzińska (ur. 1939) to znana wszystkim autorka książek dla dzieci. Jest profesorem zwyczajnym nauk humanistycznych, krytykiem literackim. Zdobywczyni wielu nagród i wyróżnień, m.in.: Złotego Krzyża Zasługi; wyróżnienia w edycji Międzynarodowej Nagrody Literackiej im. Janusza Korczaka za „Darowane kreski"; Medalu im. Janusza Korczaka; Nagrody Ministra Kultury i Sztuki; książka „Wędrowcy" została zaliczona do Kanonu Książek dla Dzieci i Młodzieży; wyróżnienia w konkursie Dziecięcy Bestseller Roku 2004; Orderu Uśmiechu; Złotego Medalu „Zasłużony Kulturze Gloria Artis"; Odznaki Honorowej za Zasługi dla Ochrony Praw Dziecka.

Joanna Papuzińska jest także autorką licznych prac naukowych. Każdej z jej publikacji przyświeca zamysł wychowawczy.

Ja byłem bardzo zarozumiałym chłopcem i ciągle chodziłem nadęty. Zdawało mi się, że jestem najmądrzejszy, najpiękniejszy i najważniejszy na świecie. Od tego nadymania robiłem się coraz większy i większy, aż w końcu stałem się wielkoludem. Z początku podobało mi się to nawet, bo byłem największy i najsilniejszy. Ale co z tego? Nikt mnie nie lubił, nikt nie chciał się ze mną bawić. Teraz wiem, że lepiej być zwyczajnym chłopcem i nie nadymać się.

J. Papuzińska, *Nasza mama czarodziejka*, Wydawnictwo Literatura, Warszawa 1994, s. 9.

Z powyższego fragmentu uczeń może wyciągnąć wnioski, że od człowieka zależy, na jakich wartościach będzie budował swoje relacje z innymi ludźmi. Chłopiec z opowiadania był zarozumiały i niemiły. Na początku nawet podobało mu się to, że wywyższał się nad wszystkich. Dopiero kiedy takie postępowanie doprowadziło go do samotności, zrozumiał, że lepiej być życzliwym. Dobro jest potrzebą dzisiejszego człowieka i świata. A odpowiadanie złem na zło rodzi kolejne konflikty. Wystarczyło okazać chłopcu trochę dobra i on od razu zmienił się. Praca nad sobą prowadzi do osiągnięcia doskonałości. Chociaż jest to ciężka praca, to bardzo się opłaca.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrześcijanin na wzór Chrystusa winien ożywiać rzeczywistość świata współczesnego duchem Ewangelii i ukazywać na co dzień, przykładem swego zaangażowania, że możliwe jest lepsze współżycie między ludźmi w sprawiedliwości, prawdzie i poszanowaniu godności osoby ludzkiej.

Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, red. S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985, s. 439.

Biblia nie tylko otwiera nam drogę do zrozumienia tajemniczej relacji między Stwórcą a światem stworzonym, ale rzuca też światło na zadanie, jakie człowiek ma do spełnienia wobec świata. „Praca" Boga jest niejako przykładem dla człowieka. Jest on bowiem powołany nie tylko do tego, by mieszkać w świecie, ale by go „budować", stając się w ten sposób „współpracownikiem" Boga.

DD 10.

Mimo tego wolnego od złudzeń realizmu Pismo Święte zachowuje bardzo pozytywną wizję wartości życia. Człowiek niezmiennie jest stworzony „na obraz Boży" (por. Rdz 1,26), a każdy wiek ma swoje zalety i zadania.

Jan Paweł II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, 6, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, dz. cyt.

Moglibyście zapytać: „Ojcze, ale jaką bronią można się obronić przed tym kuszeniem, przed tym mamieniem księcia tego świata, przed jego pochlebstwami?". Bronią jest sam Jezus: Słowo Boże, a także pokora i łagodność. Pomyślmy o Jezusie, kiedy Go policzkują: jaka pokora, jaka łagodność. Mógł ubliżyć, a jednak zadał tylko pokorne, łagodne pytanie. Pomyślmy o Jezusie w czasie Jego męki. Prorok mówi o Nim: „jak baranek

na rzeź prowadzony, nie wydał żadnego okrzyku". Pokora. Pokora i łagodność: to jest broń, której książę świata, duch świata nie toleruje, bo jego propozycje to władza światowa, propozycje próżności, bogactw. Pokory i łagodności nie toleruje.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 23.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli wasza sprawiedliwość nie będzie większa niż uczonych w Piśmie i faryzeuszów, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego. (...) Słyszeliście, że powiedziano: Oko za oko i ząb za ząb! A Ja wam powiadam: Nie stawiajcie oporu złemu: lecz jeśli cię kto uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi! Temu, kto chce prawować się z tobą i wziąć twoją szatę, odstąp i płaszcz! Zmusza cię kto, żeby iść z nim tysiąc kroków, idź dwa tysiące! Daj temu, kto cię prosi, i nie odwracaj się od tego, kto chce pożyczyć od ciebie. Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski (Mt 5,20; 38-48).

Por. Wj 20,7; 13; 21,12; 24,1; Kpł 19,18; 24,19n; Lb 30,3; Pwt 5,17-18; 7,2-5; 15,3; 20,13-18; 24,1; 25,19; Iz 16,1; Mt 5,32-38. 43-48; 18;1-4, 8; 19,6-9; Mk 10,2-12; Łk 6,27n. 31-36; 12,58n; Rz 12,21; 1Kor 7,10n; Jk 5,12.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W Piśmie Świętym Kościół nieustannie znajduje swój pokarm i swoją moc, ponieważ przyjmuje w nim nie tylko słowo ludzkie, ale to, czym jest ono rzeczywiście: Słowo Boże. W świętych księgach Ojciec, który jest w niebie z wielką miłością wychodzi swoim dzieciom naprzeciw i rozmawia z nimi (KKK 104).

Por. KKK 2061; 2072; 2196; 2261; 2262; 2449; 2464.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Adamiak E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, wyd. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, tłum. B.A. Gancarz, wyd. „Bratni Zew", Kraków 2007.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 23.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, red. S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985.

Jan Paweł II, List *Dies Domini*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

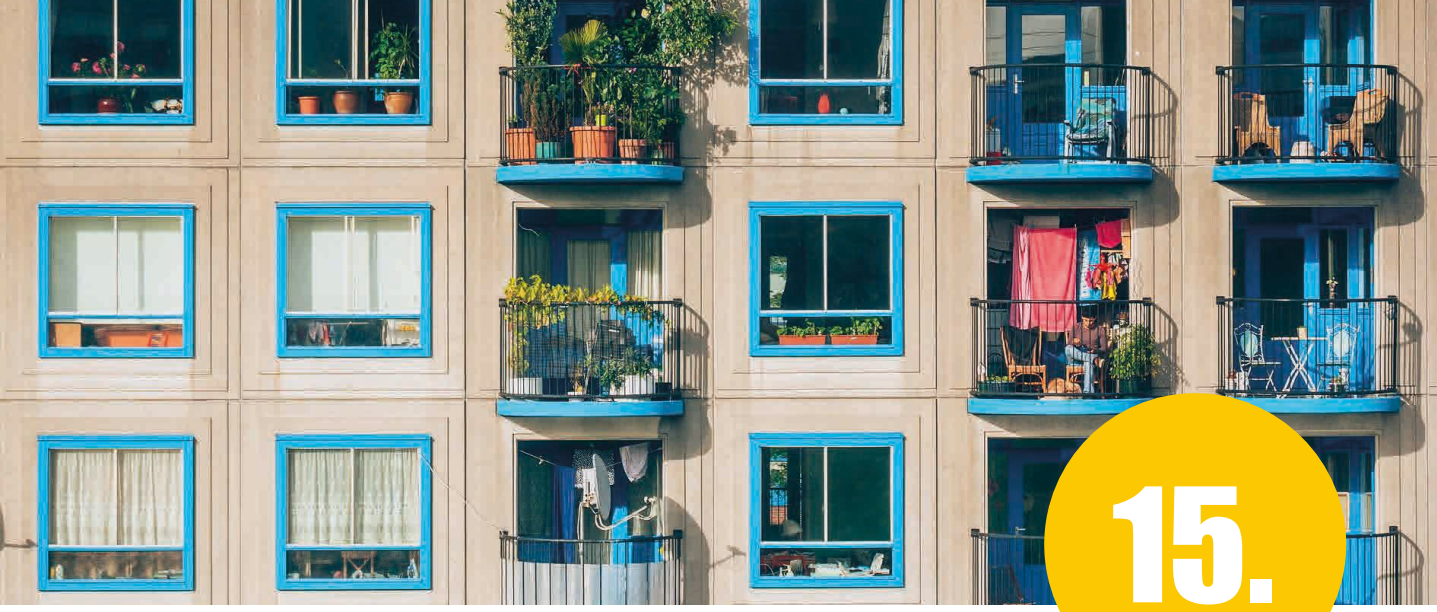
Jan Paweł II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 516-526.

Schreiner J., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

Synowiec J., *Dekalog*, wyd. „Bratni Zew", Kraków 2004.

15.

Wartość życia człowieka w aspekcie społecznym

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

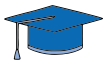
Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Patriotyzm

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Miłość i poszanowanie własnego narodu

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Tożsamość buduje się poprzez przynależność do rodziny, narodu i państwa.

– Jako osoba, jestem częścią danego społeczeństwa[1].
– Przenoszenie miłości własnej i miłości rodziny na miłość do ojczyzny.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Przynależność do określonej grupy społecznej, do określonego narodu.
– Życie w społeczności uczy odpowiedzialności.
– Naród jest podstawą życia społecznego.
– Kultura, język, religia są podstawą trwania danego narodu.

Zasady

– Rozwijam stałą łączność pomiędzy: sobą, rodziną, grupą społeczną i całym narodem.
– Przynależność do grupy społecznej oducza mnie egoizmu i rozwija we mnie bezinteresowność i uczynność wobec drugiego człowieka.
– Emocjonalną postawę wobec ojczyzny rozwijam poprzez szacunek dla kultury, poprzez znajomość historii.
– Szczycę się moją przynależnością do narodu polskiego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Trzeba pielęgnować poczucie przynależności do własnego narodu i silnej z nim więzi[2].
– Należy bronić polskości w swojej rodzinie[3] i w narodzie.

---

[1] „Osoba ludzka z głębi swej natury jest istotą społeczną, ponieważ takiej pragnął Bóg, który ją stworzył. Rzeczywiście, natura człowieka jawi się jako natura istoty, która odpowiada na swoje potrzeby zgodnie z podmiotowością relacyjną, a więc na sposób bytu wolnego i odpowiedzialnego, uznającego konieczność łączenia się i współpracy ze swoimi bliźnimi oraz zdolnego do współpracy z nimi w porządku poznania i miłości. Społeczność jest pewną grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. (...) Bóg nie stworzył człowieka jako istoty samotnej, lecz pragnął, by był istotą społeczną". KNSK 149.

[2] „Ta wspólnota wiernych, obdarzona bogactwem kulturowym własnego narodu, powinna głęboko zapuszczać korzenie w lud". DM 15.

[3] „Naród jest wielką rodziną rodzin. To pierwsza społeczność, z którą spotykamy się w rodzinie. Do narodu wprowadza nas rodzina; w rodzinie otrzymujemy gotowy dar języka ojczystego". S. Wyszyński, *Niedobrze być człowiekowi samemu*, w: *Człowiek – osoba – płeć*, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998, s. 64.

– Każdy człowiek rodzi się i pozostaje w naturalnym związku ze swoim narodem.

Zasady

– Potrafię rozmawiać z dzieckiem na tematy związane z wartościami narodowymi Polaków.
– Nieustannie poznaję kulturę i historię narodu polskiego.
– Wspólnie z dzieckiem uczestniczę w uroczystościach patriotycznych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Każdy przynależy do określonego narodu.
– Wartości narodowe kształtują osobowość człowieka.
– Wartości narodowe są niezbędne w procesie wychowawczym.

Zasady

– Szkoła organizuje uroczystości o charakterze narodowym.
– Tworzymy programy szkolne nastawione na rozwój kultury narodowej w tym na: język, znajomość historii, kultury, procesów politycznych, społecznych i gospodarczych.
– Jako wychowawca ukazuję, na czym polega bycie prawdziwym patriotą.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zadaniem uczniów jest wykonanie swojego klasowego sztandaru. Każdy wychowanek wybiera lub tworzy własny symbol – pochodzący z historii, kultury, literatury i tradycji – który jest mu w jakiś sposób bliski, np. związany z dziejami jego rodziny lub regionu. Wszystkie symbole umieszcza się na sztandarze. Przy tej okazji nauczyciel może prowadzić z uczniami dyskusję na temat tożsamości narodowej. Warto poruszyć wątek Polaków przebywających na emigracji i ich tęsknoty za ojczyzną.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wypracowuje się poczucie przynależności do polskiego narodu o bogatej kulturze, języku, historii i wartościach. Uczniowie bronią wartości narodowych, uczestniczą w uroczystościach i świętach narodowych. Dbają o rozwój polskiej kultury. Utożsamiają się z narodem polskim, pomimo istnienia różnic regionalnych.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniom grozi poczucie zagubienia w społeczeństwie, wtedy brakuje im umiejętności utożsamiania się z wartościami narodowymi. Istnieje ryzyko nieznajomości historii, tradycji, kultury politycznej i gospodarczej narodu polskiego. W rezultacie poszukuje się samorealizacji w innych kulturach lub subkulturach.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Powstaje pytanie, jak współcześnie mówić dzieciom o tym, czym jest ojczyzna? Mały człowiek poznaje symbole i tradycje narodowe, uczestniczy w obchodach świąt narodowych. Historia narodu jest historią rodzin i indywidualnych ludzi, a obrona wolności jest działaniem patriotycznym, społecznym o najwyższej wartości, ponieważ rozciąga się na przyszłe pokolenia. Rozwój społeczny, patriotyzm, szacunek do własnego narodu, budowanie tożsamości poprzez przynależność do rodziny, narodu i państwa to wyzwania przed którymi stoją rodzice i pozostałe podmioty wychowujące.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Artur Oppman (1867-1931) – polski poeta okresu Młodej Polski, publicysta, varsavianista. Publikował w „Wędrowcu", „Kurierze Codziennym", „Kurierze Warszawskim", „Tygodniku Ilustrowanym", „Kłosach" i „Świcie". Pochodził z niemieckiej rodziny mieszczańskiej, ale jego matka i babka były Polkami. Dziadek brał udział w powstaniu listopadowym, a ojciec w powstaniu styczniowym. Umiłowanie ojczyzny sprawiło, że w roku 1920 zaciągnął się jako szeregowiec do piechoty. 27 lutego 1921 generał Kazimierz Sosnkowski Minister Spraw Wojskowych, mianował go redaktorem naczelnym pisma „Żołnierz Polski". Od 1 czerwca 1921 pełnił służbę w Oddziale III Naukowo-Szkolnym Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych. 3 maja 1922 został zweryfikowany w stopniu majora ze starszeństwem z dniem 1 czerwca 1919 i 1. lokatą w korpusie oficerów administracji, dział naukowo-oświatowy. W latach 1923-1924 pełnił służbę w Wojskowym Instytucie Naukowo-Wydawniczym w Warszawie, następnie awansował na podpułkownika ze starszeństwem z dniem 1 lipca 1923 i 1. lokatą w korpusie oficerów administracji, dział naukowo-oświatowy. 31 stycznia 1925 został przeniesiony w stan spoczynku.

Napisał wiele utworów dla dzieci. Każdy z nich charakteryzuje prostota i melodyjność. Wiersze patriotyczne recytowano na koncertach, akademiach itp. W 1928 r. otrzymał nagrodę literacką miasta Warszawa.

Ojczyzna twa, dziecię,
To cały ten kraj,
To lasy i pola,
Ten ogród i gaj
I strumień, co srebrnie
Pod słońca blask drga:
To wszystko, to wszystko
Ojczyzna jest twa!
Ojczyzna twa, dziecię,
To każdy nasz gród,
Gdzie siedzi od wieków
Hartowny w łzach lud,
Gdzie echo przeszłości
Jak złota pieśń gra:
To wszystko, to wszystko
Ojczyzna jest twa!
Ojczyzna twa, dziecię,
To rzędy tych chat,
Gdzie mieszka kmieć szczery,
Rodzony twój brat:
I kwiatów tysiące
I ptasząt tych ćma:
To wszystko, to wszystko
Ojczyzna jest twa!
Ojczyzna twa, dziecię,
To wstęgi tych rzek,
Co kraj ten zraszają
Od wieków po wiek
I góry podniebne,
Co wieńczy je mgła:
To wszystko, to wszystko
Ojczyzna jest twa! (…).

A. Oppman, *Twoja Ojczyzna*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór i oprac. M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 78.

Twórczości Artura Oppmana przyświecało bezgraniczne ukochanie Polski. Widać to także w przytoczonym powyżej wierszu. Autor opisuje uroki ojczyzny: góry, pola, ogrody, gaje, rzeki, strumienie, przyrodę i ludzi. Autor bezpośrednio zwraca się do dziecka: „To wszystko, to wszystko/ Ojczyzna jest twa! (…)". Poeta był szczęśliwy, że doczekał odzyskania wolności i mógł obserwować, jak Polska odbudowuje się spod zgliszczy zaborów po 123 latach udręki.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Otrzymując wiarę i dziedzicząc wartości i treści, jakie składają się na całokształt kultury własnego społeczeństwa, dziejów własnego narodu, każdy i każda z was zostaje duchowo obdarowany w samym swoim indywidualnym człowieczeństwie. (…) Nie możemy wobec tego dziedzictwa zachowywać postawy biernej czy wręcz marnotrawnej. (…) Musimy uczynić wszystko, na co nas stać, aby to duchowe dziedzictwo przejąć, potwierdzić, utrzymać, pomnożyć.

PS 11.

Katolicka nauka społeczna mówi w tym przypadku o społecznościach „naturalnych", aby wskazać na szczególny związek zarówno rodziny, jak i narodu z naturą człowieka, która ma charakter społeczny. Podstawowe drogi tworzenia się wszelkich społeczności prowadzą przez rodzinę i co do tego nie można mieć żadnych wątpliwości.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 73.

To prawdziwe życie, które wciąż próbujemy osiągnąć, jest związane trwaniem w egzystencjalnej jedności z „ludem" i dla każdej jednostki może się realizować jedynie w „my". Zakłada ono właśnie wyjście z obozów własnego „ja", ponieważ jedynie otwarcie tego uniwersalnego podmiotu otwiera również spojrzenie na źródło radości, na samą miłość – na Boga.

SPS 14.

Jeśli znaleźliśmy sens życia w Chrystusie, nie możemy być obojętni wobec kogoś, kto cierpi czy jest smutny.

Franciszek, Twitter, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 120.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc, i w śmierci należymy do Pana. Po to bowiem Chrystus umarł i powrócił do życia, by zapanować tak nad umarłymi, jak nad żywymi. Dlaczego więc ty potępiasz swego brata? Albo dlaczego gardzisz swoim bratem? Wszyscy przecież staniemy przed trybunałem Boga. Napisane jest, bowiem: Na moje życie – mówi Pan – przede Mną zegnie się wszelkie kolano. A każdy język wielbić będzie Boga. Tak więc każdy z nas o sobie samym zda sprawę Bogu" (Rz 14,7-12).

Por. Kpł 19,11-18; Syr 4,7; J 13,1-18; 13,34-35; 15,13; Rz 12,3-21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie naświetla także inne związki w społeczeństwie. W naszych braciach i siostrach widzimy dzieci naszych rodziców; w naszych kuzynach – potomków naszych przodków; w naszych współobywatelach – synów naszej ojczyzny; w ochrzczonych – dzieci naszej matki, Kościoła; w każdej osobie ludzkiej – syna lub córkę Tego, który chce być nazywany „naszym Ojcem". Dlatego więc nasze związki z bliźnim mają charakter osobowy. Bliźni jest nie tylko „jednostką" zbiorowości ludzkiej, ale jest „kimś", kto z racji swojego wiadomego pochodzenia zasługuje na szczególną uwagę i szacunek (KKK 2212).

Por. KKK 2199; 2212; 2239.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Franciszek, Twitter, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 23.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, *Dekalog dla Polaków*, wyd. Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Jan Paweł II, enc. *Dives in misericordia*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 57-99.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, wyd. Fundacja Jana Pawła II, Rzym 1986.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. „W drodze", Poznań 2005.

Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej: szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia, red. J.P. Cichocka, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 1998.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2000.

Wyszyński S., *Kamienie wołać będą*, wyd. Wydział Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, Warszawa 1984.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002.

Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

16.

Godność mojej osoby oraz godność innych ludzi

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność wartościowania

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozpoznanie swojej godności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Osoba spełnia się w dwóch wymiarach: duchowym i materialnym[1].

[1] „Człowiek, będąc obrazem Boga, jest uczestnikiem Boskiej natury i Boskiego życia. W tym zawiera się jego godność. On jeden spośród istot stworzonych na ziemi jest nosicielem Bożego obrazu. Człowiek przewyższa świat zwierząt, a nad sobą ma tylko Boga". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 25.

- Wartość, godność i duchowość mojego „ja”.
- Każde życie ludzkie jest jedyne, wyjątkowe, niepowtarzalne.
- Poznaję swoją godność poprzez wewnętrzne rozpoznanie i dialog z drugim człowiekiem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każdego należy traktować tak, jak by się chciało być samemu traktowanym[2].
- Drugi człowiek ma taką samą godność jak ja.
- Wartości duchowe stanowią o godności człowieka.
- Godność osoby pochodzi od Boga.

Zasady

- Mam świadomość własnego „ja”.
- Poczucie własnej godności przekładam na szacunek dla innych ludzi.
- Bronię swojej godności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Jesteśmy ludźmi i przysługuje nam jednakowa godność.
- Godność człowieka zobowiązuje go do odpowiedzialności za własne czyny.
- Wszystkie dzieci mają tę samą godność ludzką.

Zasady

- Kocham moje dziecko i dzielę się z nim wartościami duchowymi i materialnymi.
- Wspólnie, z moim dzieckiem, odkrywamy naszą niepowtarzalność, wartość i piękno życia.
- W trwałym i życzliwym dialogu utrwalamy wartości duchowe.

[2] „Poszanowanie godności ludzkiej absolutnie nie może pominąć tej zasady: trzeba uznawać każdego bez wyjątku za drugiego siebie, zważając przede wszystkim na jego życie i środki konieczne do jego godnego prowadzenia. Trzeba, by wszystkie programy społeczne, naukowe i kulturalne kierowały się świadomością prymatu każdej istoty ludzkiej”. KNSK 132.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- O godności szkoły, jako instytucji wychowawczo-dydaktycznej, stanowią uczniowie jako osoby.
- Każdy człowiek, a szczególnie dziecko, ma swoją godność i niepowtarzalną wartość.
- Proces wychowawczy jest wspólnym działaniem ucznia, wychowawcy i rodziców.

Zasady

- Jako wychowawca zawsze bronię godności każdego ucznia.
- Kształtowanie charakteru wychowanka polega na wspólnym odkrywaniu wartości.
- W procesie wychowawczym podstawowym środkiem działania jest dialog.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie obejrzany film może być punktem wyjścia do dyskusji o godności i wartości człowieka. Warto podjąć tematy: Jak daleko sięgają granice wolności? Dlaczego niektóre postacie są złe, a inne dobre? Czy dobro wraca?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie stopniowo rozpoznają swoją wartość. Poczucie własnej godności, wyjątkowości i niepowtarzalności kształtuje odpowiedzialną osobowość. Przez wzajemny dialog uczniów, rodziców i wychowawcy następuje rozpoznanie i uznanie wartości i godności życia ludzkiego[3]. Wprowadza się hierarchię wartości do własnego życia. Następuje rozwój życia duchowego, dążenie do ideałów, a dialog jest podstawą relacji międzyosobowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Mogą pojawić się różnego rodzaju postawy i zachowania patologiczne związane z rozpoznaniem i przeżywaniem swojej godności[4]. Osobowość nie jest wtedy adekwatna do wieku ucznia, wychowanka. Następuje negacja wartości jako takich. Postawa egoistyczna nie pozwala na socjalizację człowieka. Brak dialogu z innymi prowadzi do zanegowania wartości życia wspólnotowego, społecznego.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rozwój moralny, zdolność wartościowania i rozpoznawanie własnej godności są niezwykle ważne w życiu młodego człowieka.

Najprościej godność człowieka można scharakteryzować jako poczucie własnej wartości, szacunek dla samego siebie i pragnienie, aby inni nas szanowali. Godność można podzielić na: godność osobową, czyli taką, która jest właściwa każdemu człowiekowi, należna z samego faktu bycia człowiekiem. Natomiast godność osobowościowa jest zależna od osobowości danego człowieka, tego jakich wyzwań się podejmuje, czego udało mu się dokonać.

[3] „Godność przysługuje człowiekowi jako potencjalność, a aktualizuje się w czynie, w działaniu ze względu na moralność. Spełnienie się w czynie pozostaje w ścisłym związku z istotnym wyróżnikiem osoby ludzkiej, z samostanowieniem". B. Niemiec, *Godność człowieka*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego…*, dz. cyt., s. 169.

[4] „Nawet gdyby ktoś był bardzo zły, albo ludzie nazywali go złym, to znajdą się w nim chociaż resztki rzeczywistego dobra. Będą to dobra odruchy czy działania: gdy okazujemy naszą pomoc bliźniemu, gdy potrafimy mówić prawdę, choć jest dla nas nieprzyjemna, gdy potrafimy krzywdy, nawet małe, naprawić – jest w nas dobro. Tylko że owo dobro nie pochodzi z nas, ale pochodzi z łaski Boga, którą od niego otrzymujemy". J. Glemp, *Prymas Polski do…*, dz. cyt., s. 92.

Człowiek spełnia się jednocześnie w dwóch wymiarach: duchowym i materialnym. Godnością można się cieszyć z uwagi na swoje walory duchowe, moralne czy też zasługi dla innych ludzi, np. na płaszczyźnie działalności społecznej.

Sobór Watykański II debatował o zagadnieniu godności. Zagadnienie to stało się fundamentem prawa kanonicznego. Dla katolików godność człowieka wynika z faktu, że Bóg stworzył człowieka „na swój obraz" (Rdz 1,27), że kocha wszystkich ludzi (por. Dz 10,34-35; J 1,9; Mt 5,45) oraz że wszyscy zostali odkupieni przez mękę, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa (por. Ap 5,9-10; 1Tm 4,10; Kol 3,11-14). Deklaracja Dignitatis humanae[5] jest efektem obrad Soboru.

Zadaniem rodziców jest dzielenie się z dziećmi wartościami duchowymi i materialnymi, wspólne odkrywanie, że największą wartością jest życie: jedyne, niepowtarzalne, piękne. Dialog jest płaszczyzną, na której te wartości można utrwalać. Proces wychowawczy jest wspólnym działaniem ucznia, wychowawcy i rodziców. Kształtowanie charakteru dziecka polega na wspólnym odkrywaniu wartości.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Już sam tytuł tej publikacji zmusza do zastanowienia: co to jest savoir-vivre? To jest to samo co bon ton, tylko że brzmi jeszcze bardziej obco. Dziecko będzie dociekało dalej: ale co to jest bon ton? Jest to wiedza o tym, jak dobrze wychowany człowiek zachowuje się w różnych sytuacjach. Lektura ta spowoduje, że każdy, kto ją przeczyta, zdobędzie tę wiedzę. Nie chodzi o to, aby unieszczęśliwić dziecko rygorem krępujących swobodę zasad. Chodzi jedynie o bycie uprzejmym, bo to nic nie kosztuje, a wszystkim wokół umila funkcjonowanie. Zasady dobrego zachowania w domu czy wśród obcych są takie same. Trzeba tylko pamiętać kilka reguł i stosować się do nich.

Grzegorz Kasdepke zdobył ze tę książkę w 2004 roku Nagrodę Edukacyjną XXI wieku.

[5] Por. Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, dz. cyt., s. 410-421.

Pana Różnickiego, nauczyciela matematyki nie było jeszcze w klasie, gdy Buba zaczepiła przechodzącego obok jej ławki Kubę. – Dasz mi odpisać pracę domową? – szepnęła zaczerwieniona (…).

– Przede wszystkim wstań, gdy ze mną rozmawiasz ! (…) – Jestem od Ciebie starszy!

– Ale ja jestem kobietą! – zirytowała się Buba.

– Czyżby?... Kuba popatrzył na Bubę ironicznie, a później tak się zaczął śmiać, że aż usiadł.

I w tym właśnie momencie do klasy wszedł Pan Różnicki.

– Proszę pana, niech pan coś powie Kubie! – wrzasnęła Buba.

– To Kubie niech pan coś powie! – krzyknął Kuba.

– Dobrze – pan Różnicki wziął się pod boki i spojrzał na bliźniaki. – Powiem wam obojgu. Ale najpierw wstańcie. Bo nie wypada siedzieć w czasie rozmowy z kimś starszym!...

G. Kasdepke, *Bon czy ton. Savoir-vivre dla dzieci*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 90.

Trudno kilkuletniemu dziecku wytłumaczyć zagadnienie godności własnej oraz godności innych ludzi. Słowem kluczowym jest w tym przypadku słowo: szacunek. To słowo łatwiej zrozumieć dzieciom. Przede wszystkim nie trzeba tutaj dużo tłumaczyć, tylko pokazać dzieciom na przykładzie. Dzieci widzą, czy rodzic, dziadek, nauczyciel szanuje samego siebie i innych ludzi. Poczucie własnej godności przekłada się na szacunek dla bliźniego.

Z przytoczonego powyżej fragmentu wynika, że dzieci mogą okazać poważanie dorosłym, wstając podczas rozmowy.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Chrystus (…) mówi: „Poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (J 8,32). Wśród słów zapisanych w Ewangelii te należą z pewnością do najważniejszych. Mówią bowiem równocześnie o całym człowieku. Mówią o tym, na czym buduje się od wewnątrz, w wymiarach ducha ludzkiego, właściwa człowiekowi godność i wielkość. Godność ta nie zależy tylko od wykształcenia, choćby uniwersyteckiego – może być udziałem nawet analfabety –

równocześnie jednak wykształcenie, systematyczna wiedza o rzeczywistości, powinny służyć tej godności. Powinna więc służyć prawdzie.

PS 12.

Stwarzając człowieka „mężczyzną i niewiastą" (Rdz 1,27), Bóg obdarza godnością osobową w równej mierze mężczyznę i kobietę, ubogacając ich w niezbywalne prawa i odpowiedzialne zadania właściwe osobie ludzkiej.

FC 22.

Lecz świętości osoby nie da się unicestwić, choćby nie wiem jak często spotykała się z pogardą i była gwałcona. Mocno osadzona w Bogu, Stwórcy i Ojcu, świętość osoby ujawnia się zawsze i od nowa. Dlatego właśnie widzimy, jak rozprzestrzenia się dziś i coraz bardziej umacnia poczucie osobistej godności każdej ludzkiej istoty.

ChL 5.

Praca należy do planu miłości Boga; jesteśmy wezwani, by doglądać i strzec wszystkich dóbr stworzenia, i w ten sposób uczestniczymy w dziele stworzenia! Praca jest elementem o podstawowym znaczeniu dla godności osoby. Praca, by posłużyć się metaforą, „namaszcza" nas godnością, napełnia nas godnością, upodabnia nas do Boga, który pracował i pracuje, działa zawsze (por. J 5,17); daje możliwość utrzymania samych siebie, własnej rodziny, wniesienia wkładu w rozwój własnego kraju.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 54.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyłeś.
Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie,
a nadto i polne stada,
ptactwo powietrzne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza (Ps 8,5-9).

Por. Rz 8,14-17; 1J 3,1-3.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Poszanowanie osoby ludzkiej przejawia się w poszanowaniu zasady: Poszczególni ludzie powinni uważać swojego bliźniego bez żadnego wyjątku za „drugiego samego siebie", zwracając przede wszystkim uwagę na zachowanie jego życia i środki do godnego jego prowadzenia. Żadne prawodawstwo nie jest w stanie samo przez się usunąć niepokojów, uprzedzeń oraz postaw egoizmu i pychy, stojących na przeszkodzie ustanowieniu prawdziwie braterskich społeczności. Postawy te przezwycięża jedynie miłość, która w każdym człowieku dostrzega „bliźniego", brata (KKK 1931).

Por. KKK 225; 306; 357; 369; 1934; 1935; 1938; 1947; 1956; 1978; 2106; 2158; 2339; 2354; 2402; 2736.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 54.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 351-490.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Kiereś H., *U podstaw życia społecznego: personalizm czy socjalizm?*, wyd. Polwen, Radom 2001.

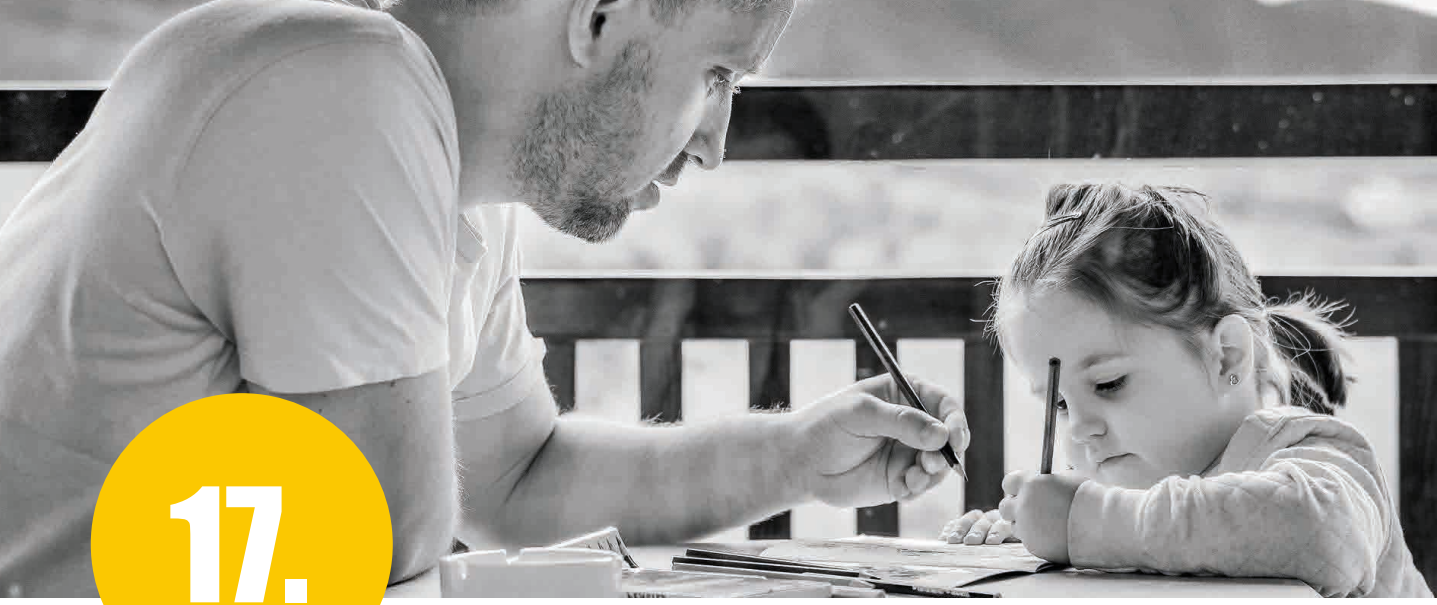
Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Niemiec B., *Godność człowieka*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 167-170.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

17.

Godność ojcostwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

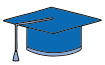
1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Naturalne pochodzenie człowieka i jego naturalne przeznaczenie do pełnienia określonej roli: ojca, matki, dziecka.

– Jesteśmy powiązani więzami krwi i więzami uczuciowymi[1].
– Rola uczuć w naszym życiu; miłość ojcowska.
– Co to jest ojcostwo?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Ojcostwo ma godność i odpowiedzialność prokreacyjną i wychowawczą.
– Ojciec i jego dziecko żyją i rozwijają się w ciągłym dialogu.
– Ojcostwo naturalne, ludzkie, przedstawia nam – przez analogię – Ojcostwo Boga[2].

Zasady

– Poprzez konkretne gesty i zachowania okazuję mojemu ojcu miłość i wdzięczność.
– Staram się spędzać dużo czasu z ojcem, rozmawiam z nim, uczę się od niego, on mnie inspiruje do wielu pozytywnych działań.
– Uznaję autorytet ojca, który świadczy o mojej godności syna albo córki[3].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Godność ojcowska jest jedną z najpiękniejszych godności człowieka.
– Wiąże się z przekazywaniem życia i kształtowaniem drugiego człowieka[4].
– Ojcostwo realizuje się w związku rodzinnym. Dziecko z natury potrzebuje rodziny.

---

[1] „Rodzina odgrywa szczególną i niezastąpioną rolę w wychowywaniu dzieci. Miłość rodziców, oddając się na służbę dzieciom, aby pomóc im w wydobyciu «e-ducere» tego, co mają w sobie najlepszego, w pełni urzeczywistnia się właśnie w zadaniu wychowawczym: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary". KNSK 239.

[2] Z. Kiernikowski, *Posługiwanie Ojcostwu Boga*, wyd. Vocatio, Warszawa 2001, s. 140-167.

[3] H.J.M. Nouwen, *Zraniony uzdrowiciel*, tłum. J. Grzegorczyk, wyd. Rebis, Poznań 1994, s. 41-44.

[4] „Często dzieje się tak, że mężczyzna, który przyczynił się do poczęcia nowego życia, nie chce wziąć za nie odpowiedzialności, zrzuca ją na kobietę, tak jakby ona sama była «winna». Wtedy, gdy najbardziej ona potrzebuje oparcia w nim, on okazuje się cynicznym egoistą, który wykorzystał uczucie albo słabość kobiety, a z kolei nie chce przyjąć żadnej odpowiedzialności za swój czyn". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 160.

Zasady

- Jako ojciec rodziny biorę odpowiedzialność, za każde poczęte życie.
- Miłość jest podstawową wartością, która tworzy moją relację: „ojciec–dziecko”[5].
- Zarówno ojciec, jak i matka są w takim samym stopniu odpowiedzialni za wychowanie.
- Poświęcam dziecku jak najwięcej czasu.

[5] „Do rodziców należy bowiem stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która sprzyjałaby spójnemu osobowemu i społecznemu wychowaniu dzieci. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu”. DWCH 3.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie w szkole stanowi przedłużenie wychowawczej roli ojcostwa.
- Podobnie jak w rodzinie, szkoła bierze odpowiedzialność za swoich wychowanków.
- Szkoła i wychowawca przejmują na siebie część godności ojcowskiej przez wypełnianie funkcji wychowawczej i nauczycielskiej.

Zasady

- Traktuję wychowanka jak swoje dziecko.
- Biorę odpowiedzialność za wychowywanego i kształtowanego przeze mnie człowieka.
- Jestem świadomy odpowiedzialności i staram się być obecny w relacji pomiędzy ojcem, dzieckiem a wychowawcą.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wychowawca przeprowadza rozmowę na temat cech idealnego taty. Dzieci wykonują pracę plastyczną na temat: Jak najchętniej spędzam wolny czas z tatą?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Istnieje właściwa, rozwijająca się i trwała więź pomiędzy dzieckiem a jego ojcem. Uczeń rozpoznaje i rozumie, na czym polega godność ojcostwa[6]. Relacja ojca i dziecka staje się coraz głębsza. Konflikty w domu i w szkole rozwiązywane są poprzez rozmowę, we wzajemnym poszanowaniu oraz dzięki świadomości, na czym polega trud ojcostwa.

1.10. ZAGROŻENIA

Możliwy jest brak wzajemnego porozumienia. Często wybuchają konflikty pomiędzy ojcem a dziećmi. Dziecko nie rozpoznaje i nie uznaje autorytetu ojca.

[6] „Do ojca należy reprezentowanie rodziny i ponoszenie za nią odpowiedzialności zewnętrznej, czyli tworzenie warunków do istnienia i działania. (…) Oczekuje się tedy od ojca szczególnego rodzaju troski o rodzinę, troski, która wymaga ofiarnego, uważnego, bezinteresownego strzeżenia powierzonych mu skarbów i gotowości zapłacenia za nie samym sobą – jeśli taka zajdzie potrzeba". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 212.

Może występować jednostronna albo wzajemna agresja. Spotkania z dzieckiem są przypadkowe i nie prowadzą do pożądanej więzi.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Obecność ojca w życiu dziecka ma wpływ na jego rozwój emocjonalny. Rodzice i dzieci są złączeni więzami krwi i uczuciami. Ostatnio coraz częściej słyszy się, że ojcostwo przeżywa kryzys. Dorośli mężczyźni, którym brakowało wzorców męskości, sami również mogą mieć problem z przekazaniem odpowiednich wartości swoim dzieciom. Godność ojcostwa jest jedną z piękniejszych godności człowieka.

Nowe wyzwania stawiane mężczyznom i kultura konsumpcjonizmu powodują, że dzieciom brakuje ojców, bo najczęściej są zapracowani i nie mają czasu na opiekę. Są gośćmi we własnym domu. Zadaniem ojca nie jest zastępowanie matki, ale uzupełnianie się z jej rolą wychowawczą. Ich zadania są inne. Ojciec synowi powinien pokazywać cechy męskie i przygotowywać go do roli ojca i męża. Zadaniem ojca w stosunku do córki jest zapewnienie jej, że jest piękna i wyjątkowa.

Dziecko potrzebuje ojca takiego, który byłby przewodnikiem, wzorem do naśladowania, nauczycielem, który udzieli lekcji życia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Bajki i wiersze naszego dzieciństwa" to zbiór pięknych i pouczających bajek, wierszy wielu polskich pisarzy, m.in.: Władysława Bełzy, Marii Konopnickiej, Józefa Ignacego Krasickiego, Adama Mickiewicza. Dorośli czytelnicy wciąż pamiętają te utwory. Można z nich wyczytać cenne morały. Maluch pozna tradycję i zasady, którymi warto kierować się w określonych sytuacjach.

Poezja nie tylko bawi, ale także pomaga w rozwiązaniu własnych problemów. Łatwiej będzie dziecku zrozumieć sytuacje, jakie spotykają go na co dzień. Może utożsami się z jakimś bohaterem i oswoi lęk? Warto często sięgać po poezję dziecięcą, ponieważ zawsze znajdzie w niej wartości.

Żyj nam, Tatku ukochany,
Nie doznawaj w szczęściu zmiany,
Niechaj wszyscy Cię kochają
I za serce – serce dają.
[…]
Chciałbym wszystkie zerwać kwiatki
Dla drogiego mego Tatki,
Lecz gdy śniegiem skryta gleba,
Weź mą miłość, kwiatek z nieba.
Słonko, słoneczko!
Niech Twe promienie
Rozproszą dla Tatki
Wszyściuteńkie cienie,
Niech dni mu radosne
Wiek wyzłocą cały,
Jak złocić Mu życie
Pragnie synek mały.

J. Chrząszczewska i J. Warnkówna, *Dla taty*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 88-89.

Wiersz pt. „Dla taty" można wykorzystać jako życzenia z okazji dnia ojca, urodzin lub imienin. Wspólne świętowanie dzieci i rodziców z pewnością wpłynie pozytywnie na ich relacje i pogłębi więzi. Taki wiersz można zacytować jako życzenia, ale może on jedynie posłużyć jako inspiracja do ułożenia własnych powinszowań dla taty.

Poświęcenie dziecku czasu jest wartością. Ojciec i jego dzieci żyją i rozwijają się w ciągłym dialogu. Maluchy poprzez konkretne gesty i zachowania okazują swojemu tacie miłość. Dzieci domagają się od rodziców bliskości na co dzień.

Zadaniem ojca jest takie zaplanowanie czasu, aby jak najwięcej czasu spędzać z dziećmi. Maluchy chcą rozmawiać, brać przykład z ojca. Rodzic może inspirować do wielu pozytywnych działań.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Miłość do małżonki, która stała się matką i miłość do dzieci są dla mężczyzny naturalną drogą do zrozumienia i urzeczywistnienia swego ojcostwa. Nade wszystko tam, gdzie warunki społeczne i kulturalne łatwo skłaniają ojca do pewnego uwolnienia się od zobowiązań wobec rodziny i do mniejszego udziału w wychowaniu dzieci, konieczne jest odzyskanie społecznego przekonania, że miejsce i zadania ojca w rodzinie i dla rodziny mają wagę jedyną i niezastąpioną.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983, s. 57.

Mężczyzna, ukazując i przeżywając na ziemi ojcostwo samego Boga (por. Ef 3,15), powołany jest do zapewnienia równego rozwoju wszystkim członkom rodziny. Spełni to zadanie przez wielkoduszną odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, przez troskliwe pełnienie obowiązku wychowania dzielonego ze współmałżonką, przez pracę, która nie rozbija rodziny, ale utwierdza ją w spójni i stałości, przez dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego, które skutecznie wprowadza dzieci w żywe doświadczenie Chrystusa i Kościoła.

FC 25.

Kryzys ojcostwa jaki obecnie przeżywamy, należy do samej istoty zagrażającego nam kryzysu człowieczeństwa. Gdzie ojcostwo występuje już tylko jako biologiczny przypadek bez ludzkiego aspektu albo jako despotyczna władza, od której trzeba się wyzwolić, tam mamy do czynienia z jakimś zranieniem podstawowej struktury człowieczeństwa.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)…, dz. cyt., s. 12.

Widzimy więc, w jakim sensie miłość potrzebuje prawdy. Jedynie kiedy jest oparta na prawdzie, miłość może przetrwać w czasie, przezwyciężyć ulotność chwili, pozostać mocna, by wspierać wspólną drogę. Jeśli miłość nie ma odniesienia do prawdy, podlega zmienności uczuć i nie wytrzymuje próby czasu. Natomiast prawdziwa miłość jednoczy wszystkie wymiary naszej osoby i staje się nowym światłem na drodze prowadzącej do życia wielkiego i pełnego. Bez prawdy miłość nie może dać trwałej więzi, nie potrafi wyprowadzić naszego „ja" z jego izolacji ani uwolnić go od przemijalności, by budować życie i przynosić owoc.

LF 27.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Powiedział też: „Pewien człowiek miał dwóch synów. Młodszy z nich rzekł do ojca: «Ojcze, daj mi część własności, która na mnie przypada». Podzielił więc majątek między nich. Niedługo potem młodszy syn, zabrawszy wszystko, odjechał w dalekie strony i tam roztrwonił swój majątek, żyjąc rozrzutnie. A gdy wszystko wydał, nastał ciężki głód w owej krainie i on sam zaczął cierpieć niedostatek. Poszedł i przystał na służbę do jednego z obywateli owej krainy, a ten posłał go na swoje pola, żeby pasł świnie. Pragnął on napełnić swój żołądek strąkami, którymi żywiły się świnie, lecz nikt mu ich nie dawał. Wtedy zastanowił się i rzekł: «Iluż to najemników mojego ojca ma pod dostatkiem chleba, a ja tu przymieram głodem. Zabiorę się i pójdę do mego ojca, i powiem mu: Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie; już nie jestem godzien nazywać się twoim synem: uczyń mnie choćby jednym z twoich najemników». Zabrał się więc i poszedł do swojego ojca. A gdy był jeszcze daleko, ujrzał go jego ojciec i wzruszył się głęboko; wybiegł naprzeciw niego, rzucił mu się na szyję i ucałował go. A syn rzekł do niego: «Ojcze, zgrzeszyłem przeciw Bogu i względem ciebie, już nie jestem godzien nazywać się twoim synem». Lecz ojciec powiedział do swoich sług: «Przynieście szybko najlepszą szatę i ubierzcie go; dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi! Przyprowadźcie utuczone cielę i zabijcie: będziemy ucztować i weselić się, ponieważ ten mój syn był umarły, a znów ożył; zaginął, a odnalazł się». I zaczęli się bawić. Tymczasem starszy jego syn przebywał na polu. Gdy wracał i był blisko domu, usłyszał muzykę i tańce. Przywołał jednego ze sług i pytał go, co to ma znaczyć. Ten mu rzekł: «Twój brat powrócił, a ojciec twój kazał zabić utuczone cielę, ponieważ odzyskał go zdrowego». Rozgniewał się na to i nie chciał wejść; wtedy ojciec jego wyszedł i tłumaczył mu. Lecz on odpowiedział ojcu: «Oto tyle lat ci służę i nie przekroczyłem nigdy twojego rozkazu; ale mnie nigdy nie dałeś koźlęcia, żebym się zabawił z przyjaciółmi. Skoro jednak wrócił ten syn twój, który roztrwonił twój majątek z nierządnicami, kazałeś zabić dla niego utuczone cielę». Lecz on mu odpowiedział: «Moje dziecko, ty zawsze jesteś ze mną i wszystko moje, do ciebie należy. A trzeba było się weselić i cieszyć z tego, że ten brat twój był umarły, a znów ożył, zaginął, a odnalazł się»” (Łk 15,11-32).

Por. Prz 1,8; 23,22; Syr 3,3-16; Ef 6,4; Kol 3,20n.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Ojcostwo Boże jest źródłem ojcostwa ludzkiego; jest podstawą czci rodziców. Szacunek dzieci – niepełnoletnich lub dorosłych – dla ojca i matki karmi się naturalnym uczuciem zrodzonym z łączącej ich więzi. Tego szacunku domaga się przykazanie Boże. (...) Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełniania prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego (KKK 2214).

Por. KKK 2222; 2572; 2601; 2604; 2690; 2736.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum", Pelplin 2005.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Lumen fidei*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Gordon M., *Wzorowy ojciec*, [tłum. z ang.], wyd. Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej, Kraków 1991.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę*, red. M. Węcławski, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983, s. 57.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie Ojcostwu Boga*, wyd. Vocatio, Warszawa 2001.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, wyd. Vocatio, Warszawa 2009.

Mierzwiński B., *Mężczyzna – istota nieznana*, wyd. „Adam", Warszawa 1999.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel*, tłum. J. Grzegorczyk, wyd. Rebis, Poznań 1994.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, wyd. Salwator, Kraków 2002.

Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Warto być ojcem*, wyd. Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 1999.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, wyd. „W drodze", Poznań 2006.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

18.

Godność macierzyństwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie własnej sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Identyfikowanie się z naturalną rolą wyznaczoną przez płeć[1].

[1] „Myślę, że współczesny feminizm znajduje swoje korzenie właśnie w tym miejscu – w braku prawdziwej czci dla kobiety. Natomiast prawda objawiona o kobiecie jest inna. Cześć dla kobiety, zachwyt nad całą tajemnicą kobiecości, wreszcie oblubieńcza miłość Boga samego i Chrystusa, zawarta w Jego Odkupieniu, to wszystko są te elementy wiary i życia Kościoła, które nigdy nie pozostawały całkiem w ukryciu. Świadczy o tym bogata tradycja obyczajowa, która, niestety, w dzisiejszych czasach uległa znacznej degradacji". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg…*, dz. cyt., s. 167.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Macierzyństwo jako zaszczyt, godność i odpowiedzialność[2].
- Wzory macierzyństwa zaczerpnięte z religii, kultury i twórczości artystycznej[3].
- Więzi biologiczne, emocjonalne, uczuciowe i społeczne pomiędzy dzieckiem i matką.

[2] „Rodzina w istotny sposób wnosi swój wkład w dobro społeczne poprzez odpowiedzialne ojcostwo i macierzyństwo, szczególne formy wyjątkowego uczestnictwa małżonków w stwórczym dziele Boga". KNSK 232.

[3] „Życie wiąże się najbliżej z macierzyństwem. Dlatego też Kościół wspomina Macierzyństwo Maryi i stawia je za wzór. Wzięte z Niej Ciało staje się Pokarmem ożywczym dla całego rodzaju ludzkiego. (...) Dziś (8.09.1969) w uroczystość Narodzenia Matki Boga Człowieka, gdy apoteozujemy macierzyństwo, odsłaniamy przez to życie, jako najwspanialszą filozofię Rodziny ludzkiej. Wspominamy jednocześnie nasze matki i siostry, które powołane do dawania życia, spełniły to zadanie podwójnie. Najpierw przekazały Narodowi życie w nowych pokoleniach, a potem broniły życia Narodu. Oddały więc krew dwukrotnie. Raz oddały swą krew nowym obywatelom polskim, a drugi raz – ziemi ojczystej, aby bronić życia Narodu i jego praw do bytu". S. Wyszyński, *W sercu stolicy (Nel cuore della capitale)*, wyd. Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Rzym 1972, s. 127 n.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Bóg jako Autor życia posługuje się rodzicami w dziele jego przekazywania.
- Wdzięczność dla matki za dar życia.
- Opiekuńcza miłość matki kształtuje osobowość dziecka.

Zasady

- Rozpoznaję godność mojej matki, ponieważ przekazała mi życie.
- Cieszę się razem z matką moim życiem, i tak jak ona odnoszę się z szacunkiem do mego życia.
- Matka kształtuje wartości wynikające z mojej płci[4].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Macierzyństwo jest dla kobiety darem i zadaniem.
- Matka kocha swoje dziecko i przez całe życie pragnie jego dobra.
- Relacja miłości pomiędzy matką a dzieckiem przenosi się na inne dzieci.
- Macierzyństwo jest odpowiedzialnością za życie dziecka.

Zasady

- Jestem świadoma, że jako matka mam największy wpływ na charakter i osobowość mojego dziecka.
- Moja miłość macierzyńska jest nakierowana na dobro dziecka – obecne i przyszłe[5].

[4] „W obliczu teorii, które uważają tożsamość męską czy żeńską jedynie za wytwór kulturowy i społeczny, wynikający z wzajemnych odniesień pomiędzy wspólnotą a jednostką, przy pominięciu osobistej tożsamości płciowej i bez żadnego odwoływania się do prawdziwego znaczenia seksualności, Kościół nie przestaje utwierdzać swojego nauczania: każdy człowiek, mężczyzna i kobieta winien uznać i przyjąć swoją tożsamość płciową. Zróżnicowanie i komplementarność fizyczna, moralna i duchowa, są ukierunkowane na dobro małżeństwa i rozwój życia rodzinnego. Harmonia małżeństwa i społeczeństwa zależy częściowo od sposobu, w jaki mężczyzna i kobieta realizują swoją komplementarność oraz wzajemną potrzebę i pomoc. To jest perspektywa, która pozwala uznać za obowiązkowe dostosowanie prawa pozytywnego do prawa naturalnego, według którego tożsamość płciowa jest nieodzowna, gdyż jest obiektywnym warunkiem zbudowania przez mężczyznę i kobietę związku małżeńskiego". KNSK 224.

[5] „Jest oczywiste, że wszelkie czyny lub działania niemoralne, jak aborcja, stosowanie antykoncepcji czy nieposzanowanie godności osobowej współmałżonka, dzieci lub innych członków małego Kościoła jest profanacją sakramentu zbawienia i obrazą osób Boskich". W. Skrzydlewski, *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, Wydawnictwo M, Kraków 1999, s. 128.

– Wychowuję moje dziecko, nie dla mnie samej.
– Moje macierzyństwo dotyczy wszystkich dzieci, ma charakter powszechny[6].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Macierzyństwo naturalne matki łączy się z macierzyństwem duchowym, wychowawczym i intelektualnym szkoły.
– Szkoła uzupełnia miłość macierzyńską w kształtowaniu nowego człowieka.
– Wychowawca uczestniczy w rodzicielskiej roli matki.

Zasady

– Wychowuję powierzone mi dziecko w poszanowaniu dla macierzyństwa.
– Wspólnie pracujemy nad zapewnieniem bezpieczeństwa dziecku.
– Dbamy o to, by relacja pomiędzy matką, dzieckiem a wychowawcą była relacją stałą i uzupełniającą się.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie przywołują postacie mam z lektur czy filmów. Wspólnie wymieniają najważniejsze cechy dobrej matki. Następnie opowiadają o swoich mamach, o tym jakie są i za co je najbardziej kochają.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dziecko, uczeń rozpoznaje godność swojej matki i godność wszystkich matek w relacjach społecznych. Rozumie, na czym polega trud macierzyństwa. Budzi to w nim szacunek i wdzięczność dla matki. Na miłość macierzyńską odpowiada wzajemną miłością córki albo syna. Miłość matki daje nieustające poczucie bezpieczeństwa. Matka kształtuje prawidłowe relacje z innymi ludźmi.

[6] „Wychowanie do macierzyństwa od początku musi być formacją do pomocniczości. (…) Autentyczne macierzyństwo jest służbą dojrzałości, a zatem samostanowieniu dziecka, nigdy zaś przykrawaniem do miary wyobrażeń czy zamysłów matki". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 215-216.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko patologii w realizowaniu miłości matki do dziecka, (nadopiekuńczość, odrzucenie – fizyczne lub duchowe). Często matki uzurpują sobie prawo do kierowania swoim dzieckiem we wszystkich dziedzinach i etapach jego życia. Występuje brak dialogu pomiędzy matką i dzieckiem. Dominuje uczuciowość nad rozumnym kierowaniem procesem wychowania i kształcenia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Na myśl o matce najczęściej mamy dobre wspomnienia. Matka kojarzy się z tą, która pocieszy, przytuli, pomoże. I to w każdej sytuacji. Matka może wybaczyć dziecku ciężkie przewinienia, nawet wbrew zdrowemu rozsądkowi. Dzieje się

tak nie tylko wtedy, kiedy dziecko jest małe, ale także w wieku dorosłym. Tak samo jest z Jezusem, który zawsze czeka na nas w Eucharystii. Nawet gdybyśmy upadli w grzechu. Jezus czeka, aż człowiek się opamięta. Miłość matki można porównać z miłością Boga do nas. Jest to miłość bezinteresowna, czysta, pełna, nieustająca, miłosierna i, co więcej, konieczna dla prawidłowego rozwoju.

Zadaniem matki jest takie ułożenie harmonogramu dnia, aby jak najwięcej czasu spędzać z dziećmi. Maluchy chcą rozmawiać. Chłopcy biorą przykład z ojca, a dziewczynki z mamy. Rodzice kształtują wartości wynikające z płci. Matka może inspirować do wielu pozytywnych działań. Jest przewodniczką życia. Rodzicielka musi mieć świadomość, że ma największy wpływ na osobowość dziecka. Wszystkie jej czyny są nakierowane na dobro dziecka. Nie można jednak skupiać się wyłącznie na teraźniejszości. Już dzisiaj trzeba wybiegać w przyszłość i przewidywać, na jakie trudności dziecko może natrafić. Nie da się przeżyć życia za własne dziecko, ale można wpoić mu wartości, które wskażą mu odpowiednią drogę. Macierzyństwo to nie tylko zaszczyt, to także wielka odpowiedzialność.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Wiersz pt. „Dla mamy" to dobry przykład gloryfikacji więzi łączących dzieci z matkami. Są to różne więzi: biologiczne, emocjonalne, uczuciowe i społeczne. Czasem małe dzieci nie umieją nawet dobrać odpowiednich słów, aby wyrazić to, co czują do matki. Miłość, wdzięczność i przywiązanie w prostych słowach oddały w wierszu „Dla mamy" Jadwiga Chrząszczewska i Jadwiga Warnkówna.

Krótko, Mamo Ci winszuję,
Bo Ty wiesz, co serce czuje.
Niech Ci słonko zawsze świeci,
Miej pociechę ze swych dzieci!
[…]
Mamo, wonne tylko kwiatki
Niosą Tobie wdzięczne dziatki,
Bo nad kwiatki, przywiązanie
Więcej dać Ci nie są w stanie
Przyjmij dzisiaj to wyznanie,
Matko droga, ukochana,
Wdzięczność naszą, co Ci znana,
I niezmienne przywiązanie.
Spojrzyj w nasze serca drżące,
To w nich znajdziesz przywiązanie
Wierne, trwałe i gorące,
Co za wszystkie słowa stanie!
Jak uczucie nam wskazuje,
Tak Ci każde z nas winszuje:
Żyj szczęśliwa jak najdłużej,
Niech Ci zdrowie zawsze służy!

J. Chrząszczewska i J. Warnkówna, *Dla mamy*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 82-83.

Wiersz pt. „Dla mamy" można wykorzystać jako życzenia z okazji dnia mamy, jej urodzin lub imienin. Wspólne świętowanie dzieci i rodziców z pewnością wpłynie pozytywnie na ich relacje i pogłębi więzi.

Obowiązki i prawa matki są warunkowane przez społeczeństwo i wzorce kulturowe, ale przede wszystkim kieruje się ona dobrem dziecka. Od rodzi-

cielskiej postawy będzie zależała pewność siebie i poczucie własnej wartości. Dzieci domagają się od obydwojga rodziców bliskości na co dzień. Poświęcanie dziecku czasu jest wartością. Rodzice i dzieci żyją i rozwijają się w ciągłym dialogu. Dzieci poprzez konkretne gesty i zachowania okazują swojej mamie miłość, np. tak:

„Bo nad kwiatki, przywiązanie
Więcej dać Ci nie są w stanie
Przyjmij dzisiaj to wyznanie,
Matko droga, ukochana".

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Powołaniem bowiem kobiety jest właśnie łączenie ludzi przez serce. Łączenie w różnych środowiskach, ale szczególnie w jednym środowisku, mianowicie w środowisku rodziny. Kobieta przez serce tworzy jej jedność. Kobieta łączy przez serce starsze i młodsze pokolenie, rodziców i dzieci. A czasem więcej pokoleń kobieta musi łączyć przez serce. I dlatego trzeba pielęgnować zalety serca. Trzeba zwalczać jego wady. Wiecie bowiem dobrze, że to jest ta dziedzina napięć, którą psychika kobieca najgłębiej odczuwa: napięcia uczuciowe, napięcia serca pomiędzy miłością i nienawiścią, pomiędzy szlachetnością, gotowością do poświęceń, egoizmem i zazdrością. Tu na tych napięciach dokonuje się wielki proces kształtowania waszej osobowości, waszego człowieczeństwa, waszego chrześcijańskiego powołania.

K. Wojtyła, *Posłannictwo kobiety*. Przemówienie w czasie ogólnopolskiej pielgrzymki młodzieży żeńskiej na Jasną Górę, 1972, w: tegoż, *Oto Matka Twoja*, Libreria Editrice Vaticana, Jasna Góra–Rzym 1979, s. 227.

Wzajemny dar osoby w małżeństwie otwiera się na dar nowego życia, nowego człowieka, który również jest osobą na podobieństwo swoich rodziców. Macierzyństwo zawiera w sobie od samego początku szczególne otwarcie na nową osobę: ono właśnie jest udziałem kobiety. W otwarciu tym, w poczęciu i urodzeniu dziecka kobieta „odnajduje siebie przez bezinteresowny dar z siebie samej". Dar wewnętrznej gotowości na przyjęcie i wydanie na świat dziecka jest związany ze zjednoczeniem małżeńskim,

które – jak powiedziano, winno stanowić szczególny moment wzajemnego obdarowywania się sobą ze strony kobiety i mężczyzny. MD 18.

Z kolei Bóg w najwyższym stopniu objawia godność kobiety, gdy On sam przyjmuje ciało ludzkie z Maryi Dziewicy, którą Kościół czci jako Matkę Bożą, nazywając ją nową Ewą i stawiając jako wzór kobiety odkupionej. FC 22.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

W szóstym miesiącu posłał Bóg anioła Gabriela do miasta w Galilei, zwanego Nazaret, do Dziewicy poślubionej mężowi, imieniem Józef, z rodu Dawida; a Dziewicy było na imię Maryja. Anioł wszedł do Niej i rzekł: „Bądź pozdrowiona, pełna łaski, Pan z Tobą". Ona zmieszała się na te słowa i rozważała, co miałoby znaczyć to pozdrowienie. Lecz anioł rzekł do Niej: „Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga. Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus. Będzie On wielki i będzie nazwany Synem Najwyższego, a Pan Bóg da Mu tron Jego praojca, Dawida. Będzie panował nad domem Jakuba na wieki, a Jego panowaniu nie będzie końca". Na to Maryja rzekła do anioła: „Jakże się to stanie, skoro nie znam męża?" Anioł Jej odpowiedział: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię. Dlatego też Święte, które się narodzi, będzie nazwane Synem Bożym. A oto również krewna Twoja, Elżbieta, poczęła w swej starości syna i jest już w szóstym miesiącu ta, która uchodzi za niepłodną. Dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego". Na to rzekła Maryja: „Oto Ja służebnica Pańska, niech Mi się stanie według twego słowa!" Wtedy odszedł od Niej anioł. W tym czasie Maryja wybrała się i poszła z pośpiechem w góry do pewnego miasta w pokoleniu Judy. Weszła do domu Zachariasza i pozdrowiła Elżbietę. Gdy Elżbieta usłyszała pozdrowienie Maryi, poruszyło się dzieciątko w jej łonie, a Duch Święty napełnił Elżbietę. Wydała ona okrzyk i powiedziała: „Błogosławiona jesteś między niewiastami i błogosławiony jest owoc Twojego łona. A skądże mi to, że Matka mojego Pana przychodzi do mnie? Oto, skoro głos Twego pozdrowienia zabrzmiał w moich uszach, poruszyło się z radości dzieciąt-

Por. Wj 20,12; 21,14; Kpł 18,7; Iz 66,13; Pwt 21,18-21; 27,16; Sdz 11,13-25; 2Mch 7,20-31; Mt 1,16.20.

ko w moim łonie. Błogosławiona jesteś, któraś uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane Ci od Pana" (Łk 15,26-45).

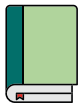
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg jest pierwszym początkiem wszystkiego i transcendentnym autorytetem oraz że równocześnie jest dobrocią i miłującą troską obejmującą wszystkie swoje dzieci. Ta ojcowska tkliwość Boga może być wyrażona w obrazie macierzyństwa, który jeszcze bardziej uwydatnia immanencję Boga, czyli bliskość między Bogiem i stworzeniem. Język wiary czerpie więc z ludzkiego doświadczenia rodziców, którzy w pewien sposób są dla człowieka pierwszymi przedstawicielami Boga. Jednak doświadczenie to mówi także, że rodzice ziemscy są omylni i że mogą zdeformować ob-

licze ojcostwa i macierzyństwa. Należy więc przypomnieć, że Bóg przekracza ludzkie rozróżnienie płci. Nie jest ani mężczyzną, ani kobietą, jest Bogiem. Przekracza także ludzkie ojcostwo i macierzyństwo, chociaż jest ich początkiem i miarą: nikt nie jest ojcem, tak jak Bóg (KKK 239).

Por. KKK 171; 501; 963; 964; 975; 1683; 2040; 2674; 2197.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, tłum. A. Tomala, wyd. Esprit, Kraków 2006.

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Warszawa 2005.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, List *Mulieris dignitatem*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 290-330.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, tłum. M. Orski, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie*, tłum. J. Iwaszkiewicz, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Skrzydlewski W., *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, Wydawnictwo M, Kraków 1999.

Wojtyła K., *Posłannictwo kobiety.* Przemówienie w czasie ogólnopolskiej pielgrzymki młodzieży żeńskiej na Jasną Górę, 1972, w: tegoż, *Oto Matka Twoja*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Jasna Góra–Rzym 1979, s. 224-229.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., W *sercu stolicy (Nel cuore della capitale)*, wyd. Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Rzym 1972.

Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, wyd. Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

19.

Godność braterstwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

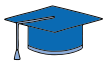
Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zdolność do emocjonalnego kontaktu z bratem, siostrą i osobami znajomymi z mojego środowiska

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Budowanie wspólnych ideałów i stawianie sobie wspólnych zadań[1]

[1] „Człowiek, odkrywając, że Bóg go kocha, pojmuje swoją transcendentną godność, uczy się nie poprzestawać na samym sobie i spotykać innych w relacji coraz bardziej ludzkiej. Ludzie odnowieni przez miłość Boga są w stanie zmienić normy oraz jakość stosunków i struktur społecznych. Są oni zdolni nieść pokój tam, gdzie są konflikty, budować i troszczyć się o braterskie relacje tam, gdzie panuje nienawiść, szukać sprawiedliwości tam, gdzie człowiek wyzyskuje człowieka. Jedynie miłość może radykalnie przemienić międzyludzkie stosunki. Każdy człowiek dobrej woli włączony w tę perspektywę może dostrzec szerokie horyzonty sprawiedliwości i ludzkiego rozwoju w prawdzie i dobru". KNSK 4.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Różnica pomiędzy braterstwem a przyjaźnią.
- Braterstwo krwi, braterstwo ideałów i braterstwo w działaniu.
- Umacnianie braterstwa w działalności: społecznej, sportowej, kulturalnej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Braterstwo rodzi się pod wpływem wyznawania i obrony wspólnych wartości, na podstawie: krwi (pochodzenia), narodu, kultury, rasy, przekonań i historii życia.
- Braterstwo pomaga w dążeniu do wspólnych celów[2].
- Wspólne działanie buduje i rozwija osobowość człowieka.

Zasady

- Szukam ludzi, z którymi łączyłyby mnie wspólne zainteresowania, cele i dążenia.
- Zabiegam o zacieśnianie więzów z bratem, siostrą, rodzeństwem przyrodnim.
- Uczestniczę w spotkaniach, których uczestnicy są mi bliscy pod względem wyznawanych wartości.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- W rodzinie powinno występować braterstwo krwi.
- Rodzina rozpoznaje i realizuje wspólne cele: naturalne, kształceniowo-wychowawcze, ekonomiczne, rekreacyjne, ideowe, religijne (Kościół domowy).
- Braterstwo ukształtowane w domu rodzinnym przenosi się na życie społeczne.

[2] „Tylko wtedy praca wyda pełny owoc, gdy osoby pracujące są połączone więzią miłości, gdy miłość obejmuje ich wzajemne stosunki". S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, dz. cyt., s. 142.

Zasady

- W rodzinie kształtujemy relacje międzyosobowe i wspólnie realizujemy postawione zadania.
- Kochamy się jako jedna rodzina, uznajemy wspólne wartości.
- Wartość braterstwa krwi, jaką dziecko wynosi z rodziny, powinno przenosić na życie społeczne.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Braterstwo to więź między ludźmi, oparta na przyjaźni, solidarności i wzajemnej pomocy[3].
- Naród jest kształtowany dzięki braterstwu pomiędzy ludźmi.
- Środowisko szkolne jest miejscem, gdzie zacieśniają się więzi braterstwa.

Zasady

- Szukam przykładów w literaturze i historii, które pomagają zrozumieć, na czym polega wartość braterstwa.
- Popieram przejawy solidarności klasowej, które dotyczą wspólnej, ważnej dla uczniów sprawy.
- Buduję braterstwo pomiędzy kolegami szkolnymi z nadzieją, że przetrwa ono wiele lat.

[3] „Bóg, który wszystko otacza ojcowską opieką, zechciał, by wszyscy ludzie tworzyli jedną rodzinę i odnosili się do siebie nawzajem w duchu braterstwa. Wszyscy bowiem, stworzeni na podobieństwo Boga, który «z jednego człowieka wywiódł cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi» (Dz 17,26), powołani są do jednego i tego samego celu, to jest do Boga samego". KDK 24

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wspólnie obejrzany fragment filmu może stanowić podstawę do rozmowy o braterstwie. Proponujemy tematy do dyskusji dla uczniów: Czy bezinteresowne poświęcenie ma sens? Jak dzisiaj możemy okazać sobie braterstwo?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Dzieci czują się związane ze swoim środowiskiem. Mają poczucie swojej wartości i wartości swojej grupy. Braterstwo rodzinne jest przenoszone na braterstwo społeczne[4]. Powstają więzi międzyosobowe. Utrwala się związek z rodziną, także dalszą oraz związek z miejscem zamieszkania, regionem, narodem. Poczucie przynależności narodowej buduje się na wartości braterstwa.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko ograniczenia związków międzyosobowych tylko do kręgu rodziny. Młodzież czuje się osamotniona i wyalienowana w szkole. Brakuje jej umiejętności nawiązywania braterskich kontaktów i zawiązywania przyjaźni z innymi. Wykazuje niechęć do wspólnych pozytywnych działań, akcji, manifestacji, unika form życia społecznego, wspólnotowego. Powstaje niezdrowa rywalizacja wśród rodzeństwa, wśród uczniów. Brakuje umiejętności rozwiązywania konfliktów w rodzinie i na terenie szkoły.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Termin braterstwo nie oznacza jedynie więzów krwi z bratem lub siostrą. Braterstwo może dotyczyć wspólnych ideałów, narodu, kultury, rasy, przekonań, historii czy współdziałania. Wspólne działanie rozwija osobowość człowieka, dlatego człowiek szuka ludzi, z którymi coś go łączy, np. wspólne cele, zainteresowania lub wyznawanie tych samych wartości.

[4] „Trzeba, ażeby rodzaj ludzki dochodził do jedności przez wielość, ażeby uczył się być jednym Kościołem w pluralizmie form myślenia, działania, kultur i cywilizacji". Jan Paweł II, *Przekroczyć próg…*, dz. cyt., s. 127.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Edukacja literacka w pierwszych klasach szkoły podstawowej jest kontynuacją edukacji przedszkolnej. Istotnym elementem tejże edukacji są: rymowanki, wyliczanki, gry słowne, wiersze rocznicowe, okolicznościowe. Tego typu utwory zostały zebrane w zbiorze „Bajki i wiersze naszego dzieciństwa".

Literatura dziecięca to wspaniały przewodnik po świecie. Rozbudza wyobraźnię, ośmiela do działania. Młody czytelnik poznaje tradycję i zasady, którymi warto kierować się w określonych sytuacjach. Dziecko wczesnoszkolne szybko uczy się rymowanych wierszyków i zapamiętuje je na długo.

Niestety, niektórzy nauczyciele traktują poezję dziecięcą instrumentalnie. Przywołują wiersze, ale tylko po to, aby rozmawiać na tematy wychowawcze, przyrodnicze, zdrowotne, ekologiczne, plastyczne z całkowitym pominięciem ich aspektu literackości.

Spójrzcie, jak zgodnie dwaj braciszkowie,
Bawią się z sobą, do mety biegną!
Żaden przykrego słówka nie powie,
By nie obrazić braciszka swego.
Jeden drugiemu ustąpi ładnie.
Radby mu nawet przychylić nieba!
Dziateczki moje, o! tak przykładnie
Pomiędzy sobą zawsze żyć trzeba
Bo miłość bratnia i zgoda złota
To najpiękniejsza w dziecięciu cnota.

W. Bełza, *Bracia*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór M.Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 20.

Przytoczony powyżej wiersz Władysława Bełzy mówi o braterstwie. Dwaj braciszkowie bawią się ze sobą w bardzo ładny sposób. Nawet jeśli rywalizują, to przykładnie. Jeden drugiemu nie chce wyrządzić przykrości, a tym bardziej krzywdy. Dzięki takiej postawie ich braterstwa więź staje się coraz mocniejsza. Z pewnością zaowocuje także w życiu dorosłym.

Obserwując współczesne dzieci, często ma się inne spostrzeżenia. Wielokrotnie dzieci nie potrafią dzielić się zabawkami. Mogą być nieustępliwe, a na-

wet krnąbrne. Czasem nie umieją przegrywać. Prawdopodobnie bierze się to z przesadnej ambicji lub złego wychowania.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pulsuje w was, w waszych młodych sercach pragnienie prawdziwego braterstwa wszystkich ludzi, bez podziałów, przeciwstawień, dyskryminacji. Tak. Pragnienie braterstwa i wielorakiej solidarności przynosicie z sobą wy, młodzi – a nie pragnienie wzajemnej walki człowieka przeciw człowiekowi, w jakiejkolwiek postaci. Czyż to pragnienie braterstwa (…) nie świadczy o tym, że „znacie Ojca" (jak pisze apostoł). Bo tylko tam są bracia, gdzie jest Ojciec. I tylko tam, gdzie jest Ojciec, ludzie są braćmi.

PS 15.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem*. Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, dz. cyt., s. 141-142.

Starajcie się gorliwie o dobro drugiego człowieka, wiernie wypełniajcie przyjęte zobowiązania. Nie wahajcie się rezygnować z radością z niektórych waszych rozrywek, akceptujcie wielkodusznie konieczne ofiary, dawajcie świadectwo waszej wiernej miłości do Jezusa, głosząc Jego Ewangelię zwłaszcza wśród waszych rówieśników.

Tradycja chrześcijańska nigdy nie uznała prawa do własności prywatnej za absolutne i nienaruszalne i podkreślała społeczną funkcję wszelkiej formy własności prywatnej. Święty Jan Paweł II zdecydowanie przypomniał tę doktrynę, mówiąc, że „Bóg dał ziemię całemu rodzajowi ludzkiemu, aby utrzymywała wszystkich jego członków, nie wykluczając ani nie wyróżniając nikogo". Są to mocne i doniosłe słowa.

LS 93.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Oto jak dobrze i jak miło, gdy bracia mieszkają razem; jest to jak wyborny olejek na głowie, który spływa na brodę, brodę Aarona, który spływa na brzeg jego szaty jak rosa Hermonu, która opada na górę Syjon: bo tam udziela Pan błogosławieństwa, życia na wieki (Ps 133,1-3).

Bo kto pełni wolę Bożą, ten Mi jest bratem, siostrą i matką (Mk 3,35).

Wtedy przyszli do Niego Jego Matka i bracia, lecz nie mogli dostać się do Niego z powodu tłumu. Oznajmiono Mu: „Twoja Matka i bracia stoją na dworze i chcą się widzieć z Tobą". Lecz On im odpowiedział: „Moją matką i moimi braćmi są ci, którzy słuchają słowa Bożego i wypełniają je" (Łk 8,19-21).

Por. Ps 133,1-3; Mt 5,25; Łk 12,58.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Istnieje pewne podobieństwo między jednością Osób Boskich a braterstwem, jakie ludzie powinni zaprowadzić między sobą, w prawdzie i miłości. Miłość bliźniego jest nieodłączna od miłości Boga. (...) Wolność nie daje nam prawa do mówienia i czynienia wszystkiego. Opiera się na fałszu przekonanie, że człowiek, „podmiot tej wolności, [jest] jednostką samowystarczalną i mającą na celu zaspokojenie swojego własnego interesu przez korzystanie z dóbr ziemskich". Poza tym, uwarunkowania ładu ekonomicznego i społecznego, politycznego i kulturowego, konieczne do właściwego korzystania z wolności, zbyt często są nieuznawane i gwałcone. Te sytuacje zaślepienia i niesprawiedliwości obciążają życie moralne i wystawiają zarówno mocnych, jak i słabych na pokusę grzechu przeciw miłości. Człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej (KKK 1878; 1740).

Por. KKK 1676; 1939; 2207; 2213.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem.* Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 139-145.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, Wydawnictwo M, Kraków 2015.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2002.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, tłum. A. Kosiarska, wyd. Pax, Warszawa 2004.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, tłum. A. Jacewicz, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Vertemate L.D., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.

20.

Znaczenie i godność rodziny wielopokoleniowej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność okazywania uczuć

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozpoznanie związków emocjonalnych w rodzinie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Związki krwi i pochodzenia wpływają na osobowość człowieka.
- Cechy rodziny wielopokoleniowej.
- Jakie znaczenie ma poznawanie historii własnej rodziny?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Rodzina istnieje, rozwija się dzięki miłości.
- Każdy rodzaj relacji, rodzaj miłości (rodzicielska, ojcowska, macierzyńska, synowska, braterska, miłość do dziadków i do wnucząt, miłość do krewnych i spowinowaconych) wyraża się w określony sposób[1].
- Rodzina podstawowa i rodzina wielopokoleniowa daje poczucie bezpieczeństwa.

Zasady

- Wykorzystuję wszystkie okazje, aby wyrazić moje związki uczuciowe z całą rodziną (imieniny, urodziny, rocznice ślubu i rocznice śmierci, wspólne obchodzenie uroczystości i świąt, odwiedziny).
- Prowadzę kronikę rodzinną.
- Zabiegam o utrzymywanie kontaktów z rodziną.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każdy członek rodziny jest ważny i ma tę samą godność.
- Nasza rodzina jest niepowtarzalna i jedyna.
- Rodzina wielopokoleniowa jest złączona więzami krwi i powinowactwa.

Zasady

- Poznaję i przekazuję dziecku historię całej naszej rodziny wielopokoleniowej.
- Wykorzystujemy doświadczenia życiowe wszystkich członków rodziny do kształtowania naszych dzieci.
- Wspólnie przeżywamy radosne i trudne chwile.

[1] „Czwarte przykazanie Dekalogu dotyczy rodziny, jej wewnętrznej spoistości, rzec można – solidarności. Werbalnie przykazanie to nie mówi o rodzinie, faktycznie jednak właśnie o niej mówi. Jakoby Boży Prawodawca nie znalazł innego słowa dla wyrażenia komunii pokoleń, jak właśnie słowo: «Czcij» (Wj 20,12). Słowo to wyraża w inny jeszcze sposób, czym jest rodzina. Nie chodzi o jakieś «sztuczne» wyniesienie rodziny, chodzi o sformułowanie oddające jej podmiotowość oraz wszystkie prawa, jakie z tej podmiotowości wynikają. Rodzina jest wspólnotą szczególnie intensywnych wzajemnych odniesień: pomiędzy małżonkami, pomiędzy rodzicami a dziećmi oraz między pokoleniami. Trzeba tę wspólnotę szczególnie zabezpieczyć. Dlatego Bóg nie znajduje wyrażenia lepszego niż właśnie to: «Czcij»”. LdR 15.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowawca zna rodziny swoich uczniów.
- Związki uczuciowe i społeczne wychowanka ze swoją rodziną gwarantują prawidłowy proces wychowawczy[2].
- Szkoła i klasa mają charakter wielkiej rodziny.

Zasady

- Szczególną opieką otaczam wychowanków pozbawionych rodziny bądź pochodzących z rozbitych rodzin.
- Rodzinę i rodziców zapraszam do realizacji programu wychowawczego.
- W nauczaniu podkreślam niezastąpioną wartość rodziny wielopokoleniowej.
- Uczę, że rodzina jest pierwszą szkołą życia i pracy dla każdego człowieka[3].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów przygotowuje genealogię swojej rodziny w formie spisu albo planszy. Jest to dobra okazja, aby wspólnie z rodzicami przypomnieć sobie o dalszych członkach rodziny. Poszukujemy pamiątek rodzinnych i opowiadamy o nich.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje rozpoznanie swojej przynależności do rodziny wielopokoleniowej oraz dowartościowanie związków rodzinnych[4]. Dzieci nawiązują i podtrzymują bliskie kontakty w ramach własnej rodziny. Stosują właściwą hierarchię relacji z członkami rodziny. Każdy członek rodziny jest szanowany, a wydarzenia życiowe są zauważane i wspólnie przeżywane.

---

[2] „Rodzina człowieka wychowuje i przez to wprowadza do współżycia z ludźmi. Rodzina uzdalnia człowieka nie tylko do życia fizycznego, ale i do współżycia społecznego. Z rodziny człowiek wynosi początki pojęć moralnych i społecznych, rozwijających osobowość ludzką". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 66.

[3] LE 10.

[4] „Rodzina, w której różne pokolenia stykają się i wspomagają nawzajem w osiąganiu pełniejszej mądrości i w harmonijnym łączeniu praw osobowych z innymi potrzebami życia społecznego, stanowi fundament społeczeństwa". KDK 52.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko zawężenia relacji międzyosobowych, rodzinnych, do rodziny podstawowej: rodzice i dzieci. Często występuje klanowe nastawienie do swojej rodziny wielopokoleniowej oraz utrata kontaktu międzypokoleniowego. Nie nawiązuje się do swojego pochodzenia, do swoich korzeni, tradycji. Grozi postawa odrzucenia i chęć wyeliminowania ze swojej rodziny osób o odmiennych poglądach, charakterze lub wyznawanej religii. Zanikają kontakty międzyosobowe, wielopokoleniowe.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rodzina wielopokoleniowa jest wielkim darem. Współcześnie mało dzieci może w takich rodzinach dorastać. Związane jest to ze zmianami w strukturze społeczeństwa. Młodzi ludzie zakładają rodziny głównie z dala od rodzinnych miejscowości. Wiele kobiet, zaraz po urlopie macierzyńskim, chce szybko wrócić do pracy. W tej sytuacji dziecko idzie do żłobka lub zostaje pod opieką niani. Dziadkowie albo sami są jeszcze czynni zawodowo, albo mieszkają zbyt daleko, żeby mieć stały kontakt z wnukami. Szkoda, że tak się dzieje, ponieważ babcia i dziadek pokazują wnukom zupełnie inne spojrzenie na świat. Mają oni większe doświadczenie życiowe. Jest takie powiedzenie: „Rodzice są od wychowy-

wania, dziadkowie od rozpieszczania". Zaangażowani dziadkowie są ogromną pomocą dla rodziców w procesie wychowania. A młodzi powinni korzystać z ich mądrości i być im wdzięczni.

Obecnie we wszystkie dziedziny życia wdziera się kult młodości, sprawności, doskonałości i piękna. Dziecko funkcjonujące w rodzinie wielopokoleniowej widzi, na czym polega starzenie się, ponieważ codziennie obserwuje, że dziadkowie inaczej funkcjonują, czasem wymagają pomocy. W rodzinie wielopokoleniowej następuje właściwe uspołecznienie się każdego z nas, a życie ludzkie ma wiele odsłon czasowych. W rodzinie dostrzegamy wartość każdego etapu życia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Opowiadanie pt. „Mój przyjaciel Necio" zostało wydane przez Fundację Dzieci Niczyje. Jest ono skierowane do dzieci w wieku przedszkolnym i pierwszych klas szkoły podstawowej. Jego głównym celem jest przekazanie dzieciom podstawowych informacji o tym, czym jest i jak zbudowany jest komputer, a także podstawowych wiadomości o Internecie. Historia ta jest elementem serwisu internetowego, w którym najmłodsi użytkownicy Internetu, poprzez animacje, piosenki i gry, uczą się podstaw bezpieczeństwa online. Ale to nie jedyne zalety tej książeczki (wydanie broszurowe). Jest ona również doskonałym portretem typowej wielopokoleniowej rodziny. Mamy przedstawione relacje między dzieckiem a rodzicami, a także między dzieckiem a babcią.

„Ten dzień chyba nie będzie za ciekawy" – pomyślał Jaś, wyglądając rano przez okno. Bo chociaż zaczęły się już wakacje, to pogoda była brzydka, a do tego wszyscy najlepsi koledzy Jasia wyjechali. Franek na kolonie w góry, Czarek z rodzicami do Paryża, a Kacper na całe wakacje pojechał do dziadków na wieś.

Jaś już miał w planach wyjazd, ale dopiero za tydzień. Jego rodzice są naukowcami i pojechali na jakąś bardzo ważną konferencję. Po powrocie wszyscy razem mają wyjechać nad morze i to aż na trzy tygodnie! Ale to dopiero za tydzień… Tymczasem Jaś został w domu pod opieką babci.

Ł. Wojtasik, *Mój przyjaciel Necio*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012, s. 2.

Przytoczony fragment dotyczy m.in. roli dziadków. Główny bohater – Jaś – spędza początek wakacji w domu pod opieką babci. Jego rodzice są naukowcami i wyjechali służbowo. Babcia dba o wnuczka, jak tylko potrafi najlepiej.

Jaś wspomina także o swoim koledze Kacprze, który na całe wakacje pojechał do dziadków na wieś.

Niestety, wakacje, ferie, długie przerwy świąteczne dla wielu pracujących rodziców są dużym problemem, ponieważ oni sami mają tylko 26 dni urlopu na cały rok, a muszą zapewnić dzieciom opiekę w wolne dni. Mniejszy problem mają Ci, którzy mogą zostawić swoje dzieci u własnych rodziców.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny „szkołę bogatszego człowieczeństwa". Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną codzienną służbę wszystkich; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami.

FC 21.

Jeśli ktoś czasem mówi do drugiego: „Idź do domu, jesteś bezużyteczny", jest to nieprawda, bo nikt nie jest bezużyteczny w Kościele, wszyscy jesteśmy niezbędni, by zbudować tę Świątynię. Nikt nie jest drugorzędny. Nikt nie jest najważniejszy w Kościele, wszyscy jesteśmy równi w oczach Boga. (…) Nikt nie jest bezimienny: Wszyscy tworzymy i budujemy Kościół. Zachęca nas to także do refleksji nad faktem, że jeśli brakuje cegiełki naszego życia chrześcijańskiego, brakuje czegoś pięknu Kościoła. Niektórzy mówią: „Ja z Kościołem nie mam nic wspólnego", ale w ten sposób odpada cegiełka jednego życia z tej pięknej Świątyni. Nikt nie może sobie pójść, wszyscy musimy wnosić w Kościół nasze życie, nasze serce, naszą miłość, naszą myśl, naszą pracę: wszyscy razem.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s.17.

Modlitwa wspólnoty rodzinnej, może się stawać miejscem wspólnej pamięci i wzajemnej pamięci: rodzina wszakże jest wspólnotą pokoleń. Trzeba ażeby w modlitwie wszyscy byli obecni – i ci, którzy żyją, i ci którzy już odeszli, i ci także którzy mają przyjść na świat. Trzeba, aby każdy człowiek był w rodzinie „omadlany" na miarę dobra jakie stanowi – na miarę dobra jakim jest dla niego rodzina i on dla rodziny.

Ldr 10.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Starszego wiekiem nie strofuj, lecz nakłaniaj prośbą jak ojca, młodszych – jak braci, starsze kobiety – jak matki; młodsze – jak siostry, z całą czystością. Miej we czci te wdowy, które są rzeczywiście wdowami. Jeśli zaś jakaś wdowa ma dzieci albo wnuki, niechże się one uczą najpierw pieczołowitości względem własnej rodziny i odpłacania rodzicom wdzięcznością. Jest to bowiem rzeczą miłą w oczach Bożych (1Tm 5,1-5).

Por. Wj 20,12; Pwt 5,16; Hbr 13,7-9; 1J 2,12-15.

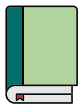
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Chrześcijanie są zobowiązani do szczególnej wdzięczności tym, od których otrzymali dar wiary, łaskę chrztu i życie w Kościele. Wdzięczność ta dotyczy rodziców, dziadków, innych członków rodziny, duszpasterzy, katechetów, nauczycieli lub przyjaciół. „Napełniła mnie radość na wspomnienie bezobłudnej wiary, jaka jest w tobie; ona to zamieszkała najpierw w twej babce, Lois, i w twej matce Eunice, a pewien jestem, że mieszka i w tobie" (2Tm 1,5). (KKK 2220).

Por. KKK 1936; 2199; 2200; 2205; 2206.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

Cudek-Ślęczka S., *Opieka wnuków nad dziadkami w przestrzeni wspólnoty rodzinnej*, w: *Edukacja małego dziecka. Nowe konteksty, poglądy i doświadczenia*, t. 3, red. E. Ogrodzka-Mazur, wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2010, s. 42-67.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 17.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 101-154.

Jan Paweł II, List do rodzin *Gratissimam sane*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań, red. A.W. Janke, wyd. „Akapit", Toruń 2004.

Rodzina wielopokoleniowa, wspomnienia i opowieści zebrane, red. A. Pernal i J. Rychner, wyd. Komograf, Warszawa 2010.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

21.

Wartość i znaczenie dzieciństwa

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie sfery uczuciowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Poznanie własnej osobowości przez sięganie do przeżyć z dzieciństwa

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Charakterystyka głównych etapów wieku dziecięcego: wiek prenatalny, niemowlęctwo, dziecko od roku do trzech lat, wiek przedszkolny, wiek szkolny – do okresu dojrzewania.

- Dynamika rozwoju fizycznego i psychicznego dziecka. Potrzeba miłości w życiu dziecka i jej odwzajemnianie.
- Uczucia przynależą do natury człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Pomiędzy dzieciństwem a wiekiem dorastania i dojrzewania trwa ciągłość biologiczna, historyczna i emocjonalna.
- Poczucie bezpieczeństwa w wieku dziecięcym wpływa na stan psychiki ucznia.
- Każde dziecko ma prawo do przeżywania wartości wieku dziecięcego.

Zasady

- Szanuję rodziców. Dziękuję im za dar życia.
- Kocham moje rodzeństwo i jestem pozytywnie nastawiony do innych dzieci.
- Mam dobry kontakt z małymi dziećmi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każde dziecko wychowuje się i kształtuje w atmosferze miłości[1].
- Wszystkie dzieci mają prawo do jednakowej miłości rodziców.
- Okres dziecięctwa rzutuje na całe emocjonalne życie człowieka.
- W rodzinie wielodzietnej następuje szybsze i głębsze uspołecznienie dziecka.

Zasady

- Kocham moje dzieci miłością odpowiedzialną.
- Wychowuję nasze dzieci dla innych, dla nich samych, nie dla nas – rodziców.

[1] „Wychowawcze oddziaływanie rodziców jest tak ważne, że trudno je czymkolwiek zastąpić. Do rodziców należy bowiem stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która sprzyjałaby spójnemu osobowemu i społecznemu wychowaniu dzieci. Dlatego rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych potrzebnych każdemu społeczeństwu". DWCH 3.

- Zapewniam moim i wszystkim innym dzieciom poczucie bezpieczeństwa.
- Stosujemy metody wychowawcze: dialog, dobry przykład, odpowiedzialność za każdy dzień dziecka, wspólne odkrywane wartości i wdrażanie ich w życie.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Okres dzieciństwa wychowanków trwale kształtuje właściwości charakterologiczne.
- Znajomość dzieciństwa wychowanków pomaga zrozumieć ich obecne zachowanie.
- Właściwe relacje z dzieckiem świadczą o bogactwie duchowym dorosłego człowieka.

Zasady

- W szkole staram się wprowadzić właściwe relacje pomiędzy starszymi i młodszymi uczniami.
- Na moich wychowanków patrzę z perspektywy mojej rodziny. Traktuję ich jak własne dzieci.

- Wyodrębniam różnice charakterologiczne wychowanków i różnice w ich indywidualnym rozwoju.
- Stosuję zasady psychologii rozwojowej, pomagam wychowankom w przechodzeniu z jednego okresu rozwojowego do drugiego (z dzieciństwa do wieku młodzieńczego).

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Każdy z uczniów zastanawia się, czy pamięta jakieś wydarzenie, które wywarło wpływ na jego zainteresowania. Można dokonać oceny tych wydarzeń w świetle obecnego stanu wiedzy i stanu dojrzałości emocjonalnej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwój emocjonalny człowieka przebiega we właściwy sposób. Dzieci mają poczucie własnej wartości[2] oraz poczucie bezpieczeństwa. Szanują swoich rodziców i ich wkład w wychowanie[3]. Okazują wdzięczność za zapewnienie szczęśliwego dzieciństwa.

1.10. ZAGROŻENIA

Często dzieci są obciążone kompleksami wyniesionymi z domu rodzinnego. Istnieje ryzyko przeniesienia, przedłużenia okresu dzieciństwa na wiek młodzieńczy. Charakteryzuje się to brakiem odpowiedzialności, niechęcią do podejmowania dorosłych decyzji. Traktuje się dzieciństwo jako jedyny, szczęśliwy okres w życiu. Zagrożeniem może również być niechęć do dzieci, nieuzasadniona agresja do młodszego rodzeństwa. Pojawia się niezdrowa rywalizacja

[2] „Troszcząc się o każde dziecko przychodzące na świat i otaczając je czułą i rzetelną opieką, Kościół wypełnia swoje podstawowe posłannictwo; powołany jest bowiem do objawienia i przedstawienia na nowo w dziejach przykładu i przykazania Chrystusa Pana, który postawił dziecko w samym centrum Królestwa Bożego, mówiąc: «Dopuśćcie dzieci i nie przeszkadzajcie im przyjść do Mnie; do takich bowiem należy Królestwo Niebieskie»". Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, red. M. Węcławski, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983, s. 58.

[3] „Żaden okres naszego życia nie jest zamknięty sam dla siebie. Dzieciństwo wnosi nawyki i przyzwyczajenia w wiek młodzieńczy, pełen emocji i pragnień, ten z kolei swoim entuzjazmem ubogaca rozważny wiek dojrzały, jego zaś bogactwo owocuje doświadczeniem i mądrością starości". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 126.

wśród rodzeństwa. Młodzież często wykazuje egoistyczne nastawienie i duże wymagania wobec innych (rodziców, rodzeństwa, kolegów).

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Dziecko, niezależnie od wieku: dziecko poczęte, noworodek, niemowlę, małe dziecko, uczeń itd., jest wartością samą w sobie. Zawsze jesteśmy dziećmi naszych rodziców, którzy otaczają nas opieką, akceptacją i miłością. Pierwszym środowiskiem zaspokojenia podstawowych potrzeb i rozwoju jest dom, a w miarę upływu czasu, staje się nim: szkoła, Kościół, instytucje państwowe. Specyfika psychofizyczna człowieka zakłada stopniowy, lecz nieustanny rozwój psychiczny, fizyczny, duchowy. Wartości, z jakimi człowiek spotyka się w dzieciństwie, rzutują na życie dorosłe. Odpowiedzialni rodzice znają i stosują zasady psychologii rozwojowej, aby mądrze towarzyszyć swoim dzieciom w procesie dorastania.

Dom rodzinny jest pierwszym miejscem, w którym dziecko spotyka się z wiarą. Z sakramentu małżeństwa wynika, że małżonkowie są zobowiązani do wychowania dzieci w wierze i do wykazywania troski o rozwój tej wiary. Dzieci,

wychowując się w rodzinie w atmosferze miłości, szacunku i w wierze, uczą się dorosłego życia.

Mały człowiek nie jest w stanie sam o siebie zadbać, dlatego konieczna jest jego ochrona. W domu rodzinnym dziecko czuje się bezpiecznie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą" autorstwa Agnieszki Frączek to napisana ciekawym językiem barwna historia życia Juliana Tuwima. Dodatkowym walorem tej publikacji jest to, że autorka zamieściła w niej wiersze i żarty. Każdy mały uczeń z przyjemnością przeczyta tę lekturę. Przy okazji dowie się, że z małego rozrabiaki może wyrosnąć naukowiec, pisarz, polityk itd. Agnieszka Frączek to doktor habilitowana językoznawstwa, germanistka i leksykograf. Pracuje na Uniwersytecie Warszawskim. Znakiem rozpoznawczym jej książek dla dzieci jest popularyzacja wiedzy o współczesnej polszczyźnie. Pisze o homonimach, frazeologizmach, przysłowiach, błędach językowych. Wydała serię książek logopedycznych.

Tuwim przez całe dorosłe życie tęsknił za inowłodzkimi psotami, za tamtą beztroską, zapachem łąk, jabłkowitym grzbietem ulubionej kobyłki i smakiem ziemniaków. Tęsknił podczas wieloletniego pobytu w Nowym Jorku i później, kiedy wiosną 1946 roku wrócił do Polski i zamieszkał w Warszawie. „Lata inowłodzkie – to lata najszczęśliwsze", pisał we wspomnieniach. Inowłodzkie klimaty przewijają się zresztą nie tylko we wspomnieniach Tuwima, łatwo je odkryć także w poezji – i tej dla dzieci, i tej dla dorosłych. Poeta nie zawsze pisał o Inowłodzu wprost, nie zawsze wymieniał jego nazwę. Ale to na pewno tam, nie gdzie indziej, tylko właśnie na inowłodzkiej łące leżał sobie Dyzio marzyciel i obserwował obłoczki z waniliowego kremu.

A. Frączek, *Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2013, s. 35.

Julian Tuwim z rozrzewnieniem wspominał swoje dzieciństwo i młodość. Pisał: „Lata inowłodzkie – to lata najszczęśliwsze". Widać, jak silnie wspomnienia przynależą do ludzkiej natury. Kiedy człowiek jest już starszy, poznaje własną osobowość przez sięganie do przeżyć z dzieciństwa. Nie da się bowiem oddzielić wczesnych lat życia od późniejszych. Pomiędzy dzieciństwem a wiekiem dojrzewania trwa ciągłość biologiczna i emocjonalna.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Co to znaczy: „Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego"? Czyż Pan Jezus nie stawia dziecka za wzór także ludziom dorosłym? Jest coś takiego w dziecku, co winno się odnaleźć we wszystkich ludziach, jeżeli mają wejść do królestwa niebieskiego. Niebo jest dla tych, którzy są tak prości jak dzieci, tak pełni zawierzenia jak one, tak pełni dobroci i czyści. Tylko tacy mogą odnaleźć w Bogu swojego Ojca i stać się za sprawą Jezusa również dziećmi Bożymi.

Jan Paweł II, *Tra pochi giorno*. List do dzieci w Roku Rodziny, 2, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, dz. cyt.

W gruncie rzeczy mówiąc o prawach dziecka mówimy o obowiązkach rodziców i wychowawców pozostających na służbie dziecka i jego naczelnego interesu; dorastając jednak dziecko musi uczestniczyć w swym własnym rozwoju, podejmując odpowiedzialność zgodną ze swymi możliwościami. Nie można również zaniechać mówienia mu o spoczywających na nim obowiązkach wobec innych i społeczeństwa.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa. Przemówienie do dziennikarzy europejskich*, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie II*, 1, 1979, dz. cyt., s. 26.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

On przywołał dziecko, postawił je przed nimi i rzekł: „Zaprawdę, powiadam wam: Jeśli się nie odmienicie i nie staniecie jak dzieci, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego. Kto się więc uniży jak to dziecko, ten jest największy w królestwie niebieskim. A kto by jedno takie dziecko przyjął w imię moje, Mnie przyjmuje (Mt 18,2-5).

Por. 1Kor 14,20; 1P 2,2; Łk 18,15-17.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełniania prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego (KKK 2222).

Por. KKK 2214; 2223-2226; 2228; 2251.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Bertrand C., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, tłum. E. Modzelewska, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie”, Łomianki 1998.

Dobson J., *Dzieci i wychowanie. Pytania i odpowiedzi*, tłum. A. Nizińska, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1997.

Dobson J., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, tłum. A. Gandecki, wyd. Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J., *Powrót do domu*, tłum. H. Stochniałek, wyd. Palabra, Warszawa 2000.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa*. Przemówienie do dziennikarzy europejskich, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 26-28.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, red. M. Węcławski, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983.

Jan Paweł II, *Tra pochi giorno.* List do dzieci w Roku Rodziny, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 431-436.

Kornas-Biela D., *Oblicza dzieciństwa*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

22.

Wartość i znaczenie wieku dorastania

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Opanowanie emocji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Budowanie właściwych relacji z innymi

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Znaczenie dojrzewania fizycznego i psychicznego człowieka.
- Znaczenie rozwoju emocjonalnego i kształtowanie się uczuć.

– Rozpoznanie swojej seksualności i ukształtowanie się płci emocjonalnej[1].
– Kultura zachowania: sposób prowadzenia rozmowy, strój, ubranie, makijaż, rodzaj dowcipu (sytuacyjny, analogiczny, pojęciowy) jako wyraz płciowości człowieka.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Męskość i kobiecość naturalnie przygotowują do pełnienia określonych ról odpowiadających danej płci.
– Rozwój fizyczny i psychiczny człowieka świadczy o jego naturalnym powołaniu do relacji międzyosobowych.
– Płeć jest darem i wartością kształtującą osobowość.
– Sensem jednej płci jest ukierunkowanie na płeć przeciwną.

Zasady

– Szanuję swoją seksualność, płeć; staram się zrozumieć płeć odmienną.
– Moje dojrzewanie seksualno-emocjonalne traktuję jako drogę do osiągnięcia wieku dojrzałego.
– Mam świadomość, że seksualność i reakcje emocjonalne, które pojawiają się wraz z dojrzewaniem, powinny służyć mojemu samowychowaniu[2].
– Otaczam się ludźmi, którzy właściwie i odpowiedzialnie traktują własną seksualność.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Seksualność przynależy do natury człowieka i jest jego wartością.
– Dziecko ma określoną płeć: biologiczną (chromosomową i gonadyczną, hormonalną) i osobową (ukształtowaną przez wychowanie), które stanowią o indywidualności człowieka[3].

---

[1] A. Capella, *Corso di anatomia e fisiologia della riproduzione umana*, Istituto Giovanni Paolo II per Studi su Matrimonio e Famiglia, Roma 2001, s. 22.

[2] „Wpisane w ludzką naturę popędy, których człowiek nie jest jednak biernym wykonawcą, mają charakter służebny w świadomym działaniu ludzkim. Wynika stąd konieczność bardzo wczesnego «uczłowieczania» popędów poprzez wychowanie". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 125.

[3] „Akceptacja płci dziecka przez rodziców ma duże znaczenie dla jego rozwoju psychicznego i dla szybkiego rozpoznania własnej płci". Tamże, s. 126.

– Do określonej płci przynależy odpowiednie zachowanie, wyrażanie emocji i uczuć oraz relacja z innymi.

Zasady

– Akceptuję płeć mojego dziecka, znam trudności i problemy, jakie pojawiają się w okresie dojrzewania fizycznego i psychicznego.
– Swoim postępowaniem i zachowaniem pokazuję właściwe role osobowe i społeczne danej płci.
– Pilnie obserwuję rozwój psychoseksualny mojego dziecka, rozmawiam z nim na tematy dotyczące seksualności natury ludzkiej, pomagam mu przezwyciężyć powstające trudności, emocjonalne napięcia[4].
– Moja relacja osobowo-seksualna w małżeństwie i rodzinie pomaga dziecku (dzieciom) zrozumieć piękno, znaczenie i godność określonej płci[5].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Każdy człowiek, dziecko, wychowanek ma określoną płeć; zgodnie z nią reaguje, postępuje i przeżywa swoją osobowość.
– Seksualność człowieka jest jego wartością.
– Płeć biologiczną dziedziczymy, a płeć osobową zdobywamy przez samowychowanie i wychowanie.

[4] „Na rodzinach spoczywa też szczególna odpowiedzialność w sferze wychowania seksualnego. Istotne znaczenie dla harmonijnego wzrastania ma fakt, by dzieci stopniowo i w sposób uporządkowany poznawały sens płciowości oraz uczyły się doceniać ludzkie i moralne wartości z nią związane. Ze względu na powiązania zachodzące pomiędzy wymiarem płciowym osoby a jej wartościami etycznymi, wychowanie ma doprowadzić do znajomości zasad moralnych i uznania ich za konieczną i cenną gwarancję odpowiedzialnego wzrostu osobowego w dziedzinie płciowości ludzkiej. Rodzice są zobowiązani do zweryfikowania sposobów realizacji wychowania seksualnego w instytucjach wychowawczych w celu sprawdzenia, czy tak ważny i delikatny temat podejmowany jest we właściwy sposób". KNSK 243.

[5] „Dziecko tworzy sobie pojęcie miłości, małżeństwa, rodziny, męskości – ojcostwa oraz kobiecości – macierzyństwa w oparciu o więź miłości między ojcem i matką. Uczestnicząc w miłości małżeńskiej swoich rodziców, która ma również wymiar seksualny, spontanicznie odkrywa, że istotą seksualności jest wyrażanie wzajemnej miłości, z której rodzi się nowe życie. Osobiste odczucie dziecka, że jego życie to owoc miłości ojca i matki, jest najważniejszą informacją w całym wychowaniu seksualnym". J. Augustyn, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 28.

– Koedukacyjny charakter szkoły służy ukazaniu wartości, piękna i daru płci[6].

Zasady

– Moim zachowaniem i relacjami interpersonalnymi ukazuję innym nauczycielom i uczniom, co znaczy postępować zgodnie ze swoją płcią.
– Poprzez ukazanie różnic pomiędzy kobiecością i męskością, uczę młodzież wzajemnego szacunku dla płci przeciwnej.
– Uczę, że wiek dojrzewania nie musi być okresem buntu, ale czasem świadomego i twórczego formowania osobowości.

[6] „Niech nauczyciele współpracują przede wszystkim z rodzicami i niech razem z nimi uwzględniają w całym procesie wychowawczym różnicę płci i wyznaczoną przez Bożą Opatrzność każdej płci właściwą rolę w rodzinie i w społeczeństwie". DWCH 8.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy warsztaty w grupach niekoedukacyjnych. Chłopcy mają za zadanie określić, co z ich punktu widzenia świadczy o wyjątkowości dziewczynek, jakie cechy budzą ich szacunek; dziewczęta – analogicznie. Na koniec grupy przedstawiają efekty swoich przemyśleń i wymieniają się spostrzeżeniami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje korelatywny rozwój biologiczny, emocjonalny i osobowy dorastającego i dojrzewającego człowieka. Młodzież fascynuje się własną płcią i zarazem akceptuje ją jako formę dialogu z innymi ludźmi. Płeć i jej ekspresja nie przybierają tylko podstawowego zachowania seksualnego, biologicznego. Rodzice i wychowawcy pomagają młodemu człowiekowi przeżywać i rozumieć swoją płciowość, rozwiązywać problemy i powstające napięcia w relacjach międzyludzkich.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko braku akceptacji własnej płci. W okresie dojrzewania młodzież często w sposób nieudolny, samotnie pokonuje trudności związane z dojrzewaniem fizycznym i psychicznym. Brakuje jej motywacji do pracy nad silną wolą, kieruje się wyłącznie emocjami[7]. Młodzież nie rozumie ról płci we własnej rodzinie, odrzuca seksualność jako formę dialogu z innymi. Występuje również zagrożenie brutalizacji zachowań wobec odmiennej płci. Sprowadza swoją płciowość do przeżyć wyłącznie seksualnych (przedwczesna inicjacja seksualna, masturbacja[8], korzystanie z pornografii[9]). Rodzice i wychowawcy często nie dostrzegają problemów dojrzewającego człowieka. Nie potrafią rozmawiać, dyskutować i ukazywać właściwych form ekspresji płciowości ludzkiej.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Już w pierwszych klasach szkoły podstawowej dziecko zaczyna zastanawiać się nad swoją tożsamością. Mama staje się wzorem dla dziewczynki, a tata dla chłopca. Wraz z rozwojem dziecka postępuje jego rozwój emocjonalny i kształtowanie się uczuć. Następuje dojrzewanie nie tylko fizyczne, ale i psychiczne. Dziecko w tym wieku zaczyna się buntować przeciwko zakazom. Konieczne jest wówczas wdrażanie go nie tylko do zadań wynikających z obowiązku szkolnego, ale także do prostych czynności w domu. Obowiązki i odpowiedzialność ro-

[7] „Musicie pomyśleć nad ułożeniem programu waszego życia. Dotyczy to nie tylko nauki, nie tylko zdobycia zawodu, ale przede wszystkim wewnętrznej postawy, która ma was ukształtować na ludzi, którzy wiedzą, czego chcą w swoim życiu. Bo tylko człowiek z charakterem, człowiek wierzący, może stanowić o przyszłości Ojczyzny, Kościoła i całej wspólnoty, całego społeczeństwa". J. Glemp, *Prymas Polski do…*, dz. cyt., s. 141.

[8] „Masturbacja stanowi poważny nieporządek pod względem moralnym i jako taka jest czynem wewnętrznie złym". M. Leśniak, *Masturbacja*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005, s. 274.

[9] „Pornografia koncentruje uwagę na ściśle fizycznych doznaniach seksualnych, bez miłości (…), bez związku osobowego, bez intymności, prezentując zimne i instrumentalne traktowanie ciała ludzkiego, pozbawione wrażliwości, a nierzadko nawet litości". S. Luft, *Pornografia*, w: *Encyklopedia bioetyki…*, dz. cyt., s. 363.

sną wraz z wiekiem. Dziecko powinno zaznać na własnej skórze, co to znaczy konsekwencja.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Stanisław Jachowicz (1796-1857) był polskim poetą, bajkopisarzem, pedagogiem, działaczem charytatywnym. Debiutował w Płocku zbiorem pt. „Bajki i powieści" (1824). Zbiór ten był dedykowany pamięci matki. Jachowicz miał doskonałą intuicję pisarską. Wiedział, że utwory dla dzieci muszą odwoływać się do konkretów, przywołanych prostym językiem, a nie do nieczytelnej dla dzieci alegorii. Autor ten uważany jest za najlepszego pisarza dziecięcego swojej epoki.

W zbiorze „Bajki i wiersze naszego dzieciństwa" znalazły się różne wiersze, w tym cytowany poniżej „Tadeuszek".

Raz swawolny Tadeuszek
Nawsadzał w flaszkę muszek,
A nie chcąc ich morzyć głodem,
Ponarzucał chleba z miodem.
Widząc to, ojciec przyniósł mu piernika
I nic nie mówiąc, drzwi na klucz zamyka.
Zaczął się prosić, płakał Tadeuszek,
A ojciec na to: „Nie więź biednych muszek".
Siedział dzień cały. To go nauczyło:
Nie czyń drugiemu, co tobie nie miło.

S. Jachowicz, *Tadeuszek*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 12.

Jachowiczowi zarzucano niekiedy nadmierne moralizatorstwo, idealny porządek świata, w którym grzeczne dzieci spotyka nagroda, a niegrzeczne dostają bolesną nauczkę. W taki sposób zbudowany jest cytowany powyżej wiersz pt. „Tadeuszek". Chłopiec dla zabawy męczył muszki. Nie chcąc być okrutnym, dał im chleb z miodem. W ten sam sposób postąpił z nim jego ojciec. Dał mu nauczkę. Zamknął go na klucz w pokoju, a na osłodę zostawił piernik. Tadeuszek przekonał się na własnej skórze: Nie czyń drugiemu, co tobie niemiłe.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dzisiaj (…) usiłuje się narzucić środowiskom, a nawet całym społeczeństwom, model, który sam siebie ogłasza „postępowym" i „nowoczesnym". Nie zauważa się przy tym, że w tym modelu – człowiek, a chyba zwłaszcza kobieta, z podmiotu zamienia się w przedmiot (przedmiot swojej manipulacji), a cała wielka treść miłości zostaje zredukowana do „użycia", które – choćby nawet było dwustronne – nie przestaje być w swej istocie egoistyczne.

PS 10.

Wobec tego musimy zapytać: czy to bogactwo, jakim jest młodość, ma odwodzić człowieka od Chrystusa? (…) Młodość każdego z was, drodzy Przyjaciele, jest bogactwem, które okazuje się właśnie w pytaniach. Człowiek stawia je sobie na przestrzeni całego życia – jednakże w młodości narzucają się one w sposób szczególnie intensywny, wręcz natarczywie. I dobrze, że tak jest. Te pytania świadczą właśnie o tej dynamice rozwoju ludzkiej osobowości, która właściwa jest dla waszego wieku. Pytania te stawiacie w sposób czasem niecierpliwy – a równocześnie sami rozumiecie, że odpowiedź na nie może być pośpieszna ani powierzchowna. Musi posiadać właściwy sobie ciężar gatunkowy. Chodzi tu o odpowiedź, która dotyczy całego życia, która zamyka w sobie całokształt ludzkiej egzystencji.

PS 3.

Dzisiaj jest tutaj, na placu św. Piotra wielu młodych. (…) Chciałbym was zapytać: czy słyszeliście czasami głos Pana, który przez jakieś pragnienie, jakiś niepokój, zachęcał was do bardziej bezpośredniego pójścia za Nim? (…) Czy mieliście ochotę zostać apostołami Jezusa? Młodość trzeba poświęcić wielkim ideałom. (…) Zapytaj Jezusa, czego chce od ciebie, i bądź odważny!

Franciszek, „Regina caeli", 21.04.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 151.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Rodzice Jego chodzili co roku do Jeruzalem na Święto Paschy. Gdy miał lat dwanaście, udali się tam zwyczajem świątecznym. Kiedy wracali po skończonych uroczystościach, został młody Jezus w Jerozolimie, a tego nie zauważyli Jego Rodzice. Przypuszczając, że jest wśród pątników, uszli dzień drogi i szukali Go między krewnymi i znajomymi. Gdy Go nie znaleźli, wrócili do Jeruzalem, szukając Go. Dopiero po trzech dniach odnaleźli Go w świątyni, gdzie siedział między nauczycielami, przysłuchiwał się im i zadawał pytania. Wszyscy zaś, którzy Go słuchali, byli zdumieni bystrością Jego umysłu i odpowiedziami. Na ten widok zdziwili się bardzo, a Jego Matka rzekła do Niego: „Synu, czemuś nam to uczynił? Oto ojciec Twój i ja z bólem serca szukaliśmy Ciebie". Lecz On im odpowiedział: „Czemuście Mnie szukali? Czy nie wiedzieliście, że powinienem być w tym, co należy do mego Ojca?" Oni jednak nie zrozumieli tego, co im powiedział. Potem poszedł z nimi i wrócił do Nazaretu; i był im poddany. A Matka Jego chowała wiernie wszystkie te sprawy w swym sercu. Jezus zaś czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi (Łk 2,41-52).

Por. Pnp 8,8-10;
1Mch 13,53; Ez 16,6-14.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Więzy rodzinne, chociaż są ważne, nie mają charakteru absolutnego. Podobnie jak dziecko wzrasta coraz bardziej ku dojrzałości oraz samodzielności ludzkiej i duchowej, tak rozwija się i umacnia jego szczególne powołanie, które pochodzi od Boga. Rodzice powinni uszanować to powołanie i ułatwić dzieciom odpowiedź na nie. Trzeba uzmysłowić sobie, że pierwszym powołaniem chrześcijanina jest pójście za Jezusem: „Kto kocha ojca lub matkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien. I kto kocha syna lub córkę bardziej niż Mnie, nie jest Mnie godzien" (Mt 10,37) (KKK 2232).

Por. KKK 2217; 2228.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Augustyn J., *Przewodnik po rozterkach młodości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Capella A., *Corso di anatomia e fisiologia della riproduzione umana*, Istituto Giovanni Paolo II per Studi su Matrimonio e Famiglia, Roma 2001.

Colombo G., *Ekscesy wieku dorastania i trudności wychowawcze*, tłum. M. Serejska-Wróbel, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Franciszek, „Regina caeli", 21.04.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 151.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Greszta E., *Depresja wieku dorastania*, wyd. Academica, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, List Apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do Młodych całego świata z okazji międzynarodowego Roku Młodzieży *Parati semper*, 31.03.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Johnson G., Shellenberger S., *Sztuka dorastania*, tłum. A. Karpowicz, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2000.

Leśniak M., *Masturbacja*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005, s. 271-275.

Luft S., *Pornografia*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005, s. 361-365.

Meissner K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, tłum. G. Grygiel, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2007.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pawlina K., *Jak zagospodarować młodość?*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2004.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej*, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2007.

Pulikowski J., *Krokodyl dla ukochanej*, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2006.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Solano C., *Dojrzewanie i miłość*, tłum. A. Gawecka, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 2005.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. TN KUL, Lublin 1999.

Żyć dla miłości. Jan Paweł II do młodych w Polsce, red. M. Kluk, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2005.

23.

Wartość przekazywania życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój fizyczny, emocjonalny, moralny i społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozumienie płciowości człowieka

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za przekazywane życie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Przekazywanie życia przynależy do natury człowieka.
- Wartość rodziny w przekazywaniu życia i w procesie wychowania.
- Życie ludzkie jest owocem ludzkiej miłości.
- Godność matki i ojca wynika z godności przekazywania życia.

– Pochodzenie życia ludzkiego od Boga, teologiczne ujęcie wartości życia[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Życie jest jedną z największych wartości, jakie otrzymujemy w darze od rodziców.
– Źródłem życia jest miłość rodziców związanych małżeństwem na całe życie.
– Życie drugiego człowieka ma taką samą wartość i godność jak moje życie.

Zasady

– Poznaję swoją płciowość fizyczną i psychiczną.
– Wyrabiam w sobie szacunek do życia i zdrowia jako podstawowych wartości.
– Miejscem przekazywania życia jest uczuciowy, miłosny związek rodziców.
– Staram się przygotować do takiego zadania i funkcji.
– Jako człowiek dojrzały fizycznie i duchowo mogę przekazać życie i być za nie odpowiedzialny.
– Swoją rodzinę traktuję z szacunkiem i jestem jej wdzięczny za dar życia.

[1] „Istotne znaczenie i centralna pozycja rodziny w porządku osobowym i społecznym często podkreślana jest w Piśmie Świętym. «Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam» (Rdz 2,18). Już poczynając od tekstów, które opowiadają o stworzeniu człowieka (por. Rdz 1,26-28; 2,7-24), okazuje się, że w Bożym zamyśle związek mężczyzny i kobiety «tworzy pierwszą formę wspólnoty osób». Ewa stworzona jest jako towarzyszka Adama, jako ta, która w swojej inności dopełnia go (por. Rdz 2,18), aby tworzyć z nim «jedno ciało» (Rdz 2,24; por. Mt 19,5-6). Jednocześnie oboje są zaangażowani w zadanie prokreacyjne, które uczyni z nich współpracowników Stwórcy: «bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię» (Rdz 1,28). Rodzina w zamyśle Stwórcy wyłania się jako pierwsze miejsce «humanizacji» osoby i społeczeństwa oraz kolebka życia i miłości". KNSK 209.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Życie własne, życie własnych dzieci i życie innych ludzi to największe naturalne wartości.
- Przekazanie życia powinno dokonywać się w stałym, uczuciowym związku małżeńskim.
- Celem małżeństwa jest wzajemna miłość i przekazanie życia.

Zasady

- Kocham i szanuję życie własne, i moich dzieci.
- Ukazuję wartość miłości i płciowości w życiu małżeńskim i rodzinnym[2].
- Biorę pełną odpowiedzialność za życie przekazywane w moim związku małżeńskim (ilość dzieci, czas, stan zdrowia, odpowiednie warunki do przekazywania życia).

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Naród jest rodziną rodzin, odpowiedzialną za przekazywanie i ochronę życia.
- Płciowość człowieka służy budowaniu stałych, silnych związków małżeńskich i do przekazywania życia[3].
- Asymetryczny dualizm seksualny jest wartością życia ludzkiego.

Zasady

- Przedstawiam, wyjaśniam i wpajam wszystkie argumenty broniące życia ludzkiego.
- Staram się dobrze przygotować moich wychowanków do przyszłego przekazywania życia: emocjonalnie, intelektualnie, fizycznie i psychicznie[4].

---

[2] „Podkreślmy, iż młody człowiek powinien odkrywać właściwą rolę ludzkiej płciowości nie poprzez rozmowę z wychowawcami, duszpasterzami czy też rówieśnikami, ale przede wszystkim poprzez doświadczenie miłości swoich rodziców. Tak zwane wychowanie seksualne, które polega na przekazywaniu dziecku informacji o funkcjonowaniu płciowości, o jej zadaniach i celach, może być jedynie uzupełnieniem tego właśnie integralnego wychowania seksualnego, jakim jest uczestnictwo dziecka we wzajemnej miłości rodziców". J. Augustyn, *Wychowanie seksualne*...., dz. cyt., s. 27.

[3] „Sferę cielesnej więzi między dwojgiem ludzi traktuje się tylko jako technikę uzyskiwania przyjemności, abstrahując od odpowiedzialności. A przecież właśnie tam, gdzie trzeba silnej woli, gdzie trzeba upartego uzyskiwania dobra, leży źródło tego, co piękne, co szlachetne, co zwycięskie". J. Glemp, *Prymas Polski do*…, dz. cyt., s. 144.

[4] „Powinni oni dzieci i młodzież otrzymać pozytywne, mądre i odpowiednie do wieku wychowanie seksualne. Ponadto tak należy ich przygotować do udziału w życiu społecznym, aby dzięki odpowiedniemu i niezbędnemu wykształceniu potrafili włączać się czynnie w różne zespoły ludzkiej społeczności oraz aby byli otwarci na dialog z innymi i chętnie zabiegali o wspólne dobro". DWCH 316.

– W wychowaniu zwracam baczną uwagę na kształtowanie właściwych ról i postaw adekwatnych do określonej płci[5].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Rozmawiamy w klasie o różnicach płci. Dzieci, które mają młodsze rodzeństwo i pamiętają jego narodziny, opowiadają jakie emocje towarzyszyły temu wydarzeniu. Jak przeżywali je poszczególni członkowie rodziny? Co zmienia się w rodzinie, w której rodzi się dziecko? Jaki wpływ ma to na starsze rodzeństwo? Rodzice każde dziecko kochają jednakowo. Narodziny to święto w rodzinie.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Właściwie rozumie się rolę danej płci, szanuje własną płciowość. Dzieci potrafią dostrzec związek między zagadnieniami płciowości a uczuciem ludzkiej miłości[6]. Dostrzegają również wartość swojego życia i poszanowania życia i zdrowia innych. Akceptują własne rodzeństwo i są otwarte na nowe narodziny w swojej rodzinie.

1.10. ZAGROŻENIA

Następuje pomieszanie ról płciowych. Niektóre dzieci wychowują się w związkach pozamałżeńskich. Odrzuca się trwałe małżeńskie związki, jako jedyne właściwe formy do godnego przekazywania życia. W konsekwencji nieodpowiedzialne rodzicielstwo przynosi szkodę nie tylko samemu dziecku, którego świat wartości staje się niepełny, ale również jego rodzicom.

[5] „Nauczyciele «niech współpracują przede wszystkim z rodzicami i niech razem z nimi uwzględniają w całym procesie wychowawczym różnicę płci i wyznaczoną przez Bożą Opatrzność każdej płci właściwą rolę w rodzinie i w społeczeństwie»". DWCH 8.

[6] „Życie popędowe u człowieka z płaszczyzny biologicznej przenosi się na płaszczyznę wyższą poprzez wybór wartości duchowych. (…) Uruchomiony przez proces dojrzewania popęd płciowy kieruje zainteresowanie na osobę odmiennej płci. Początkowo jest to bardziej zainteresowanie cielesnością niż pragnienie miłości, która wznosi objawy zmysłowego popędu na wyższy poziom". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 126-127.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Świadomość wartości i godności prokreacji pogłębia się w życiu dziecka wraz z rozwojem fizycznym, emocjonalnym, moralnym i społecznym. Już małe dzieci należy uświadamiać, że życie jest największą wartością, jaką otrzymaliśmy w darze od swoich rodziców, a źródłem tego życia jest miłość małżeńska. Naturalnym miejscem wychowywania dzieci jest rodzina.

Głównym celem wychowawców jest przygotowanie dziecka do odpowiedzialności za przekazywanie życia w życiu dorosłym.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Tytułowej bohaterce urodził się braciszek. Basia nie może doczekać się powrotu mamy i maleństwa ze szpitala. Kiedy to w końcu nastąpiło, dziewczynka jest rozczarowana, ponieważ rodzice mają dla niej mniej czasu. Musi długo czekać

na poranne kakao. Mama nie może jej wieczorem czytać ulubionych bajek. Zawsze na pierwszym miejscu jest opieka nad braciszkiem. Książeczka zawiera wiele zaskakujących sytuacji, a jednocześnie uczy i bawi.

Basi urodził się nowy braciszek. Przez pierwsze trzy dni mieszkał w szpitalu. A razem z nim mieszkała Mama. Basia bardzo chciała, żeby mama wróciła.

– Tatooo, kiedy oni wreszcie będą w domu? – marudziła pierwszego dnia przy śniadaniu.– Tatooo, ile jeszcze mam czekać? – jęczała drugiego dnia przy obiedzie.

– Tatooo! – denerwowała się trzeciego dnia przy wieczornym czytaniu. – Jestem zła! Mama już chyba nigdy nie wróci.

A tata ciągle odpowiadał:

– Już niedługo, Basieńko.

Wreszcie czwartego dnia rano powiedział:

– Dziś mama wraca ze szpitala. Jeśli chcecie, możecie razem ze mną pojechać po nią i po waszego braciszka. I pojechali. Tata, Janek i Basia. […] Mama przysunęła przezroczysty wózek szpitalny. W środku leżało jakieś małe, łyse, posapujące stworzonko zawinięte w kocyk.

– Hm… – Basia przyjrzała się bratu uważnie. – Jest okropnie mały. […]

Wieczorem Basia jak zawsze przyszła do mamy z książką. – Dziś czytamy dwa rozdziały – oznajmiła i wskoczyła Mamie na kolana.

– Za chwilę, Basieńko – Mama łagodnie postawiła ją na ziemi. – Najpierw szybciutko wykąpiemy Franka, a ja go nakarmię i uśpię. Tata może ci poczytać w czasie karmienia albo poczekaj chwilę na mnie.

Z. Stanecka i M. Oklejak, *Basia i nowy braciszek*, Egmont Polska, Warszawa 2011, s. 3-8.

Kiedy w rodzinie pojawia się noworodek, rodzice mają mniej czasu dla starszych dzieci. Basi to się zdecydowanie nie podobało. Rodzice przede wszystkim zajmowali się bratem, a dopiero później starszymi dziećmi. Dziewczynka złościła się, ponieważ nie czuła się już tak ważna, jak dawniej. Była zazdrosna i zdenerwowana.

Z dalszej opowieści wynika, że ze złości, podczas karmienia, popchnęła braciszka i z przekąsem stwierdziła, że od tej pory sama będzie ssała mleko z piersi mamy. Basia czuła się niekochana i bardzo rozgoryczona.

Rodzice znaleźli jednak sposób na zmianę jej postępowania. Mówili jej, że jest im bardzo potrzebna i angażowali ją do pomocy przy noworodku. Z czasem Basia poczuła się doceniona i zadowolona.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zniechęcony do tworzenia autentycznych warunków ludzkiej prokreacji człowiek skłania się do traktowania samego siebie i własnego życia raczej jako zespołu doznań, których należy doświadczyć, aniżeli dzieła, które ma wypełnić. Stąd się wywodzi brak wolności, a w konsekwencji rezygnacja z angażowania się w stały związek z jedną osobą i rodzenie dzieci, lub uważania ich za jedną z wielu „rzeczy", które można mieć lub nie mieć, według własnych upodobań, i które współzawodniczą z innymi możliwościami.

CA 39.

Jeśli mówimy tutaj o naturze, to nie mamy na myśli po prostu systemu procesów biologicznych. Jest tutaj mowa o czymś znacznie głębszym: chodzi o to, że przed wszystkimi strukturami porządkującymi – w samym człowieku – istnieją prawa pochodzące z jego natury. Idea praw człowieka jest w tym sensie ideą rewolucyjną: sprzeciwia się absolutyzmowi państwowemu i despotyzmowi pozytywnego ustawodawstwa. Jest też jednak ideą metafizyczną: w samym bycie tkwi etyczne i prawne roszczenie. Nie jest on ślepą materialnością, którą można potem dowolnie formować według czystej celowości. Natura nosi w sobie ducha, nosi etos i godność, i w ten sposób rości sobie prawo do naszego wyzwolenia i jednocześnie jego miary.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)..., dz. cyt., s. 35-36.

Rzeczywiście, miłości nie można sprowadzać do uczucia, które się pojawia i znika. Owszem, ma związek z naszą uczuciowością, ale taki, aby otworzyć ją na ukochaną osobę i w ten sposób zapoczątkować drogę, która jest wyjściem z zamknięcia we własnym „ja" i zbliżaniem się do drugiej osoby, by zbudować trwałą relację; miłość dąży do jedności z ukochaną osobą. Widzimy więc, w jakim sensie miłość potrzebuje prawdy. Jedynie kiedy jest oparta na prawdzie, miłość może przetrwać w czasie, przezwyciężyć ulotność chwili i pozostać mocna, by wspierać wspólną drogę.

LF 27.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną" (Rdz 1,27-28).

Por. 1Kor 15,49.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Instytucja małżeństwa i miłość małżeńska z natury są ukierunkowane na prokreację i wychowanie potomstwa, a to stanowi jakby ukoronowanie powołania małżonków. Dzieci są najwspanialszym darem małżeństwa i w największym stopniu przyczyniają się do dobra samych rodziców. Sam Bóg, który powiedział: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam" (Rdz 2,18), i który od początku „stworzył ich jako mężczyznę i kobietę" (Mt 19, 4), chcąc udzielić im jakiegoś szczególnego uczestnictwa w swoim dziele stwórczym, pobłogosławił mężczyźnie i kobiecie, mówiąc: „bądźcie płodni i rozmnażajcie się" (Rdz 1,28). Dlatego pielęgnowanie prawdziwej miłości małżeńskiej i wywodzący się z niej cały sposób życia rodzinnego zmierzają do tego, aby małżonkowie, nie zaniedbując pozostałych celów małżeństwa, byli skłonni do mężnego współdziałania z miłością Stwórcy i Zbawcy, który poprzez nich coraz bardziej powiększa i wzbogaca swoją rodzinę (KKK 1652).

Por. KKK 2205; 2216; 2221; 2367.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, tłum. J. Pleciński, wyd. „W drodze", Poznań 2004.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo M, Kraków 1997.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 2001.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, wybrał i oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Biddulph S., *Wychowywanie chłopców. Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn*, tłum. A. Jacewicz, wyd. Rebis, Poznań 2004.

Brzezińska A., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Faber A., *Jak mówić do nastolatków, żeby nas słuchały, jak słuchać, żeby z nami rozmawiały*, tłum. B. Horosiewicz, wyd. Media Rodzina, Poznań 2006.

Franciszek, enc. *Lumen fidei*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 461-530.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa 2003.

Meissner K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, tłum. G. Grygiel, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2005.

Nauczanie moralne Jana Pawła II, Bioetyka, red. J. Nagórny, wyd. Polwen, Radom 2006.

Obuchowska I., *Rozwój erotyczny*, wyd. Żak, Warszawa 2002.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Trobisch W., *Kochałem dziewczynę*, tłum. I. Doleżal-Nowicka, wyd. „Verbinum", Warszawa 2001.

24.

Ludzie starsi – ich godność i wpływ na moje życie[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

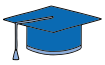
Rozwój społeczny

[1] „Miłość wyraża się również w troskliwej uwadze poświęconej ludziom starszym, którzy żyją w rodzinie: ich obecność może być bardzo znacząca i wartościowa. Są oni przykładem łączności między pokoleniami, ważnego ogniwa, przyczyniającego się do pomyślności rodziny i całego społeczeństwa. Mogą nie tylko dawać świadectwo, że istnieją pewne aspekty życia, jak na przykład wartości humanistyczne i kulturowe, moralne i społeczne, których nie da się mierzyć kryteriami ekonomicznymi czy funkcjonalnymi; mogą także skutecznie wspomagać środowiska pracy i warstwy kierownicze. W istocie rzeczy chodzi nie tylko o to, żeby coś zrobić dla ludzi starszych, ale by zaakceptować ich jako odpowiedzialnych współpracowników, którzy w sposób rzeczywiście dla nich możliwy będą uczestniczyć w realizacji wspólnych projektów zarówno w fazie planowania, jak i dialogu i wykonania. Pismo Święte mówi o osobach, które «wydadzą owoc nawet i w starości» (Ps 92,15). Ludzie starsi stanowią ważną szkołę życia: zdolni są do przekazywania wartości i tradycji oraz pomagania w rozwoju najmłodszych, którzy dzięki nim uczą się nie szukania wyłącznie własnego dobra, ale również dobra innych. Gdzie ludzie starsi znajdują nie tylko warunki do leczenia i odpowiedzialnej opieki, ale – przede wszystkim – odnoszenia się do nich z miłością”. KNSK 222.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kontaktowania się z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wymiana dóbr duchowych i wzajemna pomoc

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wzajemna akceptacja i współpraca w ramach pokoleń.
- Wymiana pokoleniowa w życiu społecznym.
- Rozwój kulturalny, społeczny i materialny w procesie wymiany pokoleń.
- Psychologia procesu dojrzewania i starzenia się.
- Źródła konfliktów między pokoleniami.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Nasze życie jest na każdym etapie wartościowe.
- Życie to dar od starszego pokolenia.
- Należy okazywać szacunek starszym, bo tym samym szanuje się samego siebie jako człowieka.

Zasady

- Staram się korzystać z doświadczenia życiowego osób starszych.
- Obserwuję osoby starsze w mojej rodzinie i uczę się od nich odnajdywania sensu i celu życia.
- Zabiegam o poprawne stosunki ze starszymi: rodzicami, dziadkami, krewnymi i sąsiadami, z którymi tworzę więzi życzliwości i wzajemnej pomocy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Każdy etap rozwoju ludzkiego ma swoje cechy, właściwości, problemy i trudności, związane z psychosomatyczną naturą człowieka.
- Rywalizacja pokoleniowa, agresywna, bez zasad i pozytywnych uczuć, prowadzi do wielu konfliktów i niszczy struktury społeczne.
- Przez wymianę pokoleń jest zachowana ciągłość narodu.

Zasady

- Nie wykorzystuję przewagi duchowej, materialnej, emocjonalnej, wiekowej, nad dziećmi i ludźmi starszymi.
- Uczę dziecko szacunku dla starszych, poprzez przykład dobrego współżycia międzypokoleniowego we własnej rodzinie.
- W moich decyzjach życiowych biorę pod uwagę doświadczenia starszego pokolenia.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła jest miejscem wymiany wszelkich dóbr międzypokoleniowych.
- Szkoła jest sprawdzianem porozumiewania się międzypokoleniowego.
- Współpraca ze starszym pokoleniem gwarantuje sukces młodemu pokoleniu.

Zasady

- Współpracuję, w procesie wychowawczym, z rodzicami i osobami starszymi.
- Korzystam z wiedzy starszych w procesach edukacyjnych i wychowawczych.
- Poszukuję przyczyn możliwych konfliktów i powstawania subkultur w rywalizujących ze sobą pokoleniach.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Na podstawie konkretnej, wyznaczonej przez wychowawcę lektury albo filmu wychowankowie przeprowadzają analizę relacji międzypokoleniowych. Wyszczególnia się zaobserwowane konflikty, sposoby ich rozwiązywania oraz formy współpracy, porozumienia i współżycia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Następuje porozumienie międzypokoleniowe prowadzące do współpracy, pomocy, współdziałania. Młodzież uznaje autorytet osób starszych, poszukuje u nich wskazań, korzysta z ich doświadczenia życiowego[2]. Wzajemna akceptacja i szacunek zapobiegają powstawaniu napięć i konfliktów międzypokoleniowych[3]. Każdy człowiek, niezależnie od wieku, nawiązuje relacje ze starszymi i młodszymi, które dopełniają się w ramach związków małżeńskich, rodzinnych, towarzyskich, zawodowych, społecznych i pokoleniowych.

1.10. ZAGROŻENIA

Możliwa jest ciągła zależność emocjonalna dzieci od rodziców i starszych. Dzieci, nie znajdując oparcia w starszym pokoleniu, szukają swojego miejsca w subkulturach, sektach, gdzie znajdują pozorne poczucie bezpieczeństwa i zrozumienie. Powstaje rywalizacja międzypokoleniowa, wzajemne zwalczanie się, brak porozumienia. Obopólna niechęć oraz emocjonalny rozdźwięk prowadzą do pogłębiania się nieporozumień w domu rodzinnym i środowisku szkolnym. W starszych klasach powstaje relacja: „my" i „oni". „My" – młodzi pełni życia i wspaniałych perspektyw, i „oni" – starzy, bezproduktywni, którzy muszą odejść. Następuje wtedy utrata wspólnych wartości oraz utrata perspektywy pogodnego, w pełni radosnego i życzliwego współbycia i współdziałania.

---

[2] „Jest prawem dzieci i młodzieży otrzymywanie wskazań, które pozwolą im oceniać wartości moralne według prawego sumienia, przyjmować te wartości przez osobisty wybór, jak i pełniej poznawać i miłować Boga". DWCH 1.

[3] „Potocznej świadomości narzucono dziś przekonanie, że rodzina jest przede wszystkim terenem konfliktu pokoleń. Takie przeświadczenie prowadzi dość łatwo do wniosków najdosłowniej antywychowawczych: jeśli reakcją dzieci na proponowanie im wartości musi być ich negacja, to najlepiej nie wychowywać, wówczas dzieci może same znajdą sobie jakieś stosowne dla siebie zasady". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 200.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wiek podeszły wynika z naturalnego toku ludzkiego życia. Niestety, wielokrotnie okres ten kojarzy się z samotnością i śmiercią. Ludzie starsi to ludzie z bagażem życiowych doświadczeń. Wielu seniorów potrafi docenić życie na każdym jego etapie i dostosować się do rytmu charakterystycznego dla poszczególnych jego okresów. Wtedy młodsi mogą korzystać z ich mądrości i serdeczności. Źle się dzieje, kiedy człowiek starszy panicznie boi się upływu lat.

Wiek podeszły to także większe prawdopodobieństwo choroby. Cierpienie jest trudne do zrozumienia. Można go jedynie przyjąć poprzez wiarę.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Bajki i wiersze naszego dzieciństwa" to zbiór pięknych i pouczających bajek, wierszy wielu polskich pisarzy m.in.: Władysława Bełzy, Marii Konopnickiej, Józefa Ignacego Krasickiego, Adama Mickiewicza. Wiersze, rymowanki (zwłaszcza te zabawne, zbudowane na zasadzie absurdu i deformacji rzeczywistości) zaspakajają potrzeby ludyczne dzieci. Prosty wierszyk ma wymiar ludyczny, jeśli dostarcza dzieciom takiej radości, jak zabawa.

Poezja nie tylko bawi, ale także pomaga w rozwiązaniu własnych problemów. Ma poruszać wyobraźnię, dostarczać wzruszeń. Łatwiej będzie dziec-

ku zrozumieć sytuacje, jakie spotykają go na co dzień. Może utożsami się z jakimś bohaterem i oswoi lęk? Warto często sięgać po poezję dziecięcą, ponieważ zawsze znajdzie się w niej wartości. Im bardziej wiersz przemówi do wyobraźni dziecięcej, tym pełniej zostaną zrealizowane cele dydaktyczne zarówno wychowawcze, jak i literackie.

Powiedz mi, dziaduniu, jak to się zrobiło,
Że ci coś jak śniegiem włoski oprószyło?
Już śniegi i lody na dworze stopniały,
– Dziecino kochana! – dziadunio odpowie. –
Starością posiwiał mój włosek na głowie:
Żyjemy, rośniemy jak na polu kłoski
Dojrzeją, zżółkną, nam – zbieleją włoski:
A kto włosy ma takie, żył długo na świecie,
Szanujże go dziecię,
I powstań przed nim, choć biedny, w niewoli,
A Bóg ci siwych włosków doczekać pozwoli.

S. Jachowicz, *Siwe włoski*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 10.

Wiersz ten jest opisem wspaniałego dialogu pomiędzy małym dzieckiem a dziadkiem. Wnuczek lub wnuczka dopytuje, dlaczego dziadek jest siwy. Senior wyjaśnia, że to naturalny proces w życiu każdego człowieka. Poszczególne etapy ludzkiego życia porównuje do życia rośliny. Dziadek mądrze mówi, że starości nie trzeba się bać. Trzeba się nawet modlić, aby żyć jak najdłużej.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Istnieją kultury przejawiające szczególną cześć i wielką miłość dla osób starszych. Człowiek stary nie bywa tam nigdy wyłączony z rodziny, czy traktowany jako nieużyteczny ciężar; pozostaje w rodzinie i chociaż zobowiązany do szanowania autonomii nowej rodziny, nadal bierze czynny i odpowiedzialny udział w jej życiu, a nade wszystko wypełnia cenne po-

słannictwo świadka przeszłości i inspiratora mądrości dla młodych i dla przyszłości. Inne kultury natomiast, zwłaszcza w następstwie nieuporządkowanego rozwoju przemysłowego i urbanistycznego, doprowadziły i nadal prowadzą do niedopuszczalnego zepchnięcia starszych na margines życia, co jest dla nich źródłem wielkiego cierpienia, a równocześnie duchowego zubożenia dla wielu rodzin.

FC 27.

Ludzie starsi pomagają nam mądrzej patrzeć na ziemskie wydarzenia, ponieważ dzięki życiowym doświadczeniom zyskali wiedzę i dojrzałość. Są strażnikami pamięci zbiorowej, a więc mają szczególny tytuł, aby być wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości, które są podstawą i regułą życia społecznego… Ludzie starsi dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu mogą udzielać młodym rad i cennych pouczeń.

Jan Paweł II, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 10.

Możemy starać się ograniczyć cierpienie, walczyć z nim, ale nie możemy go wyeliminować. Właśnie tam, gdzie ludzie, usiłując uniknąć wszelkiego cierpienia, starają się uchylić od wszystkiego, co może powodować ból, tam, gdzie chcą zaoszczędzić sobie wysiłku i bólu związanego z prawdą, miłością, dobrem, staczają się w życie puste, w którym być może już prawie nie ma bólu, ale coraz bardziej dominuje mroczne poczucie braku sensu i zagubienia. Nie unikanie cierpienia ani ucieczka od bólu uzdrawia człowieka, ale zdolność jego akceptacji, dojrzewania w nim, prowadzi do odnajdywania sensu przez zjednoczenie z Chrystusem, który cierpiał z nieskończoną miłością.

SPS 37.

Rozejrzyjmy się wokół: jak wiele ran zło zadaje ludzkości! Wojny, przemoc, konflikty gospodarcze, uderzające w najsłabszych, pragnienie pieniędzy, których i tak nikt nie może zabrać ze sobą, musi je zostawić. Moja babcia mawiała do nas, dzieci: całun nie ma kieszeni. Miłość pieniądza, władza, korupcja, podziały, zbrodnie przeciw życiu ludzkiemu

i światu stworzonemu! A także – każdy z nas to wie i zna – nasze osobiste grzechy: brak miłości i szacunku wobec Boga, bliźniego całego stworzenia. Jezus na krzyżu odczuwa cały ciężar zła i zwycięża je mocą miłości Boga, pokonuje je przez swoje zmartwychwstanie.

Franciszek, Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, dz. cyt., s. 201.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Niejaki Eleazar, jeden z pierwszych uczonych w Piśmie, mąż już w podeszłym wieku, o bardzo szlachetnej powierzchowności, był zmuszony do otwarcia ust i jedzenia wieprzowiny. On jednak wybierając raczej chwalebną śmierć aniżeli godne pogardy życie, dobrowolnie szedł na miejsce kaźni, a wypluł mięso, jak powinni postąpić ci, którzy mają odwagę odrzucić to, czego nie wolno jeść nawet przez miłość do życia. Ci, którzy byli wyznaczeni do tej bezbożnej ofiarnej uczty, ze względu na bardzo dawną znajomość z tym mężem, wzięli go na stronę i prosili, aby zjadł przyniesione przez nich i przygotowane mięso, które wolno mu jeść. Niech udaje tylko, że je to, co jest nakazane przez króla, mianowicie mięso z ofiary pogańskiej. Tak postępując, uniknie śmierci, a ze względu na dawną z nimi przyjaźń skorzysta z miłosierdzia. On jednak powziął szlachetne postanowienie, godne jego wieku, powagi jego starości, okrytych zasługą siwych włosów i postępowania doskonałego od dzieciństwa, przede wszystkim zaś świętego i od Boga pochodzącego prawodawstwa. Dał im jasną odpowiedź mówiąc, aby go zaraz posłali do Hadesu. „Udawanie

bowiem nie przystoi naszemu wiekowi. Wielu młodych byłoby przekonanych, że Eleazar, który już ma dziewięćdziesiąt lat, przyjął pogańskie obyczaje. Oni to przez moje udawanie, i to dla ocalenia maleńkiej resztki życia, przeze mnie byliby wprowadzeni w błąd, ja zaś hańbą i wstydem okryłbym swoją starość. Jeżeli bowiem teraz uniknę ludzkiej kary, to z rąk Wszechmocnego ani żywy, ani umarły nie ucieknę. Dlatego jeżeli mężnie teraz zakończę życie, okażę się godny swojej starości, młodym zaś pozostawię piękny przykład ochotnej i wspaniałomyślnej śmierci za godne czci i święte prawa" (2Mch 6,18-28).

Por. Ps 71; Mdr 3,15-19; 4,16; Syr 25,3n; 30,25; Tt 2,1-5.

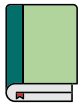
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Czwarte przykazanie przypomina dzieciom już dorosłym o ich odpowiedzialności wobec rodziców. W miarę możności powinny one okazywać im pomoc materialną i moralną w starości, w chorobie, samotności lub potrzebie. Jezus przypomina o tym obowiązku wdzięczności (KKK 2218).

Por. KKK 2208; 2219; 2220.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Franciszek, Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 199-202.

Górnicka-Zdziech I., *Sukienka ze starego płaszcza*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Guerin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, tłum. P. Rak, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-211.

Jan Paweł II, List *Salvifici doloris*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *List do osób w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni.* Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański", 25.07.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 11(20), s. 38-40.

Jan Paweł II, List *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku.* Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę do Spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3(20), s. 18-19.

Oparowska J., *Ostatni etap ludzkiego dojrzewania*, „Nowe Życie" 2000, nr 10.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Riemann F., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, tłum. J. Dudek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

25.

Wartość, piękno i dobro przyrody nieożywionej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

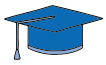
Zdolność postrzegania i kojarzenia

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność obserwacji

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Poszanowanie przyrody nieożywionej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Materialny związek człowieka z przyrodą nieożywioną.
- Planeta Ziemia najlepszym miejscem dla człowieka we wszechświecie.

- Zmiany spowodowane przez cywilizację (budowa miast, przemysł, projekty techniczne, komunikacja, utylizacja odpadów) zmieniają przyrodę nieożywioną.
- Piękno naturalnych środowisk geograficznych: gór, mórz, jezior.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Istnieje materialny związek pomiędzy mną a światem przyrody nieożywionej.
- Niszcząc środowisko naturalne wokół siebie, niszczymy samego siebie.
- Środowisko naturalne jest dziedzictwem wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń.

Zasady

- Bacznie obserwuję i analizuję, co niszczy środowisko naturalne, w którym żyję.
- Mam świadomość, w jaki sposób środowisko naturalne wpływa na charakter społeczności, które w nim żyją.
- Uczestniczę w organizowaniu projektów ochrony przyrody nieożywionej.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Ochrona przyrody realizuje się poprzez działania ludzkie.
- Bogactwo i zasoby przyrody nieożywionej są dla wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń[1].
- Przyroda nieożywiona jest podstawą przyrody ożywionej.

[1] „Ochrona środowiska stanowi wyzwanie dla całej ludzkości: chodzi o wspólny i powszechny obowiązek poszanowania zbiorowego dobra, przeznaczonego dla wszystkich, i uświadomienie sobie, że nie można bezkarnie używać różnego rodzaju bytów, żyjących czy nieożywionych – składników naturalnych, roślin, zwierząt – w sposób dowolny, jedynie według własnych potrzeb gospodarczych. Jest to odpowiedzialność, która musi dojrzewać ze względu na globalny zasięg obecnego kryzysu ekologicznego i że w uniwersalnym porządku ustalonym przez Stwórcę wszystkie byty wzajemnie od siebie zależą: należy brać pod uwagę naturę każdego bytu oraz ich wzajemne powiązanie w uporządkowany system, którym właśnie jest kosmos". KNSK 466.

Zasady

- Dostrzegam bogactwo i niepowtarzalność przyrody.
- W swoich działaniach i w pracy zawodowej zawsze biorę pod uwagę ochronę przyrody.
- Ukazuję innym otaczające mnie piękno przyrody.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Istnieje stały i trwały związek przyrody nieożywionej z ożywioną.
- Środowisko nieożywione należy poznawać, badać i udostępniać te wyniki uczniom.
- Człowiek ma potężny wpływ na cały świat dzięki osiągnięciom nauki i działaniom przemysłowym.

Zasady

- Organizuję wycieczki krajoznawcze, aby poznać bogactwo natury nieożywionej.
- Ukazuję zły wpływ człowieka na przyrodę nieożywioną.
- W szkole realizuję programy ochrony przyrody nieożywionej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuje się wycieczki krajoznawcze[2]. Można wspólnie obejrzeć tematyczny film krajoznawczy o przyrodzie nieożywionej, połączony z dyskusją. Proponuje się uczniom konkurs fotograficzny na temat przyrody nieożywionej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Szkoła jest przykładem właściwego traktowania i wykorzystania zasobów przyrody nieożywionej. Uczniowie dostrzegają wartość i znaczenie całej natury dla życia ludzkiego[3]. Stale są podejmowane działania na rzecz ochrony środowiska[4]. Obcowanie z naturą daje radość wszystkim uczestnikom realizowanych programów, w zakresie poznania i ochrony przyrody.

1.10. ZAGROŻENIA

Społeczności, rodzinna i szkolna, nie zwracają uwagi na wartości przyrody nieożywionej. Rozszerza się zakres wandalizmu, nie szanuje się środowiska naturalnego (zieleni, miejskich parków, terenów rekreacyjnych, bloków, ulic). Powstają subkultury oparte na agresji, wobec ludzi oraz wobec przyrody nieożywionej. Zanika motywacja do ochrony przyrody. Dzieci nie wykazują chęci przebywania na łonie przyrody i korzystania z jej piękna.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Od pierwszych lat życia dziecko powinno uczyć się szacunku do przyrody. Aby w pełni czerpać korzyści z obcowania z naturą, potrzebna jest zdolność spo-

[2] „Czas wolny winien być przeznaczony w sposób właściwy na relaks duchowy oraz wzmacnianie zdrowia, ducha i ciała tak przez zgodne z upodobaniami zajęcia i studia, podróże do innych krajów (turystyka) (...), jak również przez ćwiczenia i aktywność sportową". KDK 61.

[3] „Właściwe rozumienie stosunku człowieka do przyrody ma ogromne znaczenie dla odpowiedzi na pytanie: kim jest człowiek". *Człowiek – osoba – płeć*, dz. cyt., s. 241.

[4] „Prawdziwa, zawarta w koncepcji chrześcijańskiej, ochrona środowiska nie polega na działaniu zmierzającym do zupełnego powstrzymania ingerencji człowieka w przyrodę (…) lecz na harmonijnym współistnieniu i wspólnym rozwoju człowieka z otaczającym go światem". Tamże, s. 249.

strzegania i kojarzenia. Do przyrody nieożywionej zaliczamy: kamienie, góry, wodę, powietrze, słońce, chmury, skały, drewno, piasek, ziemię. Przyroda nieożywiona jest miejscem bytowania przyrody ożywionej.

Środowisko naturalne jest dziedzictwem wszystkich ludzi i wszystkich pokoleń. Naturę poznajemy po części, staramy się ją zrozumieć, naśladować, a także szanować. Ona jest dla nas i dla następnych pokoleń. Bogactwo i niepowtarzalność przyrody to dar, który człowiek powinien chronić. Pierwszych proekologicznych zachowań małe dziecko uczy się od najbliższych w domu rodzinnym.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Maria Konopnicka z d. Wasiłowska (1842-1910) – polska poetka i nowelistka okresu realizmu, krytyk literacki, publicystka i tłumaczka. Pisała pod wieloma pseudonimami: M.K.; K.; Ko-mar; Jan Sawa; Marko; Jan Waręż; Humanus; Ursus; Mruczysław Pazurek. Należy do grona najwybitniejszych polskich pisarek w historii. Jej utwory dla dzieci wywołały przełom w literaturze dziecięcej.

Do ówczesnego dramatu i eposu dziecięcego dołączyła lirykę. Stworzyła literaturę, która przemawia do wyobraźni dziecięcej, zamiast jedynie moralizować. Na ukształtowanie się przekonania o konieczności liryki dziecięcej, wpływ miały jej doświadczenia macierzyńskie. Do dzisiaj zachowały się notatki Konopnickiej dotyczące znajomości psychiki dziecięcej. Swoje dzieci często zabierała na spacery, np. do lasu. Opowiadała im wówczas o przyrodzie, pracy na wsi, tradycji, uczyła je historii i literatury, ale stroniła od przemawiania z pozycji dorosłego, który wie więcej. Poetka rozwijała sferę dziecięcych uczuć i wrażeń. Zależało jej, aby obudzić w najmłodszych czytelnikach osobisty stosunek do opisywanych zjawisk. Przykład tego mamy w wierszu pt. „Choinka w lesie".

– A kto tę choinkę
Zasiał w ciemnym lesie?
– Zasiał ją ten wiaterek,
Co nasionka niesie.

– A kto tę choinkę
Ogrzał w ciemnym boru?
– Ogrzało ją to słonko
Z niebieskiego dworu.

– A kto tę choinkę
Poił w ciemnym gaju?
– Jasne ją poiły rosy
I woda z ruczaju.

– A kto tę choinkę
Wyhodował z ziarna?
– Wychowała ją, maleńka,
Ziemia nasza czarna!

M. Konopnicka, *Choinka w lesie*, w: *Bajki i wiersze naszego dzieciństwa*, wybór i oprac. M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014, s. 40.

Przytoczony powyżej wiersz jest odpowiedzią na dziecięce zaciekawienie przyrodą. Utwór, zbudowany na zasadzie pytań i odpowiedzi, tłumaczy małemu dziecku, skąd wzięła się choinka w lesie. Drzewko – należące do przyrody

ożywionej – pięknie wyrosło dzięki oddziaływaniu tzw. czynników abiotycznych, czyli przyrody nieożywionej. Aby choinka mogła wyrosnąć, potrzebowała kilku czynników: wiatru, który przenosi nasiona; słońca, które ogrzewa i jest niezbędne do życia wszystkich roślin zielonych, rosy, wody ze strumyka do podlewania; oraz gleby, w której ma korzenie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba aby młodość była „wzrastaniem". Ogromne znaczenie posiada dlatego obcowanie ze światem widzialnym: z przyrodą. Obcowanie to wzbogaca nas w młodości w inny sposób jeszcze niż sama „książkowa" wiedza o świecie. Wzbogaca nas w sposób bezpośredni. Można by powiedzieć, że obcując z przyrodą przejmujemy w siebie, w nasze ludzkie bytowanie, samą tajemnicę stworzenia, która odsłania się przed nami niesłychanym bogactwem i różnorodnością istnień widzialnych a równocześnie wciąż zaprasza w stronę tego, co ukryte, co niewidzialne.

PS 14.

Człowiekowi potrzebne jest to piękno krajobrazu – i dlatego też nic dziwnego, że ciągną tutaj ludzie z całej Polski, a także spoza Polski. Ciągną latem i zimą. Szukają odpoczynku. Pragną odnaleźć siebie w obcowaniu z przyrodą. Pragną odzyskać siły w zdrowym wysiłku fizycznym: marszu, w podejściu, we wspinaczce, w zjeździe narciarskim.

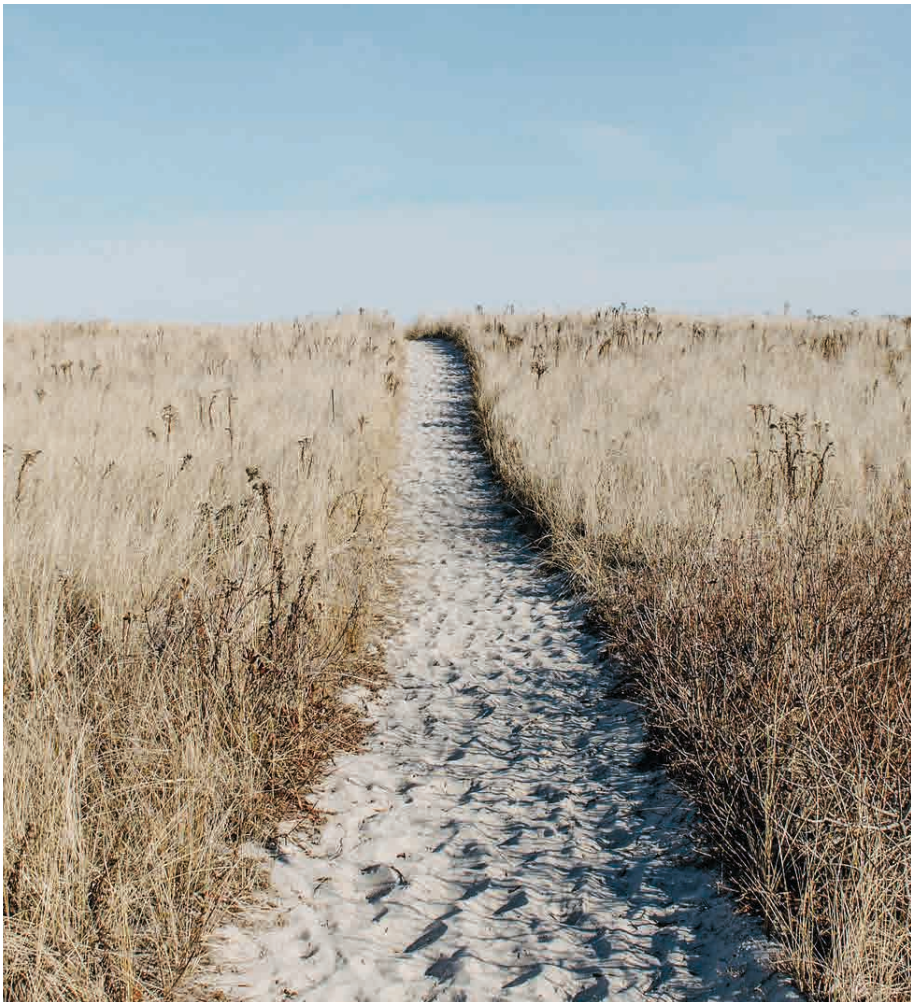
Jan Paweł II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 687.

Kiedy komfort techniczny osiąga szczyty, rodzi się tęsknota za pierwotną tęsknotą. Otaczający człowieka świat, który sam sobie utworzył, staje się dla niego więzieniem. Rozlega się w nim krzyk za wolnością, za czymś zupełnie innym niż to, co człowiek ma wokół siebie. Okazuje się, że czas wolny od zajęć nie oznacza jeszcze wolności i swobody, że trzeba uczyć się mieć czas wolny, jeżeli praca ma nie stracić sensu.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)..., dz. cyt., s. 28.

Jeśli zbliżamy się do przyrody i środowiska bez tego otwarcia na zadziwienie i podziw, jeśli nie mówimy już językiem braterstwa i piękna w naszej relacji ze światem, to nasze postawy będą postawami władcy, konsumenta lub jedynie wyzyskującego zasoby naturalne, niezdolnego do postawienia ograniczeń swoim doraźnym interesom. Jednakże jeśli czujemy się ściśle związani ze wszystkim, co istnieje, to umiar i troska pojawiają się spontanicznie. Ubóstwo i prostota świętego Franciszka nie były ascezą jedynie zewnętrzną, ale czymś bardziej radykalnym: wyrzeczeniem się czynienia z rzeczywistości jedynie przedmiotu użytku i panowania.

LS 11.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami. Wtedy Bóg rzekł: „Niechaj się stanie światłość!" I stała się światłość. Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień pierwszy. A potem Bóg rzekł: „Niechaj powstanie sklepienie w środku wód i niechaj ono oddzieli jedne wody od drugich!" Uczyniwszy to sklepienie, Bóg oddzielił wody pod sklepieniem od wód ponad sklepieniem; a gdy tak się stało, Bóg nazwał to sklepienie niebem. I tak upłynął wieczór i poranek – dzień drugi. A potem Bóg rzekł: „Niechaj zbiorą się wody spod nieba w jedno miejsce i niech się ukaże powierzchnia sucha!" A gdy tak się stało, Bóg nazwał tę suchą powierzchnię ziemią, a zbiorowisko wód nazwał morzem. (...) A potem Bóg rzekł: „Niechaj powstaną ciała niebieskie, świecące na sklepieniu nieba, aby oddzielały dzień od nocy, aby wyznaczały pory roku, dni i lata; aby były ciałami jaśniejącymi na sklepieniu nieba i aby świeciły nad ziemią". I stało się tak. Bóg uczynił dwa duże ciała jaśniejące: większe, aby rządziło dniem, i mniejsze, aby rządziło nocą, oraz gwiazdy. I umieścił je Bóg na sklepieniu nieba, aby świeciły nad ziemią; aby rządziły dniem i nocą i oddzielały światłość od ciemności. A widział Bóg, że były dobre (Rdz 1,1-10.14-18).

Por. Rdz 7,10-13; Wj 3,1-6; 13,17-29; Iz 54,10; Pnp 8,6-7; Kol 1,15.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Każde stworzenie posiada swoją własną dobroć i doskonałość. O każdym z dzieł „sześciu dni" jest powiedziane: „A widział Bóg, że było dobre". „Wszystkie rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek". Różne stworzenia, chciane w ich własnym bycie, odzwierciedlają, każde na swój sposób, jakiś promień nieskończonej mądrości i dobroci Boga. Z tego powodu człowiek powinien szanować dobroć każdego stworzenia, by unikać nieuporządkowanego wykorzy-

Por. KKK 295; 299; 319; 341.

stania rzeczy, które lekceważy Stwórcę oraz powoduje zgubne konsekwencje dla ludzi i ich środowiska (339).

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2006.

Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, 31.03.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 686-688.

Kluz Z., Poźniczek M., *Poznajemy tajemnice przyrody*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2000.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wyd. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska Polskiej Akademii Nauk, Zabrze 2004.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, WSiP, Warszawa 2000.

Rogowski R., *Mistyka gór*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.

Rogowski R., *Mistyka Tatr*, wyd. Znak, Kraków 2002.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

26.

Wartości: piękno i bogactwo przyrody ożywionej – roślin i zwierząt

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Zdolność postrzegania i kojarzenia

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Szacunek dla przyrody ożywionej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Przyroda ożywiona łączy się z naszym życiem.
- Kontakt z przyrodą przyczynia się do rozwoju człowieka.

– Organizacje działające na rzecz ochrony przyrody.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Obowiązuje ochrona zagrożonych gatunków roślin i zwierząt.
– Wyrządzanie szkody przyrodzie ożywionej obraca się zawsze przeciwko człowiekowi.
– To, co żyje w naszym otoczeniu, jest własnością wspólną.

Zasady

– Poznaję gatunki roślin i zwierząt.
– Używam produktów, które nie zagrażają przyrodzie ożywionej.
– Zbieram informacje dotyczące zagrożeń i ochrony przyrody.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Kontakt z przyrodą ożywioną uczy poszanowania życia.
– Troska o przyrodę rozwija w człowieku odpowiedzialność i szacunek dla wszystkiego, co żyje.
– Swoim postępowaniem rodzice mogą zaszczepić w dziecku zainteresowanie przyrodą.

Zasady

– Uczę szacunku dla przyrody ożywionej, ukazuję szkodliwe skutki niewłaściwej ingerencji człowieka w środowisko organizmów żywych[1].
– Stwarzam dogodne i właściwe warunki dla hodowanych roślin i zwierząt.
– W otoczeniu rodziny są dostępne rośliny i zwierzęta.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Kultura osobista to również dbałość o zachowanie odwiedzanych miejsc (miejsce biwakowe, łąka, jezioro) w nienaruszonym stanie.

[1] „Gospodarka współczesna, podobnie jak i inne dziedziny życia społecznego, odznacza się nadzwyczaj szybko wzrastającą dominacją życia człowieka nad naturą". KDK 63.

- Postawa agresywna wobec przyrody ożywionej ma negatywny wpływ na nią samą i na człowieka.
- Człowiek i przyroda ożywiona tworzą środowisko życia.

Zasady

- Organizuję wycieczki krajoznawcze w celu poznania bogactwa przyrody ożywionej.
- Zachęcam uczniów do korzystania z produktów organicznych właściwie przetworzonych.
- Opiekę nad środowiskiem naturalnym w otoczeniu szkoły przekazuję uczniom.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zachęcamy uczniów, aby przynieśli rośliny doniczkowe do klasy. Uczymy dzieci, jak je pielęgnować. Dobrym rozwiązaniem jest także akwarium klasowe lub terrarium. W starszych klasach przeprowadzamy akcję w trosce o zagrożoną przyrodę w naszym regionie, np. sprzątanie lasu, zbiórka makulatury. Uczniowie mogą również zorganizować małą kampanię (wymyślanie haseł, projektowanie plakatów) promującą np.: używanie szklanych butelek, organicznych toreb w zastępstwie plastikowych itp.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie mają świadomość istnienia wielu zagrożeń dla natury ożywionej, które mogą wynikać z ich działania[2]. Podejmują konkretne inicjatywy w celu ochrony fauny i flory. Dostrzegają wartość i piękno otaczającej przyrody. Powstaje świadomość wspólnego środowiska życia.

[2] „W swoim publicznym nauczaniu Jezus podnosi wartość elementów natury. Jest On nie tylko mądrym komentatorem natury w przykładach, które lubi przytaczać, oraz w swoich przypowieściach, lecz również jej władcą (por. Epizod burzy u Mt 8,23-27, czy scenę opisaną przez Mt 14,22-23, w której kroczący po wodzie Jezus ucisza wiatr; (Mk 6,44-52; J 6,16-21). Pan zaprzęga przyrodę w służbę swojego planu zbawienia. Nakazuje swoim uczniom, aby patrzyli na przedmioty, na pory roku i na ludzi z ufnością dzieci, które wiedzą, że nie zostaną porzucone przez przewidującego Ojca (por. Łk 11,11-13). Uczeń Chrystusa, daleki od tego, by stać się niewolnikiem rzeczy, powinien umieć się nimi posługiwać, by budować współuczestnictwo i braterstwo" (por. Łk 16,9-13). KNSK 453.

1.10. ZAGROŻENIA

Sprawy związane z ochroną środowiska traktuje się jako zbiór nakazów i zakazów, często pozostających bez związku z życiem. Zwierzęta domowe traktowane są jako przejściowe maskotki, które usuwa się, kiedy są niepotrzebne. Istnieje też ryzyko przesadnych działań na rzecz ochrony zwierząt, wobec których prawa człowieka stają się drugorzędne.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Ekolodzy (ale nie tylko, także tzw. zwykli ludzie, którym nieobce są losy ziemi) od lat biją na alarm: giną lasy, zagrożone są niektóre gatunki roślin i zwierząt, klimat się ociepla, człowiek prowadzi gospodarkę rabunkową, są problemy z utylizacją śmieci, człowiek niewłaściwie ingeruje w środowisko organizmów żywych itd., itd. W świetle takich doniesień ważne jest kształtowanie odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze wśród dzieci już od najmłodszych lat. Pierwszym krokiem, jaki rodzic może zrobić w tym kierunku, jest segregacja śmieci. Swoim postępowaniem rodzice zaszczepią w dziecku pozytywne nastawienie do świata roślin i zwierząt. Dobrą formą spędzania wolnego czasu w gronie rodzinnym są wycieczki krajoznawcze. W szkole można organizować sprzątanie najbliższego parku lub lasu, czy zbiórki makulatury, baterii, drobnych elektrośmieci.

Już małe dzieci trzeba uczyć, że przyroda ożywiona łączy się z naszym życiem, a zwierzęta są wrażliwe i inteligentne. Ból i radość odczuwają tak jak człowiek. Wyrządzanie szkody w przyrodzie prędzej czy później obróci się przeciwko ludzkości.

Kontakt z naturą przyczynia się do rozwoju człowieka. Obcowanie z przyrodą pozwala odnaleźć spokój. Nieraz pochylenie się nad mrówką, kwiatkiem czy motylkiem – czymś, co dobrze znamy, widzieliśmy to przecież setki razy – ukazuje niezwykłość. Jest dowodem na miłość Boga do ludzi i doskonałość świata.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Maria Kownacka żyła w latach 1894-1982. Była pisarką, tłumaczką, autorką słuchowisk radiowych dla dzieci. Współpracowała z „Płomykiem", na łamach którego zadebiutowała w 1919 roku. W 1948 zostały opublikowane „Kajtkowe przygody". Mimo że od tego czasu minęło wiele lat, utwór nadal posiada treści dydaktyczne.

Głównym bohaterem jest tytułowy Kajtek – młody bocian, który z powodu złamanego skrzydła nie mógł odlecieć do ciepłych krajów i dlatego zamieszkał w gospodarstwie pod opieką ludzi – państwa Orczyków. Z bocianiej perspektywy młodzi czytelnicy poznają, jak wygląda życie w gospodarstwie.

Nazywam się Kajtuś. Mam długie, czerwone nogi, biały kubrak z czarnymi wyłogami, no i potężny, mocny czerwony dziób.

Przed moim dziobem drży całe nasze podwórko i wszyscy nieproszeni goście, to jest kury, gęsi, psy sąsiadów. Tylko z jednym Bukietem wolę się nie zadawać, bo to jest pies bez wychowania i nie umie się grzecznie obchodzić z takim bocianem jak ja.

Pewno was dziwi, dlaczego bocian gospodaruje na wiejskim podwórku zamiast łapać żaby na łące albo węże i jaszczurki w dalekim, ciepłym kraju!...

To jest bardzo żałosna historia. Przyszedłem na świat w pięknym, rozłożystym gnieździe ze starej brony, na wysokiej topoli rosnącej w zagrodzie u Orczyków. Byłem największy i najsilniejszy z trojga rodzeństwa, a głodny zawsze jak wilk.

Ciągle wołałem: – Jeść!... Jeść!... Jeść!... Gdybym mógł połknąłbym całą zagrodę razem z naszą topolą. Rodzice wymościli nam gniazdo źdźbłami trawy i na ten obrusik wykładali: pasikoniki, chrabąszcze, ślimaki, a nawet żaby i myszy upolowane na łące. To była prawdziwa uczta. Ale mnie zawsze wszystkiego było mało.

M. Kownacka, *Kajtkowe przygody*, Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2011, s. 5.

Dzięki przygodom tytułowego Kajtka dzieci poznają piękno i bogactwo przyrody ożywionej – roślin i zwierząt. Autorka z dużą starannością ukazała życie na polskiej wsi. Bocian jest pierwszoosobowym narratorem. To on zagląda

do każdego kąta i relacjonuje, co się tam dzieje. Opisuje wszystkie prace, sytuacje, których jest świadkiem.

Dzięki tej lekturze mali czytelnicy wiedzą, że porządek przyrody splata się ze światem ludzi. Maria Kownacka starała się opisać właściwy stosunek dzieci do zwierząt, ukazać więzi, przyjaźnie, które mogą się narodzić.

Książka ta powstała kilkadziesiąt lat temu i chociaż niektóre słowa czy sytuacje dla współczesnych dzieci (zwłaszcza żyjących w mieście) mogą być niezrozumiałe, to nie można jej jednak odmówić tego, że ukazuje wartość i piękno bogactwa przyrody.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Im bardziej wnikamy we wnętrze człowieka, tym bardziej stwierdzamy, że w większym stopniu różni się on od przyrody niż jest do niej podobny. Człowiek posiada umysł, inteligencję, wolność, świadomość, tak więc bardziej podobny jest do Boga niż świata stworzeń.

Jan Paweł II, *Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice Świętego Piotra*, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, wybór I. Makowicz, wyd. Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1979, s. 27.

Wymowa morza. Przemawia ono bez słów. Przemawia językiem głębi. Nad morzem św. Augustyn prowadził swe rozważania na temat niezgłębionej tajemnicy, jaką jest Bóg – i tej tajemnicy, jaką jest człowiek. Ludzka dusza… Człowiek współczesnej cywilizacji zagrożony jest chorobą powierzchowności, niebezpieczeństwem spłycenia. Trzeba pracować dla odzyskania tej głębi, która właściwa jest ludzkiej istocie. Tej głębi, która wzywa jego umysł i serce, podobnie jak morze wzywa. Jest to właśnie głębia prawdy i wolności, sprawiedliwości i miłości. Głębia pokoju.

Jan Paweł II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia, 11.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny...*, dz. cyt., s. 468-469.

Kiedy komfort techniczny osiąga szczyty, rodzi się tęsknota za pierwotną tęsknotą. Otaczający człowieka świat, który sam sobie utworzył, staje się dla niego więzieniem. Rozlega się w nim krzyk za wolnością, za czymś zupełnie innym niż to, co człowiek ma wokół siebie. Okazuje się, że czas wolny od zajęć nie oznacza jeszcze wolności i swobody, że trzeba uczyć się mieć czas wolny, jeżeli praca ma nie stracić sensu.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)..., dz. cyt., s. 28.

Strata puszcz i lasów pociąga za sobą równocześnie stratę gatunków, które mogłyby w przyszłości stanowić zasoby niezwykle ważne nie tylko dla wyżywienia, ale także dla leczenia chorób i wielu usług. Różne gatunki zawierają geny, które mogą być kluczem do zaspokojenia w przyszłości pewnych ludzkich potrzeb lub uregulowania pewnych problemów ekologicznych.

LS 32.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przypatrzcie się ptakom w powietrzu: nie sieją ani żną i nie zbierają do spichrzów, a Ojciec wasz niebieski je żywi. Czyż wy nie jesteście ważniejsi niż one? Kto z was martwiąc się, może choćby jedną chwilę dołożyć do wieku swego życia? A o odzienie czemu się zbytnio troszczycie? Przypatrzcie się liliom polnym, jak rosną: nie pracują ani przędą. A powiadam wam: nawet Salomon w całym swoim przepychu nie był tak ubrany jak jedna z nich. Jeśli więc ziele polne, które dziś jest, a jutro do pieca będzie

Por. Rdz 1,9-12; Rdz 1,20-26; 6,9-22; 30,37-43; 41,1-43; Kpł 11,29-38; 19,19; Lb 22,21-35; Mdr 4,1-6; J 10,11-15.

wrzucone, Bóg tak przyodziewa, to czyż nie tym bardziej was, ludzie małej wiary? (Mt 6,26-30).

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Zwierzęta są stworzeniami Bożymi. Bóg otacza je swoją opatrznościową troską. Przez samo swoje istnienie błogosławią Go i oddają Mu chwałę. Także ludzie są zobowiązani do życzliwości wobec nich. Warto przypomnieć, z jaką delikatnością traktowali zwierzęta tacy święci, jak św. Franciszek z Asyżu czy św. Filip Nereusz (KKK 2416).

Por. KKK 2415; 2417; 2418.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, tłum. J. Proćków, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.

Borecki T., *Puszcze, bory, lasy Polski*, wyd. Oficyna Wydawnicza Forest, Józefów 2009.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Jan Paweł II, *Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice Świętego Piotra*, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, wybór I. Makowicz, wyd. Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1979, s. 24-28.

Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, tłum. G. Winiarska, wyd. Muza, Warszawa 2006.

Kalinowska A., *Łaskotani chrabąszcza wąsami. Po zielonym świecie z ks. Janem Twardowskim*, wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2005.

Knaflewska J., Siemionowicz M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, wyd. Podsiedlik Raniowski i Spółka, Poznań 2005.

Kossak S., *Saga Puszczy Białowieskiej*, Wydawnictwo Marginesy, Warszawa 2016.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, tłum. A. Amirowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać*, wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Verhoef-Verhallen E., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, tłum. D.E. Chełstowska, wyd. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Wajrak A., *Wilki*, wyd. Agora, Warszawa 2015.

Zasieczna B., *Encyklopedia przyrody. Fauna i flora Europy*, wyd. Muza, Warszawa 2001.

27.

Znaczenie i prawo do wypoczynku[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój psychofizyczny

[1] „Świąteczny odpoczynek jest prawem. «Bóg odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie» (Rdz 2,2): również ludzie stworzeni na jego obraz, powinni korzystać z odpowiedniego wypoczynku i czasu wolnego, który pozwoliłby im pielęgnować życie rodzinne, kulturalne, społeczne i religijne. Przyczynia się do tego ustanowienie dnia Pańskiego. Wierzący w niedzielę i w inne nakazane dni świąteczne powinni powstrzymać się od wykonywania prac lub zajęć, które przeszkadzają oddawaniu czci należnej Bogu, przeżywaniu radości i właściwej dniowi Pańskiemu, pełnieniu uczynków miłosierdzia i należnemu odpoczynkowi duchowemu i fizycznemu. Względy rodzinne albo wymogi pożytku społecznego mogą w sposób uzasadniony zwalniać z obowiązku niedzielnego wypoczynku, ale nie powinny powodować przyzwyczajenia szkodzącego religii, życiu rodzinnemu i zdrowiu". KNSK 284.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętna organizacja życia, podział dnia na obowiązki i odpoczynek

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Formy spędzania wolnego czasu w grupie koleżeńskiej.
- Wypoczynek jako konieczny warunek prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.
- Negatywne skutki braku wypoczynku.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każdy ma prawo do wypoczynku.
- Jakość życia warunkuje odpowiedni podział czasu na pracę i wypoczynek.
- Wypoczynek musi być proporcjonalny do wykonywanych obowiązków.

Zasady

- Dzielę czas wolny z moimi przyjaciółmi.
- Poszukuję różnych form organizowania sobie wypoczynku.
- Wybieram wypoczynek najbardziej zgodny z moim charakterem i zainteresowaniami.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wypoczynek nie powinien zamieniać się w lenistwo.
- Powinno się wskazywać na różne formy wypoczynku (czynny i bierny).
- Nie należy nadmiernie obciążać dziecka zajęciami pozaszkolnymi.

Zasady

- Proponuję atrakcyjne formy spędzania wakacji, ferii, przerw świątecznych (wyjazdy, wyjście do kina, teatru, wycieczka za miasto, uprawianie sportów).
- Planuję czas poświęcony na pracę i wypoczynek.
- Zachęcam dziecko do spędzania wolnego czasu z przyjaciółmi.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Istnieje relacja pomiędzy pracą i relaksem[2].
- Wypoczynek uczniów gwarantuje ich rozwój.
- Właściwy wypoczynek mobilizuje do bardziej wytężonej pracy i nauki.

Zasady

- Staram się nie zadawać uczniom nadmiernej ilości zadań lekcyjnych na weekend, szanuję ich prawo do odpoczynku w czasie świąt[3].
- Odpowiednio stosuję zasady pedagogiczne w przekazywaniu wiedzy, tak, aby nie obciążać zbytnio uczniów.
- Wskazuję na sposoby aktywnego i mądrego wypoczynku[4] (zajęcia sportowe, kółka zainteresowań, wycieczki szkolne, „zielone szkoły", poznawanie kultury i historii).

---

[2] „Poświęcając z należytą odpowiedzialnością wykonywaniu pracy swój czas i siły, wszyscy powinni jednak cieszyć się wypoczynkiem i czasem wolnym wystarczającym do prowadzenia życia rodzinnego, kulturalnego, społecznego i religijnego". KDK 67.

[3] „Przez uświęcenie dnia siódmego prawo człowieka do wypoczynku otoczone zostało murem nienaruszalności. (...) Stąd wzorem Boga samego człowiek musi «odpocząć» od dzieł swoich, by ciału dać ulgę, a duchowi odmianę". S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 153-154.

[4] „Rozumność polega z jednej strony na ustalaniu odpowiedniej długości czasu wolnego, z drugiej strony na mądrym jego planowaniu, by służył osiąganiu ubogacających człowieka wartości. (…) Ma więc on służyć wieloaspektowemu dobru człowieka. Wolność, która jest istotnym składnikiem czasu wolnego, nie może być, zdaniem Jana Pawła II, traktowana jako wolność od wartości". M. Ostrowski, *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego*…, dz. cyt., s. 86.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W dni wolne od nauki lub po godzinach zajęć, szkoła nieodpłatnie udostępnia uczniom salę gimnastyczną, boisko itp., dzięki temu dzieci mają stworzone warunki do aktywnego spędzania wolnego czasu w grupie i integrowania się z rówieśnikami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią racjonalnie gospodarować swoim czasem. Dostrzegają konieczność odpoczynku i są w stanie wygospodarować czas na relaks. W miarę możliwości spędzają czas w grupie, na wolnym powietrzu, uprawiają różne dyscypliny sportu.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko przepracowania się uczniów, ponieważ poświęcają zbyt dużo czasu na naukę. Poza obowiązkami szkolnymi są dodatkowo obciążeni zajęciami pozalekcyjnymi (nauka języków, zajęcia sportowe, korepetycje), przez co zaniedbują relacje rodzinne i przyjaźnie. Często nie potrafią umiejętnie rozplanować sobie tygodniowego planu zajęć, tak by wygospodarować czas na odpoczynek. Młodzi nie dostrzegają konieczności aktywnego wypoczynku, większość wolnego czasu spędzają przed komputerem, telewizorem.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wypoczynek ma korzystny wpływ na rozwój fizyczny i duchowy. Człowiek nie realizuje się jedynie przez pracę, ale także przez różne formy spędzania wolnego czasu, tj.: odpoczynek, zabawę, sport, taniec, turystykę, inne hobby. W wolnym czasie można robić rzeczy, które kształtują osobowość. Relaks pozwala odkryć samego siebie – swoje zainteresowania. Duchowość człowieka jest nierozerwalnie związana z jego cielesnością. Podczas relaksu w środowisku rodzinnym, szkolnym, parafialnym, rówieśniczym kształtują się osobowości.

Rodzina, szkoła, inne instytucje wychowawcze muszą wytrwale pracować nad rozbudzaniem i pogłębianiem wiedzy dzieci i młodzieży na temat właściwego wypoczynku. Każda forma wypoczynku sprzyja rozwojowi duchowemu. Życie towarzyskie jest wartością, kształtuje człowieka i stwarza kulturę życia wspólnotowego.

Podejmując różne formy odpoczynku, człowiek raduje się i odczuwa satysfakcję z życia. Wakacje dają uczniom wytchnienie, oderwanie się od codzienności, umożliwiają osiągnięcie harmonii duszy i ciała. Poprzez zabawę dziecko rozwija inteligencję, spostrzegawczość, instynkty społeczne. Laba to źródło przeżyć, wywołujących żywe reakcje psychofizyczne, sprzyjające wytwarzaniu się pozytywnych cech charakteru tj.: koleżeńskości, uprzejmości, serdeczności.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą" autorstwa Agnieszki Frączek to napisana ciekawym językiem barwna historia życia Juliana Tuwima. Dodatkowym walorem tej publikacji jest to, że autorka zamieściła w niej także wiersze i żarty. Każdy mały uczeń z przyjemnością przeczyta tę lekturę. Przy okazji dowie się, że z małego rozrabiaki może wyrosnąć naukowiec, pisarz, polityk itd.

Agnieszka Frączek to doktor habilitowana językoznawstwa, germanistka i leksykograf. Pracuje na Uniwersytecie Warszawskim. Znakiem rozpoznawczym jej książek dla dzieci jest popularyzacja wiedzy o współczesnej polszczyźnie. Pisze o homonimach, frazeologizmach, przysłowiach, błędach językowych. Wydała serię książek logopedycznych.

(…) Julek nie broił sam. Każdą chwilę spędzał z bandą złożoną z kilkunastu podobnych urwipołciów. (…) Gnał gdzieś, popędzany przez kolejny ze swoich bzików, zbierał eksponaty do wciąż nowych przedziwnych kolekcji, ścigał motyle, piekł z chłopakami ziemniaki w ognisku…

Albo, tak jak pewnego gorącego popołudnia, urządzał koleżankom kąpiel w rzece. Mieszkańcy Inowłodza długo wspominali te piski i śmiechy! Bo kąpiel, oczywiście, była nieplanowana. To znaczy nie planowały jej koleżanki Juliana, on sam za to zaplanował wszystko w najdrobniejszych szczegółach.

A. Frączek, *Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2013, s. 32.

Agnieszka Frączek w genialny sposób opisała dziecięce zabawy małego Julka Tuwima. Nie były to samotne zabawy, ale wspólne wygłupy z kolegami i koleżankami. Wyścigi, zbieranie dziwnych eksponatów, łapanie motyli czy pieczenie ziemniaków w ognisku to ulubione zabawy, zwłaszcza latem, gdy dużo czasu spędza się na świeżym powietrzu. Czasem były to sytuacje, nie dla wszystkich przyjemne, przynajmniej w pierwszym momencie, tak jak przewrócenie łódki z dziewczętami. Po chwilowym szoku cała grupa głośno śmiała się. Właściwie przeżywany odpoczynek jest jednym z czynników mających pozytywny wpływ na moralność człowieka.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Życzę wam, młodym, aby wasze „wzrastanie w latach i mądrości" dokonywało się przez obcowanie z przyrodą. Miejcie na to czas! Nie żałujcie go! Podejmujcie również trud i wysiłek, jaki to obcowanie niesie czasem z sobą, zwłaszcza gdy pragniemy docierać do rejonów szczególnie eksponowanych. Ten trud jest twórczy, stanowi on zarazem element zdrowego odpoczynku, który jest wam potrzebny, na równi ze studiami i z pracą.

PS 14.

Wypoczywa się zaś w całej pełni – lepiej może powiedzieć w całej głębi, kiedy ów kontakt z przyrodą staje się kontaktem z Bogiem obecnym w przyrodzie i obecnym w duszy ludzkiej. (…) Ludzie w wyprawach szukają często oddalenia od grzechu, od jego zalążków i zaczątków, które tkwią nie tylko w złej woli, ale w całym zdenerwowaniu współczesnego życia, w podniecających zabawach i rozrywkach.

K. Wojtyła, *Listy do redakcji w sprawie campingu*, „Homo Dei" 1957, nr 3(81), s. 13-14.

Okazuje się, że czas wolny od zajęć nie oznacza jeszcze wolności i swobody, że trzeba uczyć się mieć czas wolny, jeżeli praca ma nie stracić sensu.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)…, dz. cyt., s. 28.

Jeśli zbliżamy się do przyrody i środowiska bez tego otwarcia na zadziwienie i podziw, jeśli nie mówimy już językiem braterstwa i piękna w naszej relacji ze światem, to nasze postawy będą postawami władcy, konsumenta lub jedynie wyzyskującego zasoby naturalne, niezdolnego do postawienia ograniczeń swoim doraźnym interesom. Jednakże jeśli czujemy się ściśle związani ze wszystkim, co istnieje, to umiar i troska pojawiają się spontanicznie. Ubóstwo i prostota świętego Franciszka nie były ascezą jedynie zewnętrzną, ale czymś bardziej radykalnym: wyrzeczeniem się czynienia z rzeczywistości jedynie przedmiotu użytku i panowania.

LS 11.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Sześć dni będziesz się trudził i wykonywał wszystkie swoje zajęcia. Dzień zaś siódmy jest szabatem Pana, Boga twego. Nie będziesz przeto w dniu tym wykonywać żadnej pracy ani ty sam, ani syn twój, ani twoja córka, ani twój niewolnik, ani twoja niewolnica, ani twoje bydło, ani przybysz, który przebywa w twoich bramach. W sześć dni bowiem uczynił Pan niebo, ziemię, morze oraz wszystko, co jest w nich, siódmego zaś dnia odpoczął. Dlatego pobłogosławił Pan dzień szabatu i uznał go za święty (Wj 20,9-11).

Por. Rdz 2,2-3; Wj 34,21; Lb 28,25; Pwt 5,13-15; Mk 6,31.

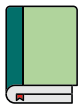
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Jak Bóg „odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie, jaki podjął" (Rdz 2,2), tak również życie ludzkie składa się z pracy i odpoczynku. Ustanowienie dnia Pańskiego przyczynia się do tego, by wszyscy korzystali z wystarczającego odpoczynku i czasu wolnego, który mogliby poświęcić życiu rodzinnemu, kulturalnemu, społecznemu i religijnemu (KKK 2184).

Por. KKK 337; 1166-1167; 2169; 2172; 2185-2187.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Gracz J., Sankowski T., *Psychologia w rekreacji i turystyce*, wyd. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2004.

Gręźlikowski J., *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.

Jan Paweł II, List *Dies Domini*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, 31.03.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Kłosowski J., *Edukacja do czasu wolnego*, w: *Edukacja społeczeństwa w XXI wieku*, red. S. Kunikowski, wyd. Dom Wydawniczy „tChu", Warszawa 2009, s. 196-212.

Knabit L., *Dekalog*, wyd. Astraia, Kraków 2011.

Main I., *Trudne świętowanie. Konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lublinie (1944-1989)*, wyd. „Trio", Warszawa 2004.

Nadolski B., *Homilie o świętowaniu niedzieli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Ostrowski M., *Czas wolny*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 85-89.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

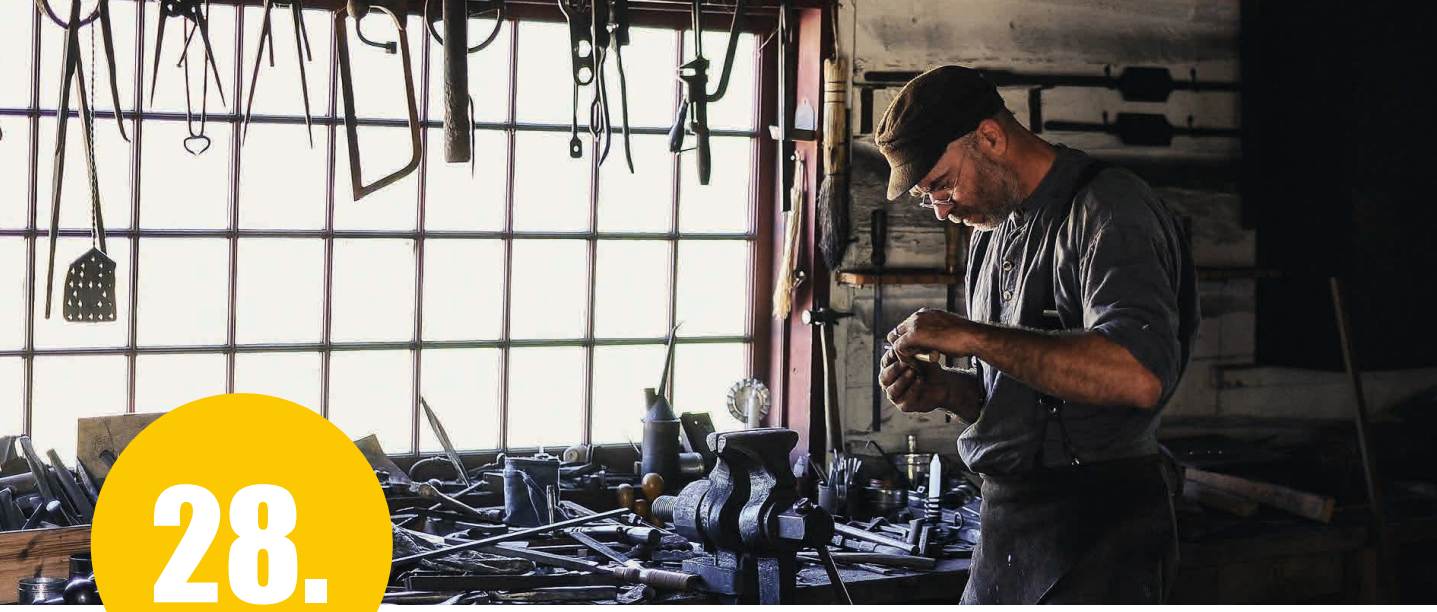
Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, wyd. Frel, Nowy Dwór Mazowiecki 2014.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wiącek A., *Prawo pracownika do wypoczynku a regulacja prawna czasu pracy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Listy do redakcji w sprawie campingu*, „Homo Dei" 1957, nr 3(81), s. 13-14.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

28.

Znaczenie i niezbędność ludzkiej pracy

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy w grupie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność odkrycia swojej roli w społeczeństwie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obowiązek pracy i prawo do niej.
- Społeczna wartość pracy.

– W pracy tworzy się więź społeczna[1].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

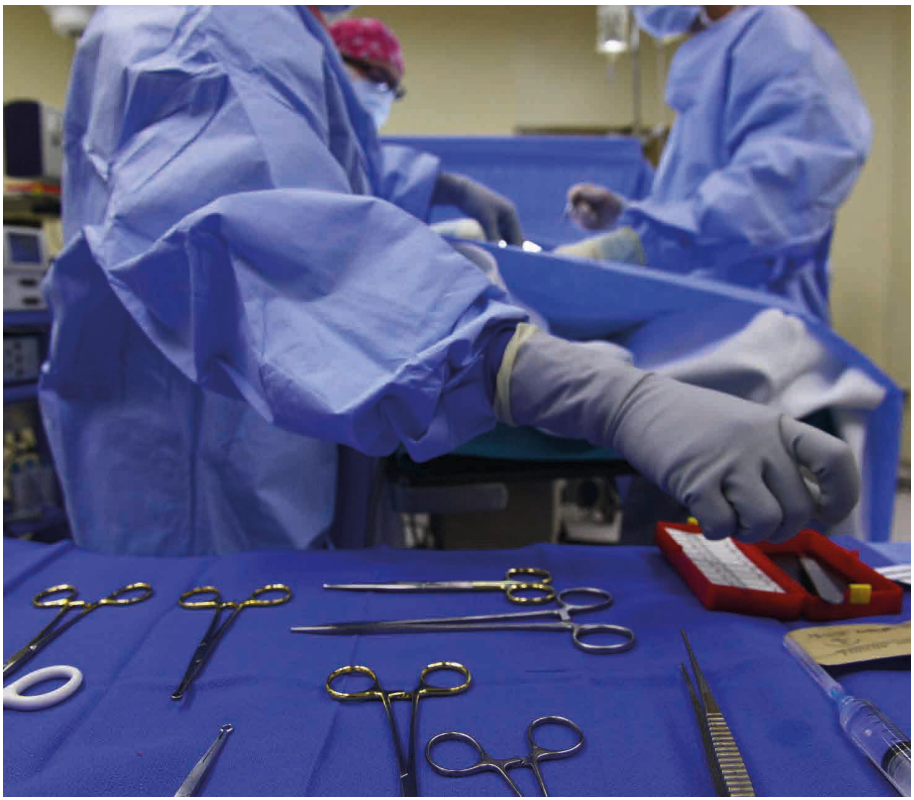

Normy

– Praca powinna być dostosowana do potrzeb i możliwości człowieka.
– Należy wykonywać pracę z poczuciem odpowiedzialności.
– Nie ma pełni życia ludzkiego bez pracy.

Zasady

– Staram się tak wykonywać pracę na rzecz innych, jakbym ja sam był jej odbiorcą.
– Uczestniczę w różnych formach wolontariatu.
– Dostrzegam i doceniam pracę innych ludzi.

[1] „W więzi pracy uwydatnia się wzajemna potrzeba i użyteczność nasza". S. Wyszyński, *Duch pracy*…, dz. cyt., s. 43.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Praca buduje wartość człowieka[2].
- Praca umożliwia istnienie w społeczeństwie oraz istnienie społeczeństwa.
- Potrzeba pracy wynika z natury ludzkiej.

Zasady

- Wykonując swoją pracę, daję przykład dziecku.
- Angażuję dziecko w prace w domu, nie wyręczam go w jego obowiązkach.
- Zachęcam do zaangażowania się w wolontariat na rzecz innych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy wskazywać na społeczną użyteczność pracy oraz jej wymiar praktyczny.
- Żadna praca wykonywana w sposób uczciwy nie urąga godności człowieka.
- Człowiek jest powołany, aby budować świat poprzez pracę.

Zasady

- Uczę szacunku dla wszystkich pracowników szkoły.
- Staram się uświadamiać uczniom ich talenty, sugerując wybór przyszłego zawodu.
- Uświadamiam uczniom, że każda godziwa praca ma swój sens, znaczenie i wyjątkowość przypisaną danej osobie.

[2] „Praca potwierdza głęboką tożsamość człowieka, stworzonego na obraz i podobieństwo Boga. Człowiek stając się – przez swoją pracę – coraz bardziej panem ziemi, potwierdzając – również przez pracę – swoje panowanie nad widzialnym światem, w każdym wypadku i na każdym etapie tego procesu znajduje się na linii owego pierwotnego ustanowienia Stwórcy, które pozostaje w koniecznym i nierozerwalnym związku z faktem stworzenia człowieka jako mężczyzny i niewiasty «na obraz Boga». Określa to aktywność człowieka w świecie: nie jest on jego panem, ale powiernikiem, powołanym do tego, by przez swoje działanie odciskać w nim ślad Tego, którego jest obrazem". KNSK 275.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zapraszamy na lekcję kilkoro rodziców, którzy opowiedzą o swojej pracy. Innym razem mogą to być wolontariusze, przedstawiciele fundacji i placówek społecznych działających w najbliższej okolicy. Uczniowie zapoznają się z ideą wolontariatu. Mogą to być: dzielenie się swoim czasem z niepełnosprawnymi, osobami starszymi, dziećmi z domu dziecka, organizowanie zajęć z młodszymi.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią dostrzec wartość pracy, jej społeczny wymiar i wartość etyczną[3]. Patrząc na dorosłych, wiedzą, że przy wyborze zawodu trzeba się kierować swoimi oczekiwaniami, zainteresowaniami i talentami, które zrealizują w przyszłości w pracy.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postrzegania pracy jedynie w kategoriach wartości materialnych. Natomiast jej społeczny charakter zostaje pominięty[4]. Pracę traktuje się tylko jako uciążliwy obowiązek, który pozwala zdobyć pieniądze.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Praca jest nieodłącznym elementem ludzkiego życia. Jest podstawą ludzkiego bytu. Jest wartością dodaną do wartości naturalnych, pozwala na realizowanie się osoby ludzkiej. Dzięki pracy możliwe jest wytwarzanie produktów potrzebnych do życia nie tylko danej jednostce, ale i całej społeczności międzynarodowej: żywności, ubrań, lekarstw, mieszkań i innych. Kościół ma prawo zabierania głosu w kwestiach związanych np. z wyzyskiem ludzi. Jest powołany

[3] „Praca, ucząc nas miłości, poczucia zależności, pokory, skłania nas do wzajemnej użyteczności, tworzy społeczność ludzką". S. Wyszyński, *Duch pracy…*, dz. cyt., s. 43.

[4] „Dzięki swojej pracy człowiek zazwyczaj zarabia na utrzymanie własne i swoich bliskich, łączy się ze swoimi braćmi i im służy, może praktykować autentyczną miłość i współdziałać w doskonaleniu Boskiego dzieła stworzenia". KDK 67.

do oceny moralnej takich sytuacji. Praca jest formą współżycia społecznego. Każda praca wymaga odpowiedzialności.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Legendy polskie" to jedna z tych lektur, których nie sposób pominąć. Wydanie przygotowane przez Wandę Chotomską jest dodatkowo pięknie ilustrowane, co z pewnością spodoba się najmłodszym odbiorcom. Autorką ilustracji jest Małgorzata Flis. Dzieci lubią słuchać o tym, co kiedyś było, co się dawno temu zdarzyło. Ktoś trafnie powiedział, że legendy są jak pałeczka w sztafecie pokoleń.

W woźnicę się bawił. Zdawało mu się, że ma konia i duży, mocny wóz na prawdziwych kołach.

– Niech się bawi – mówiła Rzepicha. – Tyle jego, co tej zabawy.

I głaskała synka po głowie. A Piast, patrząc na jego długie włosy, wzdychał:

– Chłopak jest coraz większy. Niedługo przyjdzie czas na postrzyżyny. Gości trzeba będzie zaprosić.

– Zacznie się dla niego męski wiek… – westchnęła Rzepicha.

– Postrzyżyny? – zdziwił się Siemowit, bo pierwszy raz usłyszał to słowo.

– Włosy ci ostrzygą – wyjaśnił ojciec. – Żebyś wyglądał jak chłopak. Spod opieki matki przejdziesz pod moją. Będziesz pomagał mi w gospodarstwie, siał, orał.

– Będę! – ucieszył się Siemowit.

– Nie spiesz się – przytuliła go matka. – Praca na roli ciężka, a ty jeszcze mały.

– Duży – sprzeciwił się Siemowit.

– A widziałeś, co ta robota z ojcem zrobiła? Jak się postarzał, przygarbił z tej harówki? Konia nie mamy, drewno na opał na własnym grzbiecie ojciec z lasu nosi, żeby pole zaorać, sam musi ciągnąć sochę… Ciebie to samo czeka.

W. Chotomska, *Legenda o Piaście i postrzyżynach jego syna Siemowita*, w: tejże, *Legendy polskie*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 30-31.

Powyższy fragment z legendy o Piaście i jego synu porusza temat ciężkiej pracy. Siemowit jest jeszcze dzieckiem, ale po postrzyżynach wejdzie już w tzw. męski wiek i będzie, u boku swego ojca, przyzwyczajał się do ciężkiej pracy. Jego

matka – Rzepicha martwiła się o niego, ponieważ wiedziała, że będzie to ciężka praca, wyniszczająca organizm. Piast uprawiał ziemię własnymi rękoma, nie miał nawet konia. Dzisiaj mamy już ogromny postęp techniczny i wiele prac na roli wykonują za ludzi maszyny.

Młodzian wcale nie bał się harówki. Ochoczo podejmował trudne wyzwania. Jak wynika z legendy – spotkała go za to nagroda.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Wszyscy jesteśmy przekonani o tym, że praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem".

PS 13.

Ważną rolę w procesie ludzkiego wzrastania Jezusa „w mądrości i w łasce" odgrywała cnota pracowitości, jako że „praca jest dobrem człowieka", które „przekształca przyrodę" i sprawia, że człowiek „poniekąd bardziej staje się człowiekiem"[5]. Ze względu na wielkie znaczenie pracy w życiu człowieka wszyscy ludzie powinni zrozumieć i w pełni przeżywać jej sens, aby przez nią przybliżać się do Boga Stwórcy i Odkupiciela, uczestniczyć w Jego zbawczych zamierzeniach w stosunku do człowieka i świata i pogłębiać w swym życiu przyjaźń z Chrystusem, podejmując przez wiarę żywy udział w Jego trojakim posłannictwie: Kapłana, Proroka i Króla[6].

RC 23.

Świadomość, że przez pracę człowiek uczestniczy w dziele stworzenia, stanowi najgłębszą pobudkę do jej podejmowania na różnych odcinkach.

LE 21.

Stosunek człowieka do pracy i zadań ziemskich bardzo się zmienił. W starożytności ideałem było uwolnić się od pracy i starań ziemskich, a czas wolny poświęcić prawdzie. Zajmowanie się sprawami przyziemnymi wydawało się ciężarem i odwróceniem uwagi od spraw istotnych. Człowiek dzisiejszy patrzy na służbę światu z pewnego rodzaju religijną żarliwością. Za nic ma ucieczkę od świata i nie docenia czasu swobody. Szansę człowieka widzi w możliwości zmienienia oblicza ziemi, wykorzystania jej zasobów, uczynienia z niej wygodnego mieszkania.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera)…, dz. cyt., s. 27-28.

Praca należy do planu miłości Boga; jesteśmy wezwani, by doglądać i strzec wszystkich dóbr stworzenia, i w ten sposób uczestniczymy w dziele stworzenia! Praca jest elementem o podstawowym znaczeniu dla godności osoby. Praca, by posłużyć się metaforą, namaszcza nas godnością, napełnia nas godnością, upodabnia nas do Boga, który pracował i pracuje, działa zawsze (por. J 5,17); daje możliwość utrzymania samych siebie, wła-

[5] LE 9.

[6] Tamże, 24.

snej rodziny, wniesienia wkładu w rozwój własnego kraju. Myślę w tym momencie o trudnościach, jakie w różnych krajach napotyka dziś świat pracy i przedsiębiorczości.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 54.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Albowiem królestwo niebieskie podobne jest do gospodarza, który wyszedł wczesnym rankiem, aby nająć robotników do swej winnicy. Umówił się z robotnikami o denara za dzień i posłał ich do winnicy. Gdy wyszedł około godziny trzeciej, zobaczył innych, stojących na rynku bezczynnie, i rzekł do nich: „Idźcie i wy do mojej winnicy, a co będzie słuszne, dam wam". Oni poszli. Wyszedłszy ponownie około godziny szóstej i dziewiątej, tak samo uczynił. Gdy wyszedł około godziny jedenastej, spotkał innych stojących i zapytał ich: „Czemu tu stoicie cały dzień bezczynnie?" Odpowiedzieli mu: „Bo nas nikt nie najął". Rzekł im: „Idźcie i wy do winnicy!" A gdy nadszedł wieczór, rzekł właściciel winnicy do swego rządcy: „Zwołaj robotników i wypłać im należność, począwszy od ostatnich aż do pierwszych!" Przyszli najęci około jedenastej godziny i otrzymali po denarze. Gdy więc przyszli pierwsi, myśleli, że więcej dostaną; lecz i oni otrzymali po denarze. Wziąwszy go, szemrali przeciw gospodarzowi, mówiąc: „Ci ostatni jedną godzinę pracowali, a zrównałeś ich z nami, którzyśmy znosili ciężar dnia i spiekotę". Na to odrzekł jednemu z nich: „Przyjacielu, nie czynię ci krzywdy; czy nie o denara umówiłeś się ze mną? Weź, co twoje i odejdź! Chcę też i temu ostatniemu dać tak samo jak tobie. Czy mi nie wolno uczynić ze swoim, co chcę? Czy na to złym okiem patrzysz, że ja jestem dobry?" Tak ostatni będą pierwszymi, a pierwsi ostatnimi (Mt 20,1-16).

Por. Prz 16,26; 20,4; Syr 10,27; Mt 9,37-38; 10,9; 21,28-31; Łk 10,2.7; Rz 4,4-6; Ef 4,28; 1Tm 5,18; Jk 5,4.

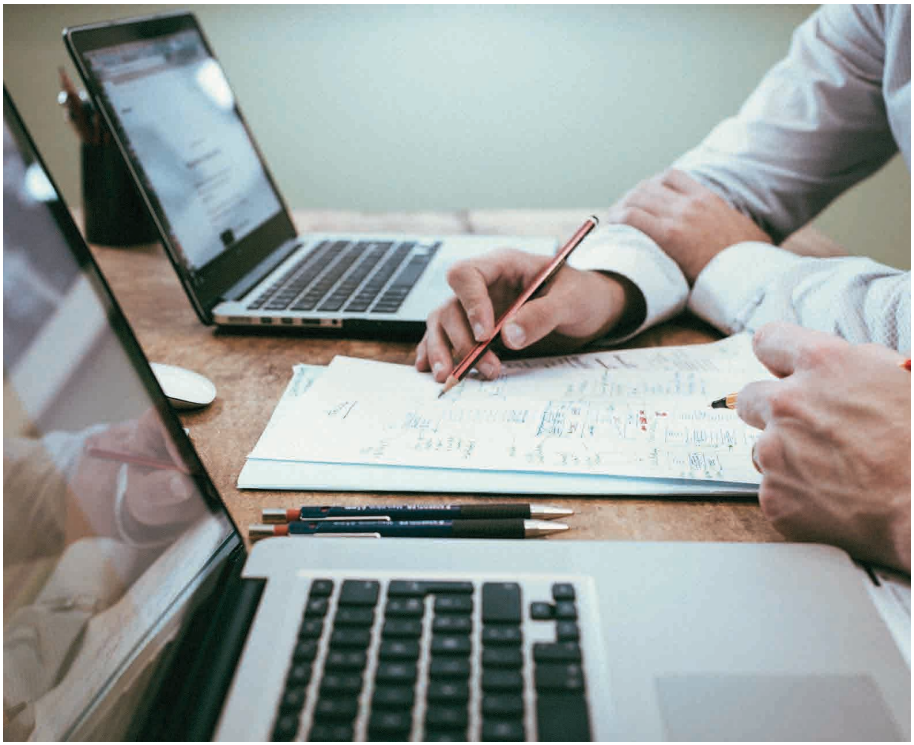
3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Praca ludzka jest bezpośrednim działaniem osób stworzonych na obraz Boży i powołanych do przedłużania – wraz z innymi – dzieła stworzenia, czyniąc sobie ziemię poddaną. Praca jest zatem obowiązkiem: „Kto nie chce pracować, niech też nie je!" (2Tes 3,10). Szanuje ona dary Stwórcy

i otrzymane talenty. Może mieć także wymiar odkupieńczy. Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której został powołany. Praca może być środkiem uświęcania i ożywiania rzeczywistości ziemskich w Duchu Chrystusa (KKK 2427).

Por. KKK 2728.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, wyd. UAM, Poznań 2001.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 54.

Gałkowski J., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

Gelsinger P., *Tajniki żonglerki: jak znaleźć równowagę między pracą, wiarą i rodziną?*, przeł. A. Gomola, wyd. „W drodze", Poznań 2010.

Jan Paweł II, adh. *Redemptoris custos*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 489-523.

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 101-154.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Nęcek R., *Od kapłaństwa do społeczeństwa. Wybrane kwestie z nauki społecznej papieża Franciszka*, wyd. Salwator, Kraków 2014.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Phelps E.S., *Płaca za pracę*, tłum. P. Nowak, wyd. Kurhaus Publishing, Warszawa 2013.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

29.

Nauka, jej znaczenie w życiu indywidualnym i społecznym

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

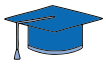
Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwijanie własnych talentów

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Nauka prowadzi do poznania prawdy.

– Nie ma sprzeczności pomiędzy nauką i wiarą[1].
– Społeczne znaczenie nauki.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Nauka pomaga w poznaniu samego siebie, drugiego człowieka[2] oraz otaczającego świata.
– Nauka kształtuje moją osobowość.
– Postęp naukowy i techniczny świadczy o poziomie rozwoju danego społeczeństwa.

Zasady

– Staram się rzetelnie przygotowywać do zajęć, korzystam ze zdobytej wiedzy.
– Uczestniczę w kołach zainteresowań, zajęciach pozalekcyjnych.
– Poszerzam wiedzę zgodnie z moimi zainteresowaniami i talentami.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Obowiązkiem rodzica jest interesowanie się postępami dziecka w szkole.
– Rozwój nauki przyczynia się do poszanowania praw człowieka.
– Nauka wspomaga człowieka w oddziaływaniu na życie społeczne.

Zasady

– Dzielę się z dzieckiem moją wiedzą i doświadczeniem.
– W miarę możliwości staram się stworzyć dziecku warunki do pogłębiania jego wiedzy.
– Dostrzegam w dziecku zdolności i talenty, wspieram je

[1] „We wszystkich dyscyplinach wiedzy badanie metodyczne, jeśli tylko przebiega w sposób prawdziwie naukowy i zgodny z normami moralnymi, nigdy w istocie nie będzie sprzeczne z wiarą, ponieważ sprawy świata i sprawy wiary pochodzą od tego samego Boga". KDK 36

[2] „Warto podkreślić, że w takiej relacji międzyosobowej głównym przedmiotem poszukiwania nie są prawdy dotyczące faktów ani prawdy filozoficzne. Szuka się tu raczej prawd o samej osobie, tego, kim jest i co ujawnia z własnego wnętrza". FR 32.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Na nauczycielu spoczywa odpowiedzialność za prawdę zawartą w przekazywanej wiedzy.
- Nauczanie to nie tylko przekazywanie wiedzy, lecz także przekazywanie wartości poprzez wychowanie.
- Nauki humanistyczne (psychologia, pedagogika, socjologia, antropologia) pomagają w zrozumieniu i wychowaniu uczniów.

Zasady

- Pomagam rozwijać talenty i zainteresowania uczniów[3].
- Stale się dokształcam, by moja wiedza była wyczerpująca.
- Pokazuję zagrożenia wynikające z niewłaściwego korzystania ze zdobyczy wiedzy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie, którym nauka przychodzi bez trudu, wspomagają, w ramach pozalekcyjnych spotkań, mniej zdolnych kolegów. Zajęcia mogą odbywać się w domach, w warunkach bardziej kameralnych niż w szkole, przez co spotkania zyskują również wymiar integracyjny.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie odpowiedzialnie podchodzą do nauki. Starają się być zawsze przygotowani do zajęć. Potrafią dzielić się swoją wiedzą i zdolnościami z kolegami. Rozwijają wiedzę również poza szkołą, uczestnicząc w kołach zainteresowań. Poszerzają swoje horyzonty, korzystając z oferty kulturalnej dzielnicy, miasta, regionu.

[3] „Znaczący wkład w naukę społeczną Kościoła wnoszą również nauki humanistyczne i społeczne: ze względu na udział prawdy, jakiej jest nosicielem, nie można wykluczać żadnej dziedziny wiedzy. Kościół uznaje i przyjmuje wszystko to, co przyczynia się do zrozumienia człowieka w coraz szerszej, zmieniającej się i coraz bardziej złożonej sieci relacji społecznych. Jest on świadomy faktu, że do głębokiego poznania człowieka nie dochodzi się jedynie przez teologię, bez wkładu wielu dziedzin wiedzy, do których sama teologia się odwołuje". KNSK 78.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniowie traktują naukę wyłącznie w kategoriach teoretycznej wiedzy szkolnej. Nie dostrzegają możliwości jej praktycznego zastosowania. Często nie pogłębiają swojej wiedzy, nie rozwijają zainteresowań i talentów. Uczą się dla stopni, by zadowolić dorosłych, nie dostrzegając sensu i wartości nauki. Szkoła ogranicza swoją rolę jedynie do przekazywania wiedzy. Nie ma aspiracji, żeby również wychowywać i wskazywać wartości. Rodzice nie dzielą się z dziećmi swoją wiedzą i doświadczeniem.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Istnieje wiele definicji nauki. Uczeni różnych dziedzin opracowują nawet te definicje w zakresie poszczególnych nauk. Wszyscy są jednak zgodni w jednym – bez języka nie można przekazać bogactwa należącego do poszczególnych dziedzin naukowych. Człowiek dzięki językowi jest w stanie coś przyswoić i wyrazić. Ludzkość poszukuje prawdy. Każde pokolenie staje przed trudnościami. Nasi dziadkowie, rodzice i my chcemy odkryć, „odnaleźć" więcej: poznać świat, nazwać zjawiska, odpowiadać na niekończące się pytania. Ważne jest, żeby nie zatracić się w tym pędzie do wiedzy. Świat stworzony przez Boga domaga się pokory, bo jest nie do końca poznawalny, przez to trudny do ogarnięcia rozumem. Wiedza prowokuje do poszukiwania czegoś więcej, a nie wszystko można udowodnić empirycznie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

„Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą autorstwa Agnieszki Frączek to biografia Juliana Tuwima". Poetę poznajemy jako małego chłopca, sprawiającego dużo kłopotów swoimi eksperymentami chemicznymi. W przyszłości chciał zostać strażakiem lub chemikiem. Kolekcjonował różne przedmioty, z których powstawały ciekawe konstrukcje. Największym jego zmartwieniem była matematyka, której nie mógł pojąć. Miał za to talent do języków obcych. Nauczył się liczyć w 12 różnych językach!

Dodatkowym walorem tej publikacji jest to, że autorka zamieściła wiersze i żarty. Każdy mały czytelnik z przyjemnością przeczyta tę lekturę.

– Pojutrze – obiecywał Julek.
– Pojutrze, słowo daję! – przysięgał.
– Pojutrze, na pewno pojutrze – gwarantował.

Pewnej jesieni to „pojutrze" stało się ulubionym słowem Julka. A wszystko za sprawą matematyki, albo raczej arytmetyki, jak wówczas nazywano lekcje rachunków. Ta cała „artma", te wszystkie pierwiastki, ułamki, potęgi, sumy i różnice zupełnie nie chciały się pomieścić Julkowi w głowie. A najgorsze były zadania z tekstem. W jednym z nich podróżny szedł pieszo z miasta A do miasta B. (Taki kawał? Pieszo? Dlaczego pieszo? – zastanawiał się Julek), a w drugim jakiś sprzedawca pracowicie mieszał różne gatunki herbaty (I kto to teraz kupi?), w trzecim ktoś niewielkim wiadrem opróżniał wielki basen (No to się biedak, namacha…). Nauczyciel arytmetyki, pan Trubicyn – rosły i tęgi Rosjanin – oczekiwał, że jego uczniowie w try miga obliczą cenę herbacianej mieszanki, tempo marszu z miasta A do B albo czas, przez jaki trzeba machać wiadrem, aby w basenie nie pozostała ani kropla wody. I uczniowie obliczali wszystko jak należy. Tylko jeden Julek wciąż otrzymywał inne, w dodatku dość nieoczekiwane wyniki. Raz, nie wiadomo skąd, wychodziły mu trzy wiadra herbaty, raz basen sięgający od miasta do miasta.

A. Frączek, *Rany Julek. O tym jak Julian Tuwim został poetą*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2013, s. 38-39.

Młody Tuwim od najmłodszych lat przejawiał zainteresowania poezją. Kiedy był jeszcze niemowlęciem, matka czytała mu wiersze, które sama w swej młodości przepisała do specjalnego zeszytu. Julian wolał przedmioty humanistycz-

ne, chociaż lubował się we wszelakich eksperymentach chemicznych, do tego stopnia, że w pewnym momencie myślał, że zostanie chemikiem, a może nawet magikiem! Nie mógł jednak pojąć matematyki. Ciągle dostawał dwóje, przez co powtarzał szóstą klasę.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Przykładajcie się do nauki z wielkim zapałem, sprzyja ona niewątpliwie dojrzewaniu waszej osobowości. Pilne przykładanie się do przedmiotów należących do waszego programu szkolnego jest konstruktywne nie tylko dlatego, że otwiera wciąż nowe horyzonty na ogrom wiedzy ludzkiej w jej wielorakich formach: historycznych, językowych, matematycznych, filozoficznych, technicznych, artystycznych i tym podobnych. Pamiętajcie, że także wśród dorosłych wielkim jest ten człowiek, który zawsze chce się czegoś nauczyć, podczas gdy taki, który twierdzi, że wie już wszystko – w istocie jest pełen samego siebie, materialnego, co za tym idzie – jest pozbawiony tych wspaniałych cech naprawdę wzbogacających życie.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości...*, dz. cyt., s. 205.

Dzisiejsza młodzież, zafascynowana zdobyczami współczesnych nauk, zmierza do okazywania nieograniczonego zaufania tym osiągnięciom, a nawet do ich uwzględniania jako najwyższych wartości. Dlatego jest to ważne, aby szkoła katolicka mogła pokazać swoim uczniom, że postęp ludzki nie może być mierzony wyłącznie przez postęp nauki i techniki. Prawdziwy postęp rodzi się wtedy, kiedy dano prymat wartościom duchowym i postępowi życia moralnego.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych 2000,* 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, dz. cyt., s. 388.

W jakiś sposób pragniemy życia, tego prawdziwego, którego potem śmierć nie tknie; równocześnie jednak nie znamy tego, ku czemu zmierzamy. Nie możemy zaprzestać dążenia do tego, a równocześnie wiemy, że to wszystko, czego możemy doświadczyć albo co zrealizować, nie jest tym, czego pragniemy. Ta nieznana „rzecz" jest prawdziwą „nadzieją", która nas inspiruje, a jej niepoznawalność jest równocześnie przyczyną wszelkiej rozpaczy, jak też wszelkich pozytywnych czy destruktywnych zrywów w stronę autentycznego światła i autentycznego człowieka.

SPS 12.

Większość mieszkańców naszej planety deklaruje się jako wierzący, co powinno pobudzać religie do nawiązania dialogu, ukierunkowanego na opiekę nad naturą, obronę ubogich, budowanie sieci braterstwa i szacunku. Konieczny jest również dialog między samymi naukami, ponieważ każda z nich jest zwykle zamknięta w granicach swego własnego języka, a specjalizacja prowadzi do izolacji i absolutyzacji swej wiedzy. Uniemożliwia to właściwe podejście do problemów środowiska. Równie konieczny jest otwarty i przyjazny dialog pomiędzy różnymi ruchami ochrony środowiska, nie brakuje bowiem między nimi walk ideologicznych. Powaga kryzysu ekologicznego wymaga od nas wszystkich myślenia o dobru wspólnym i podążania drogą dialogu, wymagającego cierpliwości, ascezy i wielkoduszności.

LS 201.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Mądrość jest wspaniała i nie więdnie:
ci łatwo ją dostrzegą, którzy ją miłują,
ci ją znajdą, którzy jej szukają, uprzedza bowiem tych, co jej pragną,
wpierw dając się im poznać.
Kto dla niej wstanie o świcie, ten się nie natrudzi,
znajdzie ją bowiem siedzącą u drzwi swoich.
O niej rozmyślać – to szczyt roztropności,
a kto z jej powodu nie śpi, wnet się trosk pozbędzie:
sama bowiem obchodzi i szuka tych, co są jej godni,
objawia się im łaskawie na ścieżkach
i wychodzi naprzeciw wszystkim ich zamysłom.
Początkiem jej najprawdziwszym – pragnienie nauki,
a staranie o naukę – to miłość,
miłość zaś – to przestrzeganie jej praw,
a poszanowanie praw to rękojmia nieśmiertelności,
a nieśmiertelność przybliża do Boga.
Tak więc pragnienie Mądrości wiedzie do królestwa.
Zatem jeśli wam miłe trony i berła, o władcy ludów,
czcijcie Mądrość, byście królowali na wieki (Mdr 6,12-21).

Por. 1Krl 3,4-15; 2Krn 1,18-13; Ps 37,30-31; Ps 90,12; Prz 1,20-23; Mdr 1,1-11; 8,5-14.21; Syr 1,1-10; Mt 11,16-20; 13,54n; Łk 21,14-15.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Chociaż wiara przewyższa rozum, to jednak nigdy nie może mieć miejsca rzeczywista niezgodność między wiarą i rozumem. Ponieważ ten sam Bóg, który objawia tajemnice i udziela wiary, złożył w ludzkim duchu światło rozumu, nie może przeczyć sobie samemu ani prawda nigdy nie może sprzeciwiać się prawdzie. Dlatego badanie metodyczne we wszelkich dyscyplinach naukowych, jeżeli tylko prowadzi się je w sposób prawdziwie naukowy i z poszanowaniem norm moralnych, naprawdę nigdy nie będzie się sprzeciwiać wierze, sprawy bowiem świeckie i prawy wiary wywodzą swój początek od tego samego Boga. Owszem, kto pokornie i wytrwale usiłuje zbadać tajniki rzeczy, prowadzony jest niejako, choć nieświadomie, ręką Boga, który wszystko utrzymując, sprawia, że rzeczy są tym, czym są (KKK 159).

Por. KKK 31-36; 154-158; 283; 307; 853; 899; 1704-1706; 1886.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Alexander D., *Nauka blisko wiary. Nowe wyzwania etyczne*, tłum. M. Pawlikowska, wyd. Pax, Warszawa 2006.

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Berry R.J., *Bóg i biolog. Wiara a nauki przyrodnicze*, tłum. J. Kochanowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Buczyńska-Garewicz H., *Uczucia i rozum w świecie wartości*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2003.

Człowiek w nauce współczesnej. Rozmowy w Castel Gandolfo, red. H.-G. Gadamer, wyd. Znak, Kraków 2006.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Greenspan S.I., Benderly B.L., *Rozwój umysłu. Emocjonalne podstawy inteligencji*, tłum. M. Koraszewska, wyd. Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 2000.

Houghton J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, tłum. A. Wójcik, wyd. „W drodze", Poznań 2000.

Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823-920.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości.* Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 204-206.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Jelonek T., *Biblia a nauka. Czy nauka sprzeciwia się Biblii?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Macek W.M., *Teologia nauki według księdza Michała Hellera*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010.

Maritain J., *Nauka i mądrość*, tłum. M. Reutt, wyd. „Fronda", Warszawa 2005.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Polkinghorne J.C., *Nauka i opatrzność. Interakcja Boga ze światem*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Possenti V., *Filozofia i wiara*, tłum. K. Kubis, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

30.

Wartość materialnego wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

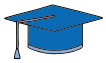
Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność dzielenia się z innymi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wyzbycie się postawy egoistycznej i roszczeniowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Potrzeby człowieka nie ograniczają się do potrzeb materialnych.
- Miarą człowieka nie jest jego stan posiadania.

– Potrzeba wrażliwości społecznej we współczesnym świecie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Człowiek jest bytem złożonym z ducha i materii.
– Każdemu człowiekowi przysługuje prawo do własności prywatnej[1].
– Wartości materialne należy traktować jako środek, a nie główny cel w życiu[2].

Zasady

– Szanuję wartość pieniądza.
– Staram się oszczędzać.
– Nie wydaję zaoszczędzonych pieniędzy wyłącznie na zabawę.
– W miarę możliwości pomagam innym.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Wartości materialne powinny służyć człowiekowi, a nie odwrotnie.
– Należy uczyć dziecko dzielenia się posiadaną własnością[3].

---

[1] „Jan Paweł II przypomina, że własność prywatna należy do praw natury, daje przestrzeń dla autonomii osobistej i rodzinnej, poszerzając ludzką wolność. (...) Posiadanie własności jest więc uprawnieniem osobowym człowieka". J. Kalniuk, *Własność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego...*, dz. cyt., s. 572.

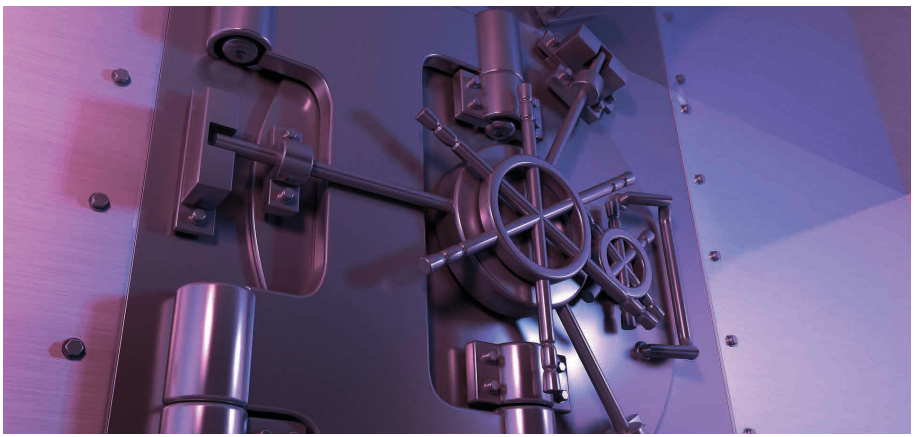
[2] „Z własności prywatnej wynikają obiektywne korzyści dla podmiotu, jakim jest posiadacz tej własności, niezależnie, czy jest nim jednostka, czy wspólnota: lepsze warunki życia, zabezpieczenie na przyszłość, szersze możliwości wyboru. Z drugiej strony, z własnością prywatną mogą się również wiązać iluzoryczne i kuszące obietnice. Człowiek albo społeczeństwo, doprowadzając do absolutyzacji jej znaczenie, doświadcza prędzej czy później najbardziej radykalnego niewolnictwa. Nie można bowiem uważać żadnego posiadania za obojętne, jeśli chodzi o jego wpływ zarówno na jednostki, jak i na instytucje: właściciel, który nieostrożnie zacznie nadawać pierwszorzędne znaczenie posiadanym przez siebie dobrom, i wręcz je ubóstwiać (por. Mt 6,24; 19,21-26; Łk 16,13), zostaje przez nie opętany i podporządkowany im. Tylko uznając ich zależność od Boga Stwórcy, a co za tym idzie, wykorzystując je do realizacji celu, jakim jest dobro wspólne, można nadać dobrom materialnym rolę narzędzi pożytecznych dla wzrostu ludzi i narodów". KNSK 181.

[3] „Człowiek powinien uważać legalnie posiadane przez siebie rzeczy nie tylko za swoje własne, lecz także za wspólne, zewnętrzne, w tym znaczeniu, że mogą one przynieść pożytek nie tylko jemu samemu, lecz także innym. Powszechne przeznaczenie dóbr niesie za sobą zobowiązania prawowitych właścicieli, dotyczące ich używania. Pojedyncza osoba nie może działać, nie zważając na skutki korzystania z własnych zasobów, ale powinna postępować w taki sposób, by oprócz korzyści osobistych i rodzinnych troszczyć się również o dobro wspólne". KNSK 178.

– Przyzwolenie na roszczeniową postawę dziecka wobec innych pociąga za sobą wiele zagrożeń.

Zasady

– Uczę dziecko, jak umiejętnie gospodarować pieniędzmi.
– Daję przykład oszczędności.
– W miarę możliwości dzielę się swoimi dobrami z bardziej potrzebującymi (zbiórka ubrań, żywności, pieniędzy).

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Nie można dyskryminować uczniów z powodu ich sytuacji materialnej.
– Należy uwrażliwiać wychowanków także na niematerialne aspekty życia.
– Nie należy narażać rodziców uczniów na zbyt duże wydatki (drogie wycieczki, prezenty dla nauczycieli, pomoce szkolne).

Zasady

– Staram się organizować pomoc materialną dla potrzebujących uczniów[4].
– Nie dzielę uczniów na biednych i bogatych.
– Zwracam uwagę na skromność ubioru i zachowania, żeby nie eksponować kontrastów materialnych w klasie i szkole.

[4] „O ile posiadanie prywatne jest strzeżone przez cnotę sprawiedliwości, o tyle użytkowaniem dóbr rządzi cnota miłości, obowiązek jałmużny, dobroczynność i wspaniałomyślność". S. Wyszyński, *Duch pracy…*, dz. cyt., s. 49.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie tworzą fundusz klasowy, na który będą odkładać część kieszonkowego. Ważne, żeby cel zbiórki był wybrany wspólnie podczas dyskusji. Dobrze skoncentrować się na potrzebach lokalnej społeczności, potrzebujących kolegach. Uczniowie chętnie biorą udział w akcjach charytatywnych, warto wykorzystać ich naturalną wrażliwość i stworzyć warunki, by sami podjęli taką inicjatywę.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią docenić wartość pieniądza, pozytywne i negatywne strony posiadania dóbr materialnych. Są wrażliwi na potrzeby innych, nie manifestują swojego bogactwa. Chętnie uczestniczą w akcjach charytatywnych.

1.10. ZAGROŻENIA

Dzieciom grozi jednostronne, materialistyczne postrzeganie rzeczywistości, absolutyzowanie wartości materialnych, przywiązywanie wagi tylko do pieniędzy. Często ocenia się innych na podstawie tego, co mają, a nie tego, jacy są. Lepiej sytuowani ludzie nie wykazują wyczucia i wrażliwości wobec biedniejszych od siebie, manifestując swój status posiadania.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wartość materialnego wymiaru życia ludzkiego, wartość pieniądza współcześnie wiąże się m.in. z potrzebą wrażliwości społecznej. Celem wychowawczym jest wyzbycie się postawy egoistycznej i roszczeniowej. Już od najmłodszych lat należy uczyć dzieci wartości pieniądza, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii racjonalnego wydatkowania. Dzieci powinny wiedzieć, że ich rodzice otrzymują pieniądze za wykonaną pracę. Natomiast obowiązkiem rodzica jest wychowywanie dzieci do wykonywania pracy.

W każdej rodzinie dziecko otrzymuje prezenty. Nie można jednak ulegać wymuszaniu podarków. Ilość prezentów musi mieć granice. Dziecko powinno uczestniczyć w domowych obowiązkach. Oczywiście, na miarę swoich sił. Trzeba rozpocząć od proszenia dziecka o wykonanie najprostszych prac domowych na zasadzie: wspólnie mieszkamy w tym domu – wspólnie w nim sprzątamy. Mama czy babcia nie powinny brać na siebie wszystkich obowiązków. Z pewnością taka postawa rodzica w przyszłości zaowocuje samodzielnością. Dziecko powinno wiedzieć, że lepiej dawać prezent, niż dostawać. Bo dawanie przynosi więcej radości.

Zupełnie inną kwestią, z punktu widzenia pedagogiki, socjologii, ekonomii i innych nauk, jest kwestia wysokości wynagrodzeń. Zapłata powinna wystarczać na godziwe utrzymanie rodziny oraz odłożenie oszczędności na przyszłość lub niespodziewane wydatki, na tzw. czarną godzinę.

Kościół również naucza, żeby każdemu oddawać to, co mu się słusznie należy (na tym polega sprawiedliwość), a także przypomina o miłosierdziu dla wszystkich, którzy z różnych przyczyn nie mogą zarobić na utrzymanie własne lub swoich rodzin.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Legenda to opowieść o mędrcach, władcach, świętych, politykach. Zazwyczaj najpierw długo przekazywana ustnie, dopiero z czasem spisana. Od mitów różni się tym, że bohaterowie mają podstawy historyczne. Legenda zawiera elementy cudowności i niezwykłości.

„Legendy polskie" to jedna z tych lektur, których nie sposób pominąć. Wydanie przygotowane przez Wandę Chotomską ma kolorowe ilustracje (autorką ilustracji jest Małgorzata Flis), poręczny format i dużą czcionkę – walory te zachęcają do samodzielnego czytania. Dzieci lubią słuchać o tym, co kiedyś było, co się dawno temu zdarzyło. Legendy są jak pałeczka w sztafecie pokoleń.

Solne grudy nazywano dawniej kruszami. A sól, zanim nauczono się wydobywać ją w kopalni, brano z solanek. Stała tam w zagłębieniach ziemi. Ciurkała spod ziemi w wodzie rozpuszczona i gromadziła się na powierzchni w płytkich zagłębieniach. Kiedy wodę podgrzano – warzono, jak mówili ludzie – płyn wyparowywał i zostawały solne grudy. Te krusze właśnie. I od nich wywodzi się nazwa – Kruszwica. Kruszwica leży nad Gopłem, jednym z największych polskich jezior. W jeziorze woda jest słodka. A solanek w okolicy coraz mniej. Za czasów Popiela na pewno było więcej.

Bo Popiel mieszkał właśnie tu – w Kruszwicy. Miał dwór, poddanych. Był władcą. Ostatnim w głównej linii rodu Popielidów. Popielidzi nie byli biedni. Należały do nich żyzne ziemie, lasy pełne zwierzyny, rybne jeziora, mieli konie i trzodę. Ich rzemieślnicy z lnu i futer robili odzież, z gliny wypalali naczynia. Z soli też czerpali korzyści. Krusze zastępowały pieniądze, płacono nimi za różne towary.

Do dziś przetrwały powiedzenia – „słona cena" i „słono za coś zapłacił". Od tej soli właśnie. Ciekawe, za co płacił Popiel? Co kupował od kupców wędrujących przez słowiańskie ziemie na północ po bursztyny? Broń? Piękne przedmioty? Wyroby ze srebra i złota? A może kupował trunki – miód, piwo, beczki wina?

W. Chotomska, *Legenda o Popielu i Mysiej Wieży*, w: tejże, *Legendy polskie*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 18.

Przytoczony powyżej cytat odnosi się do handlu wymiennego, czyli handlu polegającego na wymianie towaru na inny towar bez posługiwania się pieniędzmi. Dla współczesnych dzieci jest to duże zaskoczenie, ponieważ znana jest im jedynie zapłata pieniędzmi lub kartą płatniczą.

Książę Popiel mieszkał w Kruszwicy, gdzie jego poddani pozyskiwali dla niego sól. Popiel z soli czerpał korzyści, tzw. solne krusze, które zostawały po odparowaniu wody, zastępowały pieniądze. Płacono nimi za różne towary.

Z pewnością na jego dworze kwitł handel, bo, jak głosi legenda, Popiel wiódł hulaszczy tryb życia. Przyczyniała się do tego również jego żona, która lubowała się w pachnidłach, drogich tkaninach, biżuterii, dlatego sprowadzała kupców z różnych stron świata.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Tak zwana „jakość życia" jest interpretowana najczęściej lub wyłącznie w kategoriach wydajności ekonomicznej, nieuporządkowanego konsumpcjonizmu, atrakcji i przyjemności czerpanych z życia fizycznego, natomiast zapomina się o głębszych – relacyjnych, duchowych i religijnych – wymiarach egzystencji. W takim klimacie cierpienie, które nieustannie ciąży nad ludzkim życiem, ale może też stać się bodźcem do osobowego wzrostu, zostaje „ocenzurowane", odrzucone jako bezużyteczne, a nawet jest zwalczane jako zło, którego należy unikać zawsze i we wszystkich okolicznościach.

EV 23.

Tym, co dzisiaj rządzi, nie jest człowiek, ale pieniądz, to pieniądz, pieniądze rządzą. A Bóg, nasz Ojciec, powierzył zadanie doglądania ziemi nie pieniądzom, ale nam: mężczyznom i kobietom, do nas należy to zadanie! Tymczasem mężczyźni i kobiety są poświęceni w imię bożków zysków i konsumpcji: „jest to kultura odrzucenia". Kiedy psuje się komputer, robi to tragedię, ale ubóstwo, potrzeby, dramaty tak wielu osób stają się czymś normalnym. Jeśli w zimową noc tutaj w pobliżu, np. przy ulicy Ottaviano, umiera człowiek, nie budzi to zainteresowania. Jeśli w tylu częściach świata są dzieci, które nie mają co jeść, nie budzi to zainteresowania, wydaje się, że to rzecz normalna. Tak nie może być! A jednak takie rzeczy stają się czymś normalnym: to, że ludzie bezdomni umierają z zimna na ulicy, nie budzi zainteresowania. Natomiast spadek notowań o 10 punktów, to jest tragedia! W ten sposób osoby są odrzucane, jakby były odpadami.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, dz. cyt., s. 78.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Żył pewien człowiek bogaty, który ubierał się w purpurę i bisior i dzień w dzień ucztował wystawnie. U bramy jego pałacu leżał żebrak pokryty wrzodami, imieniem Łazarz. Pragnął on nasycić się odpadkami ze stołu bogacza; A także i psy przychodziły i lizały jego wrzody. Umarł żebrak, i aniołowie zanieśli go na łono Abrahama. Umarł także bogacz i został pogrzebany. Gdy cierpiąc męki w Otchłani, podniósł oczy, ujrzał z daleka Abrahama i Łazarza na jego łonie. I zawołał: „Ojcze Abrahamie, ulituj się nade mną i przyślij Łazarza; aby koniec swego palca umoczył w wodzie i ochłodził mój język, bo strasznie cierpię w tym płomieniu". Lecz Abraham odrzekł: „Wspomnij, synu, że za życia otrzymałeś swoje dobra, a Łazarz w podobny sposób – niedolę; teraz on tu doznaje pociechy, a ty męki cierpisz. A ponadto między nami a wami zionie ogromna przepaść, tak że nikt, choćby chciał, stąd do was przejść nie może ani stamtąd nie przedostają się do nas". Tamten rzekł: „Proszę cię więc, ojcze, poślij go do domu mojego ojca! Mam bowiem pięciu braci: niech ich ostrzeże, żeby i oni nie przyszli na to miejsce męki". Lecz Abraham odparł: „Mają Mojżesza i Proroków, niechże ich słuchają!". „Nie, ojcze Abrahamie – odrzekł tamten – lecz gdyby kto z umarłych poszedł do nich, to się nawrócą".

Odpowiedział mu: „Jeśli Mojżesza i Proroków nie słuchają, to choćby kto z umarłych powstał, nie uwierzą" (Łk 16,19-31).

Por. Prz 18,1-24; Koh 5,7-19; Syr 31,1-11; Mt 19,23-26; Mk 10,23-27; Łk 6,24-26; 18,24-27; 1Tm 6,17-19; Jk 5,1-6.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka, technika czy sztuka, ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości. Bogactwo jest wielkim bożyszczem dzisiejszych czasów; to jemu właśnie wielu ludzi składa hołd. Mierzą oni szczęście według stanu posiadania, a także według stanu posiadania odmierzają szacunek... Wszystko to bierze się z przekonania, że będąc bogatym można wszystko. Bogactwo

jest więc jednym z bożków dzisiejszych czasów. Innym jest uznanie... Doszło do tego, że uznanie, fakt bycia znanym, czynienia wrzawy w świecie (co można by nazwać rozgłosem prasowym) uważa się za dobro samo w sobie, za najwyższe dobro, za przedmiot najwyższej czci (KKK 1723).

Por. KKK 226; 339; 2402; 2456; 2535-2537; 2544-2546; 2552; 2556.

IV. LITERATURA PRZEDMIOTU

Benedykt XVI, enc. *Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Bentley CH., *Największe błędy finansowe opisane w Biblii. Jak ich unikać*, tłum. R. Sacewicz, wyd. Ruch Chrześcijański Mt 28, Warszawa 2016.

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2004.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 78.

Gilder J., *Bogactwo i ubóstwo*, tłum. J. Kropiwnicki, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, Wydawnictwo Aureus, Kraków 2000.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.

Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 641-752.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319-376.

Kalniuk J., *Własność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 571-572.

Pałucki J., *Dobre bogactwo*, wyd. Polihymnia, Lublin 1992.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Do „Solidarności" rady i wskazania*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1996.

Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.

Bibliografia

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 2.04.2020].

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy" nr 37, wyd. MEN, Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 2.04.2020].

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, t.j., Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae*, „L'Osservatore Romano" 1992, nr 6(13), 50-59.

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Communio et progressio.* Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu, Rzym 1971, Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy, [online:] http://www.katolickie.media.pl/index.php/polecane/kosciol-o-mediach/414-communio-et-progressio---instrukcja-duszpasterska-o-srodkach-spolecznego-przekazu [dostęp: 17.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka a Internet*, Watykan, 22.02.2002, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/internet_etyka_22022002.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu*, Watykan, 4.06.2000, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/etyka-20000604.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet*, Watykan, 22.02.2002, „Opoka.org.pl", [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_komunik_spol/kosciol_internet_22022002.html [dostęp: 19.06.2020].

Papieska Rada *Iustitia et Pax*, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2008, s. 118-133.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Benedykt XVI, enc. *Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Benedykt XVI, enc. *Deus Caritas est*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2006.

Benedykt XVI, enc. *Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem*. Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 139-145.

Elementarz Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, oprac. M. Zawada, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Franciszek, „Regina caeli", 21.04.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 151.

Franciszek, Audiencja generalna, 1.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 54.

Franciszek, Audiencja generalna, 26.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 12.

Franciszek, Audiencja generalna, 5.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 78.

Franciszek, enc. *Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Franciszek, enc. *Lumen fidei*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Franciszek, Homilia w czasie mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży, 24.03.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 199-202.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 19.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 69.

Franciszek, Homilia, kaplica w Domu św. Marty, 4.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 23.

Franciszek, Twitter, 22.06.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 23.

Franciszek, Twitter, 23.05.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 64.

Franciszek, Twitter, 8.07.2013, w: *Alfabet Franciszka*, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 63.

Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 351-490.

Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 627-725.

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, adh. *Redemptoris custos*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 489-523.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa*. List do młodzieży Rzymu, Watykan, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Bóg bogaty w miłosierdzie*. Homilia wygłoszona na Błoniach krakowskich podczas VIII pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa.* Przemówienie do dziennikarzy europejskich, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 26-28.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-536.

Jan Paweł II, *Do dziennikarzy zagranicznych. Informacja – odpowiedzialna wolność*, „L'Osservatore Romano" 1981, nr 2, s. 22-24.

Jan Paweł II, *Do uczestników sympozjum nt. „Kino nośnikiem wartości duchowych i kulturowych"*, Rzym, 1.12.1997, „L'Osservatore Romano" 1998, nr 3(201), s. 53-54.

Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 461-530.

Jan Paweł II, enc. *Dives in misericordia*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 57-99.

Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 641-752.

Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823-920.

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 101-154.

Jan Paweł II, enc. *Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319-376.

Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 755-822.

Jan Paweł II, enc. *Veritatis splendor*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 533-634.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 490-498.

Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia*, red. S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985.

Jan Paweł II, *Kształtowanie opinii publicznej*. Orędzie Jana Pawła II na XX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 24.01.1986, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, oprac. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 142-144.

Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 531-561.

Jan Paweł II, List *Dies Domini*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450-487.

Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan, 4.04.1999, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, List do rodzin *Gratissimam sane*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, List *Juvenum patris*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 713-724.

Jan Paweł II, List *Mulieris dignitatem*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 290-330.

Jan Paweł II, List *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę do Spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3(20), s. 18-19.

Jan Paweł II, List *Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, List *Salvifici doloris*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni*. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański", 25.07.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 11(20), s. 38-40.

Jan Paweł II, *Młodzież solą ziemi i światłem świata*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, *Myśmy poznali i uwierzyli miłości, jaką Bóg ma ku nam*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na II Światowy Dzień Młodzieży, 5.06.1999, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005, s. 54-59.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole*. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Wypłyń na głębię! Ojciec Święty do młodych Polaków*, oprac. A. Wieczorek, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 107-115.

Jan Paweł II, *Niechaj wasze życie będzie hymnem radości*. Przemówienie do uczniów szkół rzymskich i Lacjum, 1.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 204-206.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XI Światowy Dzień Młodzieży, Watykan, 26.11.1995, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005, s. 110-116.

Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem*. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r., Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, t. 4, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 715-721.

Jan Paweł II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* II, 1, 1979, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 686-688.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Jan Paweł II, *Przemówienie na audiencji dla dzieci i młodzieży w Bazylice Świętego Piotra*, 6.12.1978, w: tegoż, *Bardzo pragnę przybyć do was*, wybór I. Makowicz, wyd. Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1979, s. 24-28.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, red. M. Węcławski, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983.

Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone w Parlamencie, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1080-1087.

Jan Paweł II, *Rzymska wspólnota chrześcijańska w służbie niepodzielnej rzeczywistości miejskiej*. Przemówienie do burmistrza i Rady Miejskiej w Rzymie, 25.01.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* V, 1, 1982, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 98-101.

Jan Paweł II, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXVII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24.01.1994, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002*, oprac. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 195-196.

Jan Paweł II, *Tra pochi giorno*. List do dzieci w Roku Rodziny, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 431-436.

Jan Paweł II, *Tylko Chrystus ukazuje drogę do pełnego szczęścia*. Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do młodzieży katolickiej z Federacji Rosyjskiej przed XX Światowym Dniem Młodzieży, 26.07.2004, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, oprac. A. Wieczorek, wyd. Pax, Warszawa 2005, s. 216-219.

Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg sprzymierzył się z człowiekiem*. Spotkanie z ludźmi kultury, Rio de Janeiro, 1.07.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 2, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1986, s. 9-12.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980, w: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, wyd. Fundacja Jana Pawła II, Rzym 1986, s. 64-81.

Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, wyd. Fundacja Jana Pawła II, Rzym 1986.

Jan Paweł II, *Wierzę w was*. Przemówienie do nieletnich oczekujących na wyrok, 6.01.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 16-18.

Jan Paweł II, *Wybierajcie Chrystusa jako swojego Mistrza i Zbawiciela*. Audiencja w Auli Pawła VI, 13.02.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie* III, 1, 1980, red. F. Kniotek, wyd. Pallottinum, Poznań–Warszawa 1985, s. 153-155.

Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967-2002, red. M. Lis, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002.

Paweł VI, enc. *Populorum progressio*, wyd. „Tum", Wrocław 1999.

Ratzinger J., *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. TN KUL, Lublin 1999.

Wojtyła K., *Listy do redakcji w sprawie campingu*, „Homo Dei" 1957, nr 3(81), s. 13-14.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

Wojtyła K., *Posłannictwo kobiety*. Przemówienie w czasie ogólnopolskiej pielgrzymki młodzieży żeńskiej na Jasną Górę, 1972, w: tegoż, *Oto Matka Twoja*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Jasna Góra–Rzym 1979, s. 224-229.

II. LEKTURY SZKOLNE

Andersen H.Ch., *Dziecię Elfów*, tłum. C. Niewiadomska, wyd. Siedmioróg, Wrocław 2010.

Bajki i wiersze naszego dzieciństwa, oprac. M. Kozyra, wyd. ARTI, Warszawa 2014.

Centkiewiczowie A. i Cz., *Zaczarowana zagroda*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2016.

Chotomska W., *Legendy polskie*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Cichoń W., *Cukierku, Ty łobuzie!*, Wydawnictwo Żwakowskie, Tychy 2018.

Duszyńska J., *Cudaczek-Wyśmiewaczek*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2018.

Frączek A., *Rany Julek! O tym, jak Julian Tuwim został poetą*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2013.

Grahame K., *O czym szumią wierzby*, tłum. M. Godlewska, wyd. IBIS, Poznań 2017.

Grabowski J., *Puc, Bursztyn i goście*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1995.

Kasdepke G., *Bon czy ton. Savoir-vivre dla dzieci*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Knutsson G., *Przygody Filonka Bezogonka*, tłum. Z. Łanowski, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2007.

Kownacka M., *Kajtkowe przygody*, Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2011.

Krüger M., *Karolcia*, wyd. Siedmioróg, Wrocław 1998.

Lofting H., *Doktor Dolittle i jego zwierzęta*, tłum. A. Kubiak, wyd. IBIS, Poznań 2018.

Milne A.A., *Kubuś Puchatek. Chatka Puchatka*, tłum. I. Tuwim, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2005.

Papuzińska J., *Nasza mama czarodziejka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Parlak D., *Kapelusz Pani Wrony*, wyd. BIS, Warszawa 2018.

Perrault Ch., *Baśnie*, tłum. F. Mirandola, C. Niewiadomska, A. Bigay-Mianowska i in., wyd. Bellona, Warszawa 2014.

Porazińska J., *Szewczyk Dratewka*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2002.

Tuwim J. i I., *Tuwim dzieciom*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2012.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, tłum. J. Proćków, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.

Adamiak E., *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, wyd. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Alexander D., *Nauka blisko wiary. Nowe wyzwania etyczne*, tłum. M. Pawlikowska, wyd. Pax, Warszawa 2006.

Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, tłum. J. Pleciński, wyd. „W drodze", Poznań 2004.

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Augustyn J., *Przewodnik po rozterkach młodości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

B. a., *Kontrola umysłu. Mówią ofiary i świadkowie elektronicznej kontroli umysłu*, wyd. Neuron, Wrocław 2002.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 2001.

Bentley Ch., *Największe błędy finansowe opisane w Biblii. Jak ich unikać*, tłum. R. Sacewicz, wyd. Ruch Chrześcijański Mt 28, Warszawa 2016.

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Berry R.J., *Bóg i biolog. Wiara a nauki przyrodnicze*, tłum. J. Kochanowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, tłum. B.A. Gancarz, wyd. „Bratni Zew", Kraków 2007.

Bertrand C., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, tłum. E. Modzelewska, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Biddulph S., *Wychowywanie chłopców. Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn*, tłum. A. Jacewicz, wyd. Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 2004.

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

Birch A., Malim T., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Boczar M., *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, wyd. TN KUL, Lublin 1997, s. 157-158.

Borecki T., *Puszcze, bory, lasy Polski*, wyd. Oficyna Wydawnicza Forest, Józefów 2009.

Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, wyd. UAM, Poznań 2001.

Bratny R., *Kolumbowie. Rocznik 20*, wyd. Alfa-Wero, Warszawa 2004.

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2004.

Brzezińska A., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Buczyńska-Garewicz H., *Uczucia i rozum w świecie wartości*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2003.

Cantelmi T., Grifo L.G., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, tłum. L. Rodziewicz, wyd. „Bratni Zew", Kraków 2003.

Capella A., *Corso di anatomia e fisiologia della riproduzione umana*, Istituto Giovanni Paolo II per Studi su Matrimonio e Famiglia, Roma 2001.

Colombo G., *Ekscesy wieku dorastania i trudności wychowawcze*, tłum. M. Serejska-Wróbel, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum", Pelplin 2005.

Cudek-Ślęczka S., *Opieka wnuków nad dziadkami w przestrzeni wspólnoty rodzinnej*, w: *Edukacja małego dziecka. Nowe konteksty, poglądy i doświadczenia*, red. E. Ogrodzka-Mazur, t. 3, wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2010, s. 42-67.

Człowiek – osoba – płeć, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie", Łomianki 1998.

Człowiek w nauce współczesnej. Rozmowy w Castel Gandolfo, red. H.-G. Gadamer, wyd. Znak, Kraków 2006.

Dajczer T., *Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1993.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, tłum. A. Tomala, wyd. Esprit, Kraków 2006.

Dekalog dla Polaków, red. T. Balon-Mroczka, A. Chudzińska, A. Kendziak, wyd. Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Dobson J., *Dzieci i wychowanie. Pytania i odpowiedzi*, tłum. A. Nizińska, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1997.

Dobson J., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, tłum. A. Gandecki, wyd. Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J., *Powrót do domu*, tłum. H. Stochniałek, wyd. Palabra, Warszawa 2000.

Drożdż M., *Mediacyjno-integracyjna rola mediów w osobowych relacjach komunikacyjnych*, „Studia Socialia Cracoviensia" 6(2014), nr 1(10), s. 29-41.

Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Dziedzic A., *Teatr i edukacja*, wyd. Arka, Poznań 2004.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański. Głos Kościoła, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2005.

Encyklopedia nauczania moralnego – Jan Paweł II, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, wyd. Polwen, Radom 2005.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Faber A., *Jak mówić do nastolatków, żeby nas słuchały, jak słuchać, żeby z nami rozmawiały*, tłum. B. Horosiewicz, wyd. Media Rodzina, Poznań 2006.

Foley P., *Bóg w globalnej wiosce*, tłum. M. Rodkiewicz, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Fręś J.A., *Dramat i teatr w szkole średniej*, wyd. Centrum Edukacji Teatralnej, Warszawa 1992.

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Warszawa 2005.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą*, wyd. „Antyk", Kęty 2000.

Gałkowski J., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.

Garbicz A., *Kino, wehikuł magiczny. Przewodnik osiągnięć filmu fabularnego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.

Gelsinger P., *Tajniki żonglerki: jak znaleźć równowagę między pracą, wiarą i rodziną?*, przeł. A. Gomola, wyd. „W drodze", Poznań 2010.

Gilder J., *Bogactwo i ubóstwo*, tłum. J. Kropiwnicki, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.

Glemp J., *Prymas Polski do młodzieży. Katechizm nie tylko dla bierzmowanych*, wyd. Bonum, Przybyszew 2006.

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Gordon M., *Wzorowy ojciec*, [tłum. z ang.], wyd. Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej, Kraków 1991.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, Wydawnictwo Aureus, Kraków 2000.

Górnicka-Zdziech I., *Sukienka ze starego płaszcza*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Grabarska T., *A bliźniego swego…*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2001.

Gracz J., Sankowski T., *Psychologia w rekreacji i turystyce*, wyd. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Poznań 2004.

Greenspan S.I., Benderly B.L., *Rozwój umysłu. Emocjonalne podstawy inteligencji*, tłum. M. Koraszewska, wyd. Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 2000.

Greszta E., *Depresja wieku dorastania*, wyd. Academica, Warszawa 2006.

Gręźlikowski J., *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.

Guerin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, tłum. P. Rak, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Gwóźdź A., *Obrazy i rzeczy*, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2003.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Hammond P., *Atlas zagrożonych zwierząt*, tłum. G. Winiarska, wyd. Muza, Warszawa 2006.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2006.

Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Historia kina. Kino klasyczne, red. T. Lubelski, I. Sowińska, t. 2, wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków 2011.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.

Houghton J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, tłum. A. Wójcik, wyd. „W drodze", Poznań 2000.

Iłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium", Lublin 2009.

Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości, red. T. Zasępa, R. Chmura, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2003.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Jelonek T., *Biblia a nauka. Czy nauka sprzeciwia się Biblii?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Johnson G., Shellenberger S., *Sztuka dorastania*, tłum. A. Karpowicz, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2000.

Kalinowska A., *Łaskotani chrabąszcza wąsami. Po zielonym świecie z ks. Janem Twardowskim*, wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 2005.

Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2003.

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Ignatianum, Kraków 2003.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, tłum. M. Orski, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Służyć kulturze*, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 1998.

Kiereś H., *Spór o sztukę*, wyd. RW KUL, Lublin 1996.

Kiereś H., *U podstaw życia społecznego: personalizm czy socjalizm?*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie Ojcostwu Boga*, wyd. Vocatio, Warszawa 2001.

Kluz Z., Poźniczek M., *Poznajemy tajemnice przyrody*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2000.

Kłosowski J., *Edukacja do czasu wolnego*, w: *Edukacja społeczeństwa w XXI wieku*, red. S. Kunikowski, wyd. Dom Wydawniczy „tChu", Warszawa 2009, s. 196-212.

Knabit L., *Dekalog*, wyd. Astraia, Kraków 2011.

Knaflewska J., Siemionowicz M., *Ilustrowana księga przyrody polskiej*, wyd. Podsiedlik Raniowski i Spółka, Poznań 2005.

Konieczyński J., Zarzycki R., *Ochrona powietrza w teorii i praktyce*, wyd. Instytut Podstaw Inżynierii Środowiska Polskiej Akademii Nauk, Zabrze 2004.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2002.

Kossak S., *Saga Puszczy Białowieskiej*, Wydawnictwo Marginesy, Warszawa 2016.

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2005.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Kunowski S., *Potrzeba chrześcijańskiego wychowania estetycznego*, „AK" 1961, t. 63, z. 315, s. 17-21.

Legutko P., *Jad medialny*, wyd. „Arcana", Kraków 2005.

Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2003.

Lepa A., *Media a postawy*, wyd. Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Lepa A., *Mity i obraz*, wyd. Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Lepa A., *Świat propagandy*, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 2006.

Lewis C.S., *Opowieści z Narnii*, tłum. A. Polkowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2004.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, tłum. A. Kosiarska, wyd. Pax, Warszawa 2004.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004.

Macek W.M., *Teologia nauki według księdza Michała Hellera*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Main I., *Trudne świętowanie. Konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lublinie (1944-1989)*, wyd. „Trio", Warszawa 2004.

Malherbe M., *Religie ludzkości*, tłum. M. Frankiewicz, wyd. Znak, Kraków 1997.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.

Maritain J., *Nauka i mądrość*, tłum. M. Reutt, wyd. „Fronda", Warszawa 2005.

Mass media i ewangelizacja: ogólnopolskie obchody Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa w Łodzi, oprac. J. Janiec, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.

Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, wyd. Vocatio, Warszawa 2009.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których ci zależy*, tłum. A.L. McGinnis, wyd. Vocatio, Warszawa 2000.

Meissner K., *Płciowość i czystość. Z problematyki życia seksualnego*, tłum. G. Grygiel, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2007.

Mierzwiński B., *Mężczyzna – istota nieznana*, wyd. „Adam", Warszawa 1999.

Mroczkowski I., *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. IPJPII, Warszawa 2008.

Nadolski B., *Homilie o świętowaniu niedzieli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nauczanie moralne Jana Pawła II. Bioetyka, red. J. Nagórny, wyd. Polwen, Radom 2006.

Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, w: tegoż, *Dzieła wybrane*, t. 2, wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1987, s. 86-91.

Nawrot J., *Przyjaźń w „Etykach" Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Nessia L., *Zamiast telewizji*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2006.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie*, tłum. J. Iwaszkiewicz, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Nęcek R., *Od kapłaństwa do społeczeństwa. Wybrane kwestie z nauki społecznej papieża Franciszka*, wyd. Salwator, Kraków 2014.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2005.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel*, tłum. J. Grzegorczyk, wyd. Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 1994.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, wyd. „Maternus Media", Tychy 2002.

Oblicza dzieciństwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Obuchowska I., *Rozwój erotyczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.

Odasso G., *Biblia i religie*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.

Oparowska J., *Ostatni etap ludzkiego dojrzewania*, „Nowe Życie" 2000, nr 10.

Pałucki J., *Dobre bogactwo*, wyd. Polihymnia, Lublin 1992.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, tłum. A. Jacewicz, wyd. Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 2003.

Pawlina K., *Jak zagospodarować młodość?*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2004.

Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, wyd. KUL, Lublin 1997.

Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań, red. A.W. Janke, wyd. „Akapit", Toruń 2004.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, WSiP, Warszawa 2000.

Phelps E.S., *Płaca za pracę*, tłum. P. Nowak, wyd. Kurhaus Publishing, Warszawa 2013.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. A. Scarabel, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, wyd. Frel, Nowy Dwór Mazowiecki 2014.

Pokrywka M., *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Polkinghorne J.C., *Nauka i opatrzność. Interakcja Boga ze światem*, tłum. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Possenti V., *Filozofia i wiara*, tłum. K. Kubis, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, tłum. T. Żeleźnik, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, wyd. Salwator, Kraków 2002.

Pulikowscy J.J., *Ewa czuje inaczej*, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2007.

Pulikowski J., *Jak wygrać macierzyństwo*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Krokodyl dla ukochanej*, wyd. Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2006.

Pulikowski J., *Warto być ojcem*, wyd. Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 1999.

Pullin A.S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, tłum. A. Amirowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Remarque E.M., *Na Zachodzie bez zmian*, tłum. S. Napierski, Dom Wydawniczy „Rebis", Poznań 2004.

Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Riemann F., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, wyd. „W drodze", Poznań 2006.

Robak M., *Zarzućcie sieć. Chrześcijanie wobec wyzwań Internetu*, wyd. Biblioteka „Więzi", Warszawa 2001.

Rodzina wielopokoleniowa, wspomnienia i opowieści zebrane, red. A. Pernal i J. Rychner, wyd. Komograf, Warszawa 2010.

Rogowski R., *Mistyka gór*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.

Rogowski R., *Mistyka Tatr*, wyd. Znak, Kraków 2002.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, tłum. J. Dudek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Rusecki M., *Istota i geneza religii*, Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, Lublin-Sandomierz 1997.

Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo, świat – polityka. Zeszyty społecznej myśli Kościoła" 3(7) 2008, s. 5-22.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. „W drodze", Poznań 2005.

Schreiner J., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

Skrzydlewski W., *Etyka seksualna. Przemiany i perspektywy*, Wydawnictwo M, Kraków 1999.

Słońska J., *Teatr młodzieży*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1970.

Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Pedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

Słownik filmu, red. R. Syski, wyd. Zielona Sowa, Kraków 2005.

Słownik języka polskiego, t. 3, red. M. Szymczak, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Sobolewski T., *Za duży blask: o kinie współczesnym*, wyd. Znak, Kraków 2004.

Solano C., *Dojrzewanie i miłość*, tłum. A. Gawecka, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 2005.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, tłum. M. Ruta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2009.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wyd. IPJPII, Warszawa 2015.

Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

Sujak E., *ABC psychologii komunikacji*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Synowiec J., *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań*, wyd. „Bratni Zew", Kraków 2004.

Szkoła miejscem kształtowania postawy patriotycznej: szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia, red. J.P. Cichocka, wyd. Tygodnik Katolicki „Niedziela", Częstochowa 1998.

Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. H. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury Teatr STOP z Koszalina, Słupsk 2001.

Tischner J., *Myślenie według wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2002.

Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Trobisch W., *Kochałem dziewczynę*, tłum. I. Doleżal-Nowicka, wyd. „Verbinum", Warszawa 2001.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać,* wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

Urbański S., *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)*, wyd. Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2000.

Verhoef-Verhallen E., *Encyklopedia europejskich i egzotycznych ptaków ozdobnych*, tłum. D.E. Chełstowska, wyd. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Vertemate L.D., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.

Wajrak A., *Wilki*, wyd. Agora, Warszawa 2015.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

Wiącek A., *Prawo pracownika do wypoczynku a regulacja prawna czasu pracy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, wyd. „Scholar", Warszawa 2002.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wrońska K., *Osoba i wychowanie: wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły Jana Pawła II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

Wyszyński S., *Do „Solidarności" rady i wskazania*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1996.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2000.

Wyszyński S., *Kamienie wołać będą*, wyd. Wydział Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, Warszawa 1984.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002.

Wyszyński S., *Kościół i media*, wyd. Pax, Warszawa 2002.

Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Miłość na co dzień*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, wyd. Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *W sercu stolicy (Nel cuore della capitale)*, wyd. Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Rzym 1972.

Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, wyd. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Zasępa T., *Media, człowiek, społeczeństwo. Doświadczenia europejsko-amerykańskie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2000.

Zasieczna B., *Encyklopedia przyrody. Fauna i flora Europy*, wyd. Muza, Warszawa 2001.

Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, wyd. Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

Żyć dla miłości. Jan Paweł II do młodych w Polsce, red. M. Kluk, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2005.

IV. NETOGRAFIA

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy*. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański, Watykan, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 14.05.2020].

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bcialo_30052013.html [dostęp: 12.05.2020].

Franciszek, Katecheza podczas audiencji generalnej, Watykan, 4.06.2014, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ ag_04062014.html [dostęp: 4.04.2020].

Franciszek, *Nigdy nie wznoście murów, ale budujcie mosty*. Spotkanie z młodzieżą w Ośrodku im. św. Jana Pawła II, Sarajewo, 6.06.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/sarajewo-mlodziez_06062015.html [dostęp: 15.05.2020].

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości*. Orędzie na XXIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 6.01.1995, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/sdssp_06011995.html [dostęp: 12.05.2020].

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*. Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24.01.1990, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 12.05.2020].

Jan Paweł II, *Rozwój i solidarność: dwie drogi wiodące do pokoju*. Orędzie na XX Światowy Dzień Pokoju, Watykan, 8.12.1986, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 12.05.2020].